

Jupiter Borcoi * Nicolae Pandelică * Gheorghe Sarău

Limba și literatura rromani

pentru anul VIII de studiu

I rromani čhib thaj i literatūra vaś o oxtoto siklövipnasqo berś

Ministerul Educației
Cercetării și Inovării

unicef

unite for children

Jupiter Borcoi * Nicolae Pandelică * Gheorghe Sarău

Limba și literatura rromani

pentru anul VIII de studiu

I rromani čhib thaj i literatūra vaś o oxtoto siklövipnasqo berś

2009

București: Editura VANEMONDE

Manualul a apărut, ca material școlar auxiliar, în cadrul parteneriatului dintre Ministerul Educației, Cercetării și Inovării și Reprezentanța UNICEF în România. Manualul respectă competențele, cerințele și conținuturile din programa școlară de clasa a VIII-a.

Referenți:

Ionel Cordovan, prof. de limba rromani și metodist rrom, în județul Bihor

Elena Motaș, prof. de limba rromani și inspector rrom, în județul Iași

Autori: **Jupiter Borcoi, Nicolae Pandelică, Gheorghe Sarău**

Ilustrații și copertă: pictorul rrom **Eugen Raportoru**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BORCOI, JUPITER

**I rromani čhib thaj i literatūra vaś o oxtoto
siklövipnasqo berś / Jupiter Borcoi, Nicolae Pandelică,
Gheorghe Sarău. - București : Vanemonde, 2009
ISBN 978-973-1733-09-8**

I. Pandelică, Nicolae

II. Sarău, Gheorghe

811.214.58(075.33)

Layout: Victoria Dumitrescu

DTP: Dan Glăvan

ISBN 978-973-1733-09-8

Editura: VANEMONDE

Jupiter Borcoi * Nicolae Pandelică* Gheorghe Sarău

I rromani čhib thaj i literatūra vaś o oxtoto siklŏvipnasqo berś

*

Limba și literatura rromani pentru anul VIII de studiu

2009

București: Editura VANEMONDE

O RROMANO HÌMNO

GELEM, GELEM

1. Gelem, gelem lungone dromença,
Maladilem baxtale rromença,
A, rromalen, kaθar tume aven,
E caxrença, bokhale çhavença?

R.: *Haj, haj, rroma!len*
Haj, haj, çhava!len... (duj var)

2. Sasas vi man bari familia,
Mudardās la i kali legia.
Sarren çhindās, vi romen vi romnën,
Maškar lenθe vi tikne çhavorren.

R.: *Haj, haj, rromalen...*

3. Putar, Dev!la, te kale udara,
Te šaj dikhav mirre familia,
Palem ka zav lungone dromença,
Thaj ka phirav baxtale rromença!

R.: *Haj, haj, rromalen...*

4. Opre, rom!a, si o vaxt akana,
Ajde mança sa e lumăqe rroma!
O kalo muj thaj e kale jakha,
Kamava len sar e kale drakha.

R.: *Haj, haj, rromalen...*

O JEKHTO ŠKOLAQO DĪVES

I Malika ažukerdās o jekhto školaqo dīves bare lošaça. Voj si siklōvni anθ-i oxtoto klāsa thaj, kana agordel, kamel te zal anθ-o fòro licevosθe. Sa i rāt voj cí sutās. Bešlās e jakhença putarde thaj godīsardās pes školaθe. So kerela... so neve lila si te drabarel kadava berś? So kerdās i Ralūka, pesqi amalin, anθ-i vakānca? So gad te xurāvel texàra?

- Šun! Bašavel o bašno! Si texarin! Si te zav – phenel i čhajorri. Xutel sig anθar o sovthan, thovel pes, xulavel pesqe kale bala, liel e lilenqo gonorro.

- Lači texarin! Na si o časo, mirri čhajorrie, beś te xas, si tut kana te reses školaθe – phenel i daj.

- Na, na, si mùsaj te resav maj anglal školaθe, na si manqe bokh. Čumidav tut, daje! Thaj i Malika inklel p-o vudar sar i balval.

"Va, kadava berś si te siklōvav but mišto, phenel lokhes i čhajorri. Kadava berś avava i maj lači siklōvni anθar i škòla. Kodolesqe, si mùsaj te aresav školaθe anglal e kolaver siklōvne! Kon o jekhto resel školaθe avela vi o jekhto siklōvno anθar i klāsa" - godīsarel voj p-o drom.

- Lači texarin! - šunel palem amari siklōvni, kana resel paše e školaqo vudar.

- Lači vi tiri! Tha' tu kon san, ke na prinžanav tut?

- Sem i Simòna, thaj kadava milaj me thaj mirri famìlia avliām khate, anθ-o gav. Sem anθ-i oxtoto klāsa, thaj avilem maj anglal te prinžanav i škòla. Tu sar bučhos?

- Malika, amboldel pašmujeça i čhajorri.

Kana avilās e klasaqi siklārni, palal so akhardās e klasaço katalògo, phenel:

- Sar tume dikhlen, kadava berś si tumen jekh nevi kolèga, i Simòna. Te phenas laqe, ke sam lošale te prinžanas la thaj ke si mištoavili anθ-i amari klāsa!

- Mišto avilān, Simòne! - phenen le čhave anθ-jekh vak.

- Mišto arakhlem tumen, amboldel voj, vi me sem but lošali te prinžarav tumen!

K-o agor e orenqo, i Simòna avel pašal pesqi amalin, i Malika, thaj pučhel la:

- Tu, kaj beśes? Ašti te zas le duj khere. Kana kames, sikavav tuqe kaj bešav me.

- Kamipnaça, tha' ... me si te maj bešav. Si man i òra e rromane çhibăqi. Sar dikhlăn, amenθe, anθ-i škòla, si vi rroma thaj siklòvas vi amari dajaqi çhib, i rromani. Kana kames, texàra, šaj te zas khethanes khere.

"Šaj ke si ververes. Kon inklela agoresθe anθar i škòla, *kodova* avela o jekhto siklòvno anθ-i pesqi klàsa" - godšarel i Malika.

I Simòna bešel, godšarel pes xanci thaj iril pes, pašasavindoj:

- Dikhes, xatàrdem me vareso tuθe. Vi me zanav rromanes, tha' na siklilem školaθe, nùmaj khere dav dùmà rromanes mirre familiaça. Kamav te puçhav tut, šaj te avav vi me kë-l rromane çhibăqe çàsura?

- Sar te na? Mišto avilăn, Simòne! Me sem o sikărno rromane çhibăqo thaj šundem tumare dùmè. Av anθ-o rromano çhibăqo kabinèto. Azukeras tut!...

Le duj çhaja inklen agoresθe anθar i škòla.

- Nakh angle, Simòne, te *cirdav* o vudar. Na maj si khonik školaθe.

- Nais tuqe!

P-o drom, i Malika maj puçhel:

- Simòna, tu zas licevosθe?

- Sar te na! Aves vi tu, na?

- Žav vi me!

(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

cirdel o vudar – phandavel o vudar

del dùmà – vakàrel – sborizel

xatàrel – xaçarel

(o) *jekhto siklòvno* – kon siklòl so maj laçhes.

kabinèto – klasaqi livni

kamipnaça – lošaça

klasaqo lil – katalògo

kodova – kodo

šundem – ašundem – dem kan

vakànca – školaqo çhinipen

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosθar kamelas i Malika te resel i jekhto školaθe?
4. Tumen so açara si tumen, vaj prinzanen, kana zan školaθe?
5. So siklile tume anθar e Malikaqi paramiçi?
6. Xramosaren jekh paramiçi anθar tumaro jekhto školaqo dīves!
7. Phen, xarnes, kadaja paramiçi tire kolegosqe!
8. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
9. Laçhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqe!
10. Sikav tire kolegosqe e doša thaj phen lesqe kaj vov kerdàs doš!

11. Sa kadja, arakh kaθar tiro kolègo e thana kaj tu kerdån doś!
12. Vakår tire kolegoça thaj alosar i maj şukar paramiçi anθar so tume xramosarde!
13. Laçharen khethanes le arakhle dośa anθar tumari paramiçi!
14. Sikaven thaj drabaren tumari paramiçi tumare kolegurenqe thaj tumare siklårnesqe!

TE SIKLŖVAS KHETHANES!

Te anas amenqe godåθe!

1. Anθ-i rromani alfabèta si:

I. 34 bazutne grafème: **a, ä, b, c, ć, čh, d, e, f, g, h, x, i, ï, j, k, kh, l, m, n, o, p, ph, r, rr, s, ś, t, th, u, v, ź, ʒ, w** (lenθar 3 si specifikò balkanikane vokàle **ä, ë, ï**).

II. 3 postpozicionàlo grafème - **θ, -ç, -q** ("tikne", sosqe von inklŖn anθ-e lava nùmaj ka-o agor)

θ - [- **θe**] anθ-o kèzo lokatìvo

θ - [- **θar**] anθ-o kèzo ablatìvo

Drabaras:

θ = **t** - "laθar", "lesθar", "laθe", "lesθe" vaj

θ = **d** (numàj palal i grafèma "n") - "lenθar" "lenθe", "tumenθe" th. a.

ç = [- **çar**] vaj [- **ça**] anaθ-o kèzo sociatìvo vaś e živdisarde thaj bizivdisarde butå (thaj o kèzo instrumentàlo vaś e bizivdisarde butå)

Drabaras:

ç = **s** - "laça", "tuça", "leça", thaj

ç = **c** (rumunikanes *ț*) - palal i grafèma "n" - "lença", "tumença" th. a.

q = [- **qo** (-**qi**, -**qe**, -**qe**)] anθ-o kèzo genitìvo

[- **qe**] anθ-o kèzo datìvo

Drabaras:

q = **k** - "laqo", "lesqi", "lesqe" th. a.

q = **g** (kana si palal i grafèma "n") - "manqe", "lenqo", "lenqi", "lenqe".

III. Le diftŖngurå: **å** = ja (ia), **ï** = ij (ii), **Ń** = jo (io), **ũ** = ju (iu) - siklårnå, luludĩ, barŃl, terdũvel th. a.

2. Anθ-i rromani çhibåqi morfŃlŃgia ame siklŃvas kadala vakåripnasqe riga:

Le paruvale vakåripnasqe riga

- i navni
- o artìkulo
- i paśnavni (o adžektivo)
- i sarnavni (o pronŃmbro)
- i ginavni (o numeràlo)
- i kernavni (o vèrbo)

Le biparuvale vakåripnasqe riga

- i postpozìcia
- i prepozìcia
- i phandavni (i konzũnkcia)
- i interžekcia

I paśparuvale vakåripnasqi rig

- i paśkernavni (o advèrbo)

3. Sar vakãras laãhes? Na bistren kadala phenimata!

- Laãho dïves, rajni!e siklãrni!e.	- Laãhi texarin, daje!
- Laãho dïves, ãhavorrea! len.	- Sar sutãn, mirro kamlo ãhavo?
- Miãsto arakhlem tumen!	- Av meselãthe!
- Miãsto avilãn!	- Kamav tuqe but sastimos thaj baxt!
- Fal man miãsto te dikhav tumen!	- Te aves sasto-vesto!
- So keren, sen miãsto?	- Mangav tut ãskar te des vast man!
- Sar si tire dada?	- Sar te na, savorre ileãa!
- Nais tuqe, si saste-veste!	- Aãh Devleãa!
- Lien jekh skamin thaj beãsen tele!	- 3a Devleãa!

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Xramosaren maj dur, tumare lavenãa, palal so tume drabarde o tãksto!
 - a) I Malika kamel te resel maj anglal, ãkolaãe, "sosqe..."
 - b) I Malika phenel e Simonaqe, ke voj na 3al khere, "sosqe si te..."
 - c) O siklãrno rromane ãhibãqo akharel la Simona te...
 - d) I Malika na sutãs..., sosqe...
 - e) I Simona kamel te...
2. Arakhen e murãikane thaj le zuvlikane navnã anãar o tãksto!
3. Keren jekh khelipen palal kadava tãksto! Na bistren te alosaren e rãlurã palal le personãzurã: i Malika, i Simona, o siklãrno rromane ãhibãqo, i daj, e klasaqi siklãrni, le kolãgurã th. a.
4. Keren duj grãpurã, kaj te keren butã khethanes! Alosaren, maj palal, savo grãpo kerdãs e maj ãskar rolosqo khelipen!

3ANENAS KE...?

- Anã-i Rumunia, anã-e siklãripnasqo sistemo si:
 - maj but sar 26.800 ãhave, so siklãven i rromani ãhib, i història thaj e rromenqi kultura, anã-e ãkòle, thaj maãkar lenãe 320 ãhave siklãven anã-i rromani ãhib?
 - maj but sar 263.000 ãhave, save prinãarden ke von si roma?
 - 5 barãrrã (angleãkòle), kaj le ãhavorre siklãven anã-i rromani ãhib?
 - opre-tele 450 siklãrne vaã i rromani ãhib, i historia thaj le rromenqi kultura?
 - 42 inspãktorurã vaã e rromenqo siklãripen?
- Von si koordinisarde kaãar o konsiliero vaã i rromani ãhib thaj vaã e roma anã-i Dirãkcia le Minoriteturenqi ka-e Edukaciaqo, Rodipnasqo aj Inovaciaqo Ministero?
- O 21 Februaro si o Maãkarthemutno Dïves e Dajaqe ãhibãqo (UNESCO) / International Mother Language Day (UNESCO)

O RROMANO THEM

- Mami!e, ame, e rroma, kaθar avas? - pučhel i Amàlia.

I Agustina, i phuri daj, pašasal, dikhel karing i tikni čhajorri, phandel maj mišto o dikhlo p-e pesqo šero thaj phenel:

- Sar siklilän vi tu, školaθe. Žanes ke, ka-i škòla, me arakhlem vi palal amari romani història. Me siklilem, kana me phirdem ka-i škòla, ke e rroma aven anθar o purano them Ìndia, tha' mirri daj maj phenelas manqe vi aver paramiçä. Phenava vi tuqe jekh!

"Varekana, anθ-jekh purano vaxt, le rromen sasas len lenqo them, palal sas dino kaθar o devel. Sode vaxt nakhläs, fèri i phuv aštil te phenel. Kodole vaxtesθe, o tabòro sas p-i rig e paniesqi. Le càxre sasas jekh paše averesθe. Le murša astarenas mačhen vaj marenas e sivräça o sastrin, thaj le zuvlä kerenas xamos thaj arakhenas le čhavorenθar thaj le phurenθar.

Anθ-jekh šukar milajesqo dives, le drabarnä xatärde jekh baro pharimos:

- Le kale marutha čhorena bari xoli p-o amaro nämo! - phende von.

Čacıpnasθe, palal trin divesa, širdäs te marel jekh bari balval. Le Devla čhudine pani thaj jag p-i phuv sa i rät. Le grasta le rromenqe daranile, tha' e manuša, bare ileça, line len anθre k-e càxre. Texarinäθe, p-i vazi, sa sasas phagerdo.

- So kerasa akana? – pučhenas von.

- Le čhavorre si bokhale! - akharenas le rromnä.

- Na daran, na daran phendäs o maj phuro rrom, lenqo bulibäša. Astarasa mačhen anθar o pani ži kana šukòla thaj šaj te xunavas palem i phuv.

Le manuša gele paniesθe, nävodurença, te astaren mačhen. Sar ke däsas but brišind, thaj o pani sas užo, tha' nič jekh mačo na dikhelas pes.

Panz divesa rodine p-e plajinä, khanćesqe. Khanikaj na sas so te xan, nič le manušen, nič le grasten.

- Si te keras vareso! - phende von.

- Thon e grasten vurdonenθe, ke zasa anθa aver them te rodas xaben, zi kana thavdena le panā opral amari phuv! - akharel o Phuro.

Le rroma phirde but berša anθa but thema vi phuvā anθar sa i lùmja. Phirenas e caxrença, ačhavenas pen paše e panā vaj p-e vazā, xanci vaxt.

Kerenas vi butĩ, te kiden love. Lačharenas kakavā, petalonas grasten, lačharenas e vurdona, sikavenas e manušen sar te sastären le grasten thaj but aver. Palal maj but berša, kana kamle te irinen pen anθ-o lenqo them, khonik na maj zanelas kaj si kadava than. Le drabarnā phende ke lenqo them sas lino panānθar thaj ke si p-o sa vaxt xasarde.

O vaxt nakhlās, thaj e rroma siklile te ziven avere thanenθe, tha' dikeren anθa lenqo dī o purano than. Vi lenqi purani čhib thaj ačara. Na bistarde nivar nič lenqe šukar gilā. Vi avdīves e rroma roden penqo them, tha', zi kaj arakhena les, o them e rromenqo si kothe kaj dikhle i jekhto khamesqi dud.

(palemvakāripen kaθar o Žufter Borkoj palal o xramosaripen "O xasardo them" e Luminicaqo e Čoabasqi)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

maruth – nòro

tha' – ama

drabarni – zuvli so durdikhel angle,

kaj drabarel e baxtāqe lila

vazi – kımpo

zivel – traisarel

o taboro – o rromano khethanipen

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. So butĩ zanenas te keren e rroma?
4. Tume, so rromane dīlā zanen?
5. So siklile tume anθar e mamāqi paramiçi?
6. Sosθar patān ke e rroma na maj arakhle penqo them?
7. So aver paramiçā zanen anθar le rromenqo phiripen?
8. Xramosar kadaja paramiçi, paruvindoj laqo agor!
9. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
10. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
11. Vakār tire kolegoça thaj alosar i maj šukar paramiçi anθar so tume xramosarde!
12. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumari paramiçi!
13. Sikaven thaj drabaren tumari paramiçi tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. Te anas amenqe godăŋe!

I NAVNI

I navni si e vakăripnasqi rig, savi anavărel zivutre, bută, naturaqe fenomènură.

Anŋ-i rromani čhib i navni prinzanel le gramatikane kategorie:

- O ling
- O gin
- O kèzo
- O artikùlo

O ling. Anŋ-i rromani čhib le navnă šaj te aven *ka-o muršikano ling* thaj *ka-o zuvlikano ling*. O nèutralo ling, sar anŋ-i rumunikani čhib, na si rromane čhibăŋe.

O gin. Anŋ-i rromani čhib le navnă šaj te aven *ka-o jekhipen* vaj *ka-o butipen*.

O kèzo. Maj but sar anŋ-i rumunikani čhib - kaj si 5 kèzură - anŋ-i rromani čhib le navnă si len 8 kèzură:

- Nominatìvo
- Akuzatìvo
- Genitìvo
- Datìvo
- Lokatìvo
- Ablatìvo
- Sociativ-Instrumentàlo
- Vokatìvo

O ARTIKULO.

Anŋ-i rromani čhib, o artikulo bešel anglal i navni.

- *O definìto artikulo:*

o ling	jekhipen	butipen
muršikano	o dad	e / le / ìl / ol / äl / ël dada
zuvlikano	i daj	e / le / ìl / ol / äl / ël daja

- *O bidefinìto artikulo:*

o ling	jekhipen	butipen
muršikano	jekh čhavo	nìšte čhave
zuvlikano	jekh čhej	nìšte čheja

II. Te palemdikhas o datìvo!

O DATÌVO

1. Le muršikane navnă, so anavăren zivdisarde thaj bizivdisarde bută lien ka-o kèzo dativo i desinèncă:

- *-es-qe*, ka-o jekhipen
- *-en-qe*, ka-o butipen

O pučhipen vaš e *živdisarde* navná:

- **kasqe?** "Dav i čar te xal e *grastesqe!*" / "Mukhav kadala lilorre e *čhavenqe!*"

O pučhipen vaš e *bizivdisarde* navná:

- **sosqe?** "Marav jekh karfin e *vurdonesqe!*" / "Phandav le doră le *tiraxenqe!*"

O kèzo	živdisarde navná, ka-o muršikano ling		bizivdisarde navná ka-o muršikano ling	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
	o rrom	e rroma	o gav	e gava
	e rromes	e rromen	o gav	e gava
	e rromesqo	e rromenqo	e gavesqo	e gavenqo
	e rromesqi	e rromenqi	e gavesqi	e gavenqi
	e rromesqe	e rromenqe	e gavesqe	e gavenqe
	e rromesqe	e rromenqe	e gavesqe	e gavenqe
	e rromesqe	e rromenqe	e gavesqe	e gavenqe

2. Le *zuvlikane* navná, so anavären *živdisarde* thaj *bizivdisarde* bută, lien, ka-o kèzo dativo, i *desinènca*:

- **-ă-qe** (*-a-qe*) ka-o jekhipen
- **-ăn-qe** (*-an-qe-*) ka-o butipen

O pučhipen vaš e *živdisarde* navná:

- **kasqe?** "Dav mirre cénă e *čhejaqe!*" / "Dav *guruvnăqe* te xal čar!"

O pučhipen vaš e *bizivdisarde* navná:

- **sosqe?** "De pani e *čarăqe!*" / "Čhorel pani e *luludănqe.*"

O kèzo	živdisarde navná, ka-o <i>zuvlikano</i> ling		bizivdisarde navná ka-o <i>zuvlikano</i> ling	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom.	i čhaj	e / äl čhaja	i phuv	e / le phuvă
Akuz.	e čhaja	e / äl čhajan	i phuv	e / le phuvă
Gen.	e čhajaqo	e čhajanqo	e phuvăqo	e phuvănqo
	e čhajaqi	e čhajanqi	e phuvăqi	e phuvănqi
	e čhajaqe	e čhajanqe	e phuvăqe	e phuvănqe
	e čhajaqe	e čhajanqe	e phuvăqe	e phuvănqe
Dat.	e čhajaqe	e čhajanqe	e phuvăqe	e phuvănqe

III. Te palemdikhas le aver kèzură!

Le navnă ka-o murşikano thaj ka-o zuvlikano ling, save anavăren bută:

O kèzo	navnă ka-o zuvlikano ling		navnă ka-o murşikano ling	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom	i meseli	e / le meselă	o gono	e / le gone
Akuz.	i meseli	e / le meselă	o gono	e / le gone
Gen.	e meselăqo	e meselănqo	e gonesqo	e gonenqo
	e meselăqi	e meselănqi	e gonesqi	e gonenqi
	e meselăqe	e meselănqe	e gonesqe	e gonenqe
	e meselăqe	e meselănqe	e gonesqe	e gonenqe
Dat.	e meselăqe	e meselănqe	e gonesqe	e gonenqe
Lok.	e meselăthe	e meselănthe	e gonesthe	e gonenthe
Abl.	e meselăthar	e meselănthar	e gonesthar	e gonenthar
Soc.-Instr.	e meselăça	e meselănça	e goneça	e gonença
Vok.	-	-	-	

Le zivdisarde navnă k-o murşikano thaj ka-o zuvlikano ling:

O kèzo	navni ka-o zuvlikano ling		navni ka-o murşikano ling	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom	i ruvni	e / le ruvnă	o mačo	e / le mače
Akuz.	e ruvnă	e / le ruvnăn	e mačes	e / le mačhen
Gen.	e ruvnăqo	e ruvnănqo	e mačesqo	e mačhenqo
	e ruvnăqi	e ruvnănqi	e mačesqi	e mačhenqi
	e ruvnăqe	e ruvnănqe	e mačesqe	e mačhenqe
	e ruvnăqe	e ruvnănqe	o mačesqe	o mačhenqe
Dat.	e ruvnăqe	e ruvnănqe	e mačesqe	e mačhenqe
Lok.	e ruvnăthe	e ruvnănthe	e mačesthe	e mačhenthe
Abl.	e ruvnăthar	e ruvnănthar	e mačesthar	e mačhenthar
Soc.-Instr.	e ruvnăça	e ruvnănça	e mačeça	e mačhença
Vok.	ruvni!e	e ruvnă!len	mače!a	mačhea!len

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Xramosaren le zivdisarde thaj le bizivdisarde navnă anthar o təksto!
2. Pheren o tăbelo!

	o petàlo		i càxra		o mačo	
o gin →	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
o kèzo ↓						
Nom.	o pètalo				o mačo	
Akuz.		e pètala				e mačhen
Gen.				e caxrenqo		
				e caxrenqi		
				e caxrenqe		
Dat.						
Lok.			e caxrãthe			
Abl.					e mačhesθar	

3. Arakhen e laçe fòrme e lavenqe anθar e parantèze!

Le (rroma) lačharenas (kakavã), petalonas (grast), lačharenas (e vurdonen), sikavenas e (manušenqo) sar te sastären le (grastenqe) thaj but aver.

Amaro purano (them) sas tasavdo (panãnqe), anθ-jekh but purano (vaxt).

Le (rrom) dikeran anθa penqi (godì) o purano (thana) thaj vi i purani (čhibã) thaj (ačara).

Ame phenas (siklãrnesqe) so rromane (dìli) súndãm amare (phurenqe).

3ANENAS KE...?

- anθ-i Rumùnia, palal o ginavipen anθar o berś 2002, nùmaj 535.250 manuša phende ke si rroma, kadja ke avelas ke si nùmaj 2,5% anθar sa le savorre manuša?
- le sociologikane rodimata phenen ke si maj but sar jekh miliðno, so avelas maškar 4% thaj 6% anθar o gin le zenenqo le themesqe?
- le maškarthemutne institùcie phenen ke si maškar 1 thaj 1,5 miliðnurã rroma, tha' le rromenqe šerutne thaj e rromane organizàcie vakãren ke si maškar 2,5 thaj 3 miliðnurã rroma? Tume, so patãn?

O VEŠORRO

/.../

- Daj!e, me zav zi p-o plajin k-i mami!

- 3a, mirri!e gugli!e, čhajorri!e, tha' te na bešes palem zi ka-i răt paramičănthe tire mamăça, ke, dikh, si te avel o brišind!

- Na, na, avav sig palpale!

I Larisa si siklōvni anθ-i oxtoto klāsa thaj dujvar p-o kurko zal te dikhel so kerel pesqi mami. I phuri, bešel plajinesθe, ka-o agor le gavesqo, tha' i Larisa kamel but pesqe mamă, thaj na dikhel ke si pharo o drom.

- Misto arakhlem tut, mami!e.

- Mišto avilăn, mirri!e luludōrri!e. Dikh, xatārdem ke si te aves thaj kerdem tuqe mariklă kiraleça.

- Mmm, so lači si... phenel i Larisa, xandoj.

- Liem bakrănqo kiral kaθar o Vešorro...

- Kaθar???

I mami pašasal.

- O Vešorro si jekh phuro rrom, savo barărel bakră. Ažukăr xancĭ, thaj phenava tuqe lesqi paramičĭ...

... Anθ-jekh vaxt, anθ-jekh bibaxtalo režĭmo, dāsas muj sar savorre rroma te aven ingerde anθar o them, dur, anθ-jekh than but šundo savorrenθar, ka-o Būgo, anθ-i Transnistria. But cirde atūnc e rroma, thaj me kamav te phenav tuqe i paramičĭ e Radosqi.

O Rădo sasas jekh čhavorro opre-tele eфта beršenqo, bilazutno, tha' savo sas prinzando maj but sar jekh lačo bašavno.

But lošale sasas lesqe dada leça, tha' vi maj but lošarenas pen kana kidenas pen aver rroma anθar o gav, te šunen les sar bašavel anθar i skrĭpka.

Lesqo dad, o Kulaj, kerelas butĭ sar sastrări, thaj pašal o Rădo maj sasas les panz aver čhavorre.

Akana, šunindoj o vak sar ke le kanrale, le šingale phirenas te lien e rromen kheral, o Kulaj, sig lās la rromnā thaj le čhavoren, vazdās len anθ-o vurdon thaj bi te maj dikhel palpale, telārdās karing o veš te *angaraven pen*.

Sar sas, sar na sas, tha', zandoj anθar o veš, anθ-jekh rāt, lās te del o brišind thaj, jekh p-o aver, jekh vešesqo balo, savo bašelas, daravdās e grasten, save, sar xastrajile e vurdonesθar, kerdine pen bidikhle anθ-o veš sar nište druna.

Bidaravno, o Kulaj, e tovereča, e čugnāča, e jagača, soča arakhlās, našavdās e bales, tha' akana ačhilāsas anθ-o veš bi grastenqo, thaj vi maj but, nić o Rādo na dikhlās pes khanikenθe.

Sa i rāt thaj o palutno dīves rodine e Rados, o dad thaj lesqe duj phrala maj bare, bi te bešen, tha' kadava sar kana dāsas anθ-i phuv.

Arakhle, maj palal, le grasten, thaj kamle - na kamle, le dukhavde ilenča gele maj dur. Thaj, čaćipnasθe, intāl o veš, anθ-jekh gavorro, amare manušes sasas les jekh amal, o šerutno manuš e gavesqo, savo na dās les p-el vasta le šingalenqe: "Man si man trebajpen lesθar, trebal man jekh sastrāri anθ-o gav" - phendāsas kadava.

Palal, so lošale sasas ke xastrajile e xanralenθar, kadja xolāriko sasas savorre anθar lenqi famīlia bi le Radosqo.

Maj sasas, dujvar, o Kulaj pesqe čhavenča thaj avere manušenča te roden e čhavores anθ-o veš, tha' khančesqe...

Kadja, nakhle enā dīvesa zi kana avel jekh phuro ka-o Kulaj thaj phenel:

- Rrom!a, šundem tire pharipnasθar! Te nakhes manθar p-o plajin. I3, semas vešesθe te anav nište kašta thaj maladilem jekhe rajorreča. Akana si vov xanci nasvalo thaj sovel, tha' fal man ke kames te dikhes les.

Sig, sar i čirikli, areslās amaro rrom p-o plajin ka-o kher e phuresqo, thaj kana dikhlās e Rados živdo, e skripkača pašal lesθe, lās te xutel, te dīlavel, te khelel lošaθar, ke phenesas ke na si čaćo...

O Rādo phendās palal kodoja, ke, palal so pelās anθar o vurdon, kana vazdās pes e skripkača angalāθe, rodās len thaj akhardās len, tha' khančesqe.

- Thaj so xalān tu enā dīvesa, mirre čhave!a, kaj sutān, so kerdān?

- Eee, phirdem so phirdem thaj arakhlem phabaja thaj xuxurra. Dikh, sas man o amnāri / jagalo manθe, astardem i jag thaj peklem len kadja sar dikhlem tuθe. Palal kodoja, maladilem jekhe buznorrāča, but šukar, savi dās man thud.

- Va, va, maj phendās o čhavo, dīvesesθe dušavas la, kadja sar siklilem e dajaθar, thaj rāte sovasas vi le duj te tatāras amen.

Kodola save šundine i paramići e buznorrāča na dine patīv e Rados, tha' vov maj phenel vi avdīves so šukar nakhavdās pesqe lača anθ-o veš, enā dīvesa, zi kana te arakhel les o phuro.

Sa šunindoj i paramići e čhavoresqi, lesqe amala anθar o gav phende lesqe "Vešorro", thaj kadja ačhilās lesqo anav vi avdīves ...

(o *Žufter Borkoj*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

amnàri – barr saveça astares i jag *režìmo* – politikano šerutnipen
šingalo – xanralo (bangi forma: *sig* – ìto
kanralo) *angaraven pen* – garaven pen
bilazutno – so na lažal, kerel pherasa

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinžande lava!
2. Ambolden o tèksto gažikanes!
3. Sosθar našlās o rrom anθ-o veś?
4. Sar xasardilo o Ràdo anθ-o veś?
5. So siklile tume anθar e Radosqi paramiçi?
6. Sosθar patān ke e rroma sasas ingerde ka-o Bùgo?
7. So aver paramiča zanen anθar le rromenqo Dukhavipen / Samudaripen?
8. Xramosar kadaja paramiçi maj dur thaj phen so godšares ke maj kerde e rroma!
9. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoča!
10. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
11. Vakār tire kolegoča thaj alosar i maj šukar paramiçi anθar so tume xramosarde maj dur!
12. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumari paramiçi!
13. Sikaven thaj drabaren tumari paramiçi tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

1. Te zorāras amare zanglimata!

I. O Ablatìvo

I desinènca anθ-o kèzo ablatìvo si –**θar**, thaj si la o manaj / sènso - "anθar" / "anθar kasθe" / "anθar sosθe".

O kèzo ablatìvo sikavel:

- Kasθar vaj kaθar lies vareso:

Tu lān **amalenθar**. / Voj lias **phralesθar**.

- Kaθar širdel i àkcia:

E rroma **gavenθar** telāren te zan anθ-o fōros.

- I komparàcia:

Voj si i maj šukar **laθar**. / Le čheja si maj šukar **raklānθar**.

- E akciaqi kàuza:

Von meren **bokhaθar**.

- O subijèkto vaj i butĩ so sikavel o lazav, i traś th.a.:

Te na daras **guruvenθar**.

- O subijèkto vaj i butĩ so kerel i àkcia:

O udar si putardo e **dadesθar**. / Le rroma sas naśavde **kanralenθar**.

- O subijèkto vaj i butĩ kasθar manges vareso vaj pučhes vareso:

Mang love **phralenθar!**

- O éhand / mòdo sar si kerdi i àkcia:

Von si phangle **vastenθar**.

1. E živdisarde navná ka-o murśikano ling:

o kèzo	jekhipen	butipen
Nom.	o éhavorro	e / àl éhavorre
Akuz.	e éhavorres	e éhavorren
Gen.	e éhavorresqo	e éhavorrenqo
	e éhavorresqi	e éhavorrenqi
	e éhavorresqe	e éhavorrenqe
	e éhavorresqe	e éhavorrenqe
Dat.	e éhavorresqe	e éhavorrenqe
Lok.	e éhavorresθe	e éhavorrenθe
Abl.	e éhavorresθar	e éhavorrenθar

2. E biživdisarde navná ka-o murśikano ling:

o kèzo	jekhipen	butipen
Nom.	o muj	e muja
Akuz.	o muj	e muja
Gen.	e mujesqo	e mujenqo
	e mujesqi	e mujenqi
	e mujesqe	e mujenqe
	e mujesqe	e mujenqe
Dat.	e mujesqe	e mujenqe
Lok.	e mujesθe	e mujenθe
Abl.	e mujesθar	e mujenθar

3. E zivdisarde navnă ka-o zuvlikano ling:

o kèzo	jekhipen	butipen
Nom.	i bakri	e bakră
Akuz.	e bakră	e bakrăn
Gen.	e bakrăqo	e bakrănqo
	e bakrăqi	e bakrănqi
	e bakrăqe	e bakrănqe
	e bakrăqe	e bakrănqe
Dat.	e bakrăqe	e bakrănqe
Lok.	e bakrăθe	e bakrănθe
Abl.	e bakrăθar	e bakrănθar

4. E bizivdisarde navnă ka-o zuvlikano ling:

o kèzo	jekhipen	butipen
Nom.	i rroj	e / äl rroja
Akuz.	i rroj	e rroja
Gen.	e rrojaqo	e rrojanqo
	e rrojaqi	e rrojanqi
	e rrojaqe	e rrojanqe
	e rrojaqe	e rrojanqe
Dat.	e rrojaqe	e rrojanqe
Lok.	e rrojaθe	e rrojanθe
Abl.	e rrojaθar	e rrojanθar

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Arakhen e laçhe fôrme e lavenqe anθar e parantèze!

O Vešorro, barărel (*le šukar bakră*).

I phuri daj kerdăs (*mariklenθe*) vaš (*i šukar çhajorri*) kana avela (*školaθe*).

(*Le phure rromen*) sas but dukhavde anθ-o Dujto Maškarthemutno Maripen.

I balval thaj o brišind daravden (*grastenθe*).

I phuri daj drabarel (*paramičănqe lil*).

2. Xramosaren maj dur anθ-o tàbello:

	<i>i šukar čhej</i>		<i>o kalo bal</i>		<i>o barvalo raj</i>	
o gin → o kèzo ↓	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom.	...	le šukar čheja				
Akuz.						le barvale rajen
Gen.			e kale balesqo	...		
			e kale balesqi			
			e kale balesqe			
			e kale balesqe			
Dat.						
Lok.	e šukar čhejaθe					
Abl.					e barvale rajesθar	

3. Keren jekh esèvo, p-e duj - trin štartorresqe patrină, anθar e rromenqo zivipen, palal o Dujto Maškarthemutno Maripen! Te avel tumenqe maj lokhes, si mùsaj te vakären maj bute manušença, phurença anθar tumari familia thaj anθar tumaro komunitèto. Sa kadja, šaj te keren buti khethanes, tumare kolegurença kana xramosaren o esèvo!

ŽANENAS KE...?

- o Kidipen vaš o nazistikano partido kaθar o Nürnberg dās e "Nürnbergikane Thamă" (i thami / i kris vaš o germanikano themutnipen, kaj te arakhel o rat vi o germanikano pativipen), legislàcia savi čhindās e bazutne xakaja kodolenqe, save na sasas germàncură vaj nordutne selăqe?
- anθ-o berš 1933, anθ-jekh prezidentosqi kris vaš o arakhipen e themesqo, e rroma sasas anavime sar "biuži sel" (Gaurerpopulation), so kerdās te aven but dukhavde kaθar e nazistură anθar i Germània thaj avere themenθar?
- anθ-i Rumùnia sas prinzardo o ćacipen ke 36.000 rroma sas bičhalde anθ-i Transnistria, sas mudarde, tha' o ćaço gin le mulenqo na si zanglo?
- but rroma sas mudarde bi te avel kerdo lenqe vareso lilorro / dokumènto thaj kadja si te nakhavas len anθ-o gin le biprinzande manušenqo, le mulenqo, anθar o Dujto Maškarthemutno Maripen?

O GODĀVER ĆHAVORRO

Sasas jekhvar trin rroma. Kadala trin rroma kerdesas bare ćorimata anθ-e penqe dīvesa. Anθ-jekh dīves, von thoven e jakha p-o jekh baro vi śukar kher thaj ćorde kothar jekh gono pherdo sovnakutne lovenća. Śunindoj amare trin rroma kã si rodinde le śingalenθar, godīsarde pen von te garaven o ćordo sovnakaj. Akana, kaj te garaven les?

Kadja, telārde von anθ-o veś. Kothe, arakhle jekhe phures, kaj zivelas anθ-jekh kherorro. Amare trin ćora xatãrdile e phureća te garavel lenqe love jekh pherdo berś.

Xramorsarde jekh kontrãkto maśkar penθe. Anθa lesθe phenelas pes kã na d-aśtin te lien o sovnakaj le phuresθar zi kana ći avena sa le trin ćora khethanesθe. Dine laćho dīves e phuresqe thaj telãrdine. Kana resle duje śela metrurenθe maj intãl, jekh anθar le trin ćora phenel:

- Vaj manqe, phrala!len, bistardem mirri kangli p-e phuresqi sinia!

- 3a palpale! - phenel jekh aver. Sigãr, akana rãtõl.

O jekhto ćor gelãs parpale e phuresθe thaj phenel lesqe:

- Puhre!a, kerdãm aver godīmos. Mirre amala kamen te garavas o gono e lovenća anθ-aver than.

O phuro godīsarel pes vi vov xancĩ thaj phenel:

- Sar? Paruvden tumare ginimata?

- Va! Kana ci patãs, inkli avri thaj pućh len!

Inklel o phuro avri thaj pućhel:

- So phenen, te dav les?

Le anglutne duj ćora ambolden:

- De les, de les te avel sig!

O ćoxano ćor liel o gono thaj naśel leća. E kolaver duj ćora azukeren so azukeren thaj den godĩ kã lenqo amal aćhilo te piel vareso pimos e phureća, kodolesqe gele maj dur p-e penqe droma. Kana agordilo o berś, e ćora avile te mangen e phuresθar penqe love.

Amboldindoj o phuro phenel lenqe:

- Ma' na-i man love, dinem len tumenqe!

- Xoxaves, phure!a, amen í dãn amen khanć! Akharas tut anθ-i kris.

E krisãqo dasno pućhel e phures:

- Phure!a, si tut e love te des len?

- Na-i man. Kaθar?

- Ći zanav. Si tu šov dĳvesa te rodes e love! Kana í arakhesa len, o phandaipen xal tut!

But xolãrdo, o phuro telãrdãs karing o kher. So te kerel? Kaθar te liel e love? P-o drom, anglal lesθe inklel jekh ćhavorro. Pherasno, o ćhavorro pućhel e phures:

- Phure!a, sosθar san xolãvdo?

- Źa kaθar, tiknorre!a, na-i so te zanes tu.

O tikno í mukhel pes.

- Phen manqe, šaj te dav vast tut te na maj aves kadja xolãriko?

Dikhindoĳ kadã, o phuro vakãrel e tiknoresqe sa i paramići. O tiknorro asal thaj bangãrdinoĳ e phures phenel lesqe vareso e kanesθe. O phuro lošol thaj telãrel, asavindoĳ.

So phendãs o ćhavoro e phuresqe?

Arakhena tume palal e Pućhimata thaj mangimata ka-o tẽksto!

(o Nikolae Pandelikã)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

d-aštin – aštin

krisãqo dasno – o maj baro krisinitõri

godimos – godĳsaripen

sinã-meseli – skafedi

xolãvdo – xolãrdo

kã – ke, so

PUĆHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tẽksto gaĳikanes!
3. So siklile tume anθar kadaja paramići?
4. Xramosaren jekh esẽvo palal i šerutni idẽa vaj so tume siklilen palal so drabarden o tẽksto!
5. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoća!
6. Vakãr tire kolegoća thaj alosar i maj šukar paramići anθar so tume xramosarde!
7. Laćharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tẽksturã!
8. Sikaven thaj drabaren tumaro tẽksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklãrnesqe!

Arakhle i klidin e paramićaqi vaj na? Te na – dikhen kathe!

O ćhavoro phendãs e phuresqe te prinzarel kã o sovnakaj si lesθe thaj í del les palpale ka-e duĳ rroma Źi kana í avena sa le trin rroma khethanes, sar si xramome anθ-o kontrãkto phandlo maškar lenθe. Kaj te arakhen von le trintone ćores, kaj našlãs e lovenća?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

1. Te palemdikhas e diminutivurā!

E substantivurā si len kadala diminutivurā:

muršikane navnā				zuvlikane navnā			
jekhipen		butipen		jekhipen		butipen	
gav	gav-orro	gava	gav-orre	len	len-ōrri	lenā	len-ōrrā
dad	dad-orro	dada	dad-orre	bori	bor-ōrri	borā	bor-ōrrā
raj	raj-orro	raja	raj-orre	daj	daj-orri	daja	daj-ōrrā
naj	naj-orro	naja	naj-orre	baj	baj-orri	baja	baj-ōrrā
salō	sal-orro	sale	sal-orre	sali	sal-ōrri	salā	sal-ōrrā
gono	gon-orro	gone	gon-orre	dori	dor-ōrri	dorā	dor-ōrrā

Kasave agorimata d-ašti te aven len vi:

- le adžektivurā

lolo > lolorro, lole > lolorre

loli > lolōrri, loli > lolōrri

- le ginavnā

trin > trinatorro

štar > štarorro

- le paškernavnā / le adverbūrā

dur > durorro

2. Te palemdikhas o vokatīvo!

E muršikane navnā anθ-o vokatīvo.

E muršikane navnā, save si len ka-o nominatīvo, k-o jekhipen, sar agorimata *jekh konsonānta*, i paškonsonānta -j, i vokāla -o vaj -i, i desinēnca ka-o **vokatīvo**, ka-o *jekhipen*, si -(e)a (anθar o xarnāripen šaj te avel -a), thaj ka-o butipen i desinēnca si -(e)a!le(n) n:

Nom.	Vok.	Nom.	Vok.
jekhipen - sap	sap(e)!a	saporro	saporr(e)!a
butipen - sapa	sap(e)a!le(n)	saporre	saporr(e)a!le(n)
jekhipen - rašaj	rašaj(e)!a	dòktori	doktor(e)!a, doktori!na
butipen - rašaja	rašaj(e)a!le(n)	dòktorā	doktor(e)a!le(n)

Kana le *zuvlikane navnā* si len, ka-o nominatīvo, k-o jekhipen, sar agorimata *jekh konsonānta*, i paškonsonānta -j, i vokāla -i vaj -a, i desinēnca k-o **vokatīvo**, ka-o *jekhipen*, si -e, thaj ka-o butipen si i desinēnca -ā!le(n) / -ea!le(n):

Nom.	Vok.	Nom.	Vok.
jekhipen - phen	phen!e	bakri	bakri!e
butipen - phenā	phenā!le(n)	daja	bakrā!le(n)
jekhipen - sasuj	sasuj!e	žamba	žamb!e
butipen - sasuja	sasuja!le(n)	žambe	žambea!len,

3. E abstràkto navnă

Le abstràkto navnă šaj te avel len o agoripen **-pen** vaj **-mos**, sar si: *šukaripen – šukarimos, ternipen – ternimos, xramosaripen – xramosarimos, barvalipen – barvalimos, dukhavipen – dukhavimos, lošaripen – lošarimos* th. a.

i navni	o lošaripen		o lošarimos	
o kèzo	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom	o lošaripen	e lošarimata	o lošarimos	e lošarimata
Akuz.	o lošaripen	e lošarimata	o lošarimos	e lošarimata
Gen.	e lošaripnasqo	e lošarimatenqo	e lošarimasqo	e lošarimatenqo
	e lošaripnasqi	e lošarimatenqi	e lošarimasqi	e lošarimatenqi
	e lošaripnasqe	e lošarimatenqe	e lošarimasqe	e lošarimatenqe
	e lošaripnasqe	e lošarimatenqe	e lošarimasqe	e lošarimatenqe
Dat.	e lošaripnasqe	e lošarimatenqe	e lošarimasqe	e lošarimatenqe
Lok.	e lošaripnasθe	e lošarimatenθe	e lošarimasθe	e lošarimatenθe
Abl.	e lošaripnasθar	e lošarimatenθar	e lošarimasθar	e lošarimatenθar
Soc.	e lošaripnaça	e lošarimatença	e lošarimaça	e lošarimatença
Instr. / Vok.	-	-	-	-

Sar dikhel pes, ka-o butipen, le navnă so agorden pen anθ-o – *pen* vaj – *mos*, si len sa kodoja fòrma – *mata* (ka-o nominatìvo).

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

- Xramosaren le diminutìvură, vaš le zuvlikane navnă, anθ-o vokatìvo, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen:
 - i čhej, i rakli, i phuri, i daj;
 - i bakri, i čirikli, i khajni, i guruvni;
 - i šukar rromni, i gudli mami;
 - i kali grastni, i parni čirikli.
- Xramosaren e diminutìvură, vaš le muršikane navnă, ka-o vokatìvo, vi k-o jekhipen, vi ka-o butipen:
 - o čhavo, o raklo, o phuro, o dad;
 - o bakro, o zamutro, o bašno, o guruv;
 - o šukar rrom, o gudlo pàpus;
 - o kalo grast, o parno khuro.
- Keren i deklinàcia vaš le abstràkto navnă *barvalipen – barvalimata, khethanipen – khethanimata, šukarimos – šukarimata!*
- Amboden kadala lava: "*O godăver thol i čhib p-o ilo, o dilo sikavel o ilo p-i čhib*".

3ANENAS KE...?

- anθ-o komunistikano režìmo, anθ-i Rumùnia, palal o berš 1960, sas musajutnes ke le phirale / phirutne rroma te bešen anθa le khera dine kaθar le thanutne autoritètură, save, butvar, kadala khera sasas rigăθe e forenqi vaj le gavenqi?
- sosqe le phirutne rroma na sasas siklărde te bešen anθa khera, butvar von mukhenas te bešen anθ-o kher le grasten, thaj paše vazdenas penqe le càxre?

O BAŠAVNO

Man si man but phares,
Kana dikhav le phures,
So bešel te ašunel
Le čhaves sar bašavel.

Sas vi vov jekhvar šundo,
O maj lačo bašavno,
Le gažen lošardās len,
Le rromen rovlārdās len!

Akana si les phares...
Lesqo vast kovlo si les,
Le naja na maj aštin...
Von izdran sar i patrin...

Tha' o rrom... si lošalo
Gilabel pesqo ilo!
Dikhel pesqe čhavorres
So bašavel vi maj zores!
(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

ašunel – šunel
bašavel – kerel mùzika ka-jekh
instrumènto

gilabel pesqo ilo – si but lošalo
lošarel – kerel loš varekasqe
zores – zoraless

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosθar patån ke o phuro rrom si loşalo?
4. So xatären anθar kadala dume: "Le gazen loşardås len / Le rromen rovlårdås len"?
5. So zanen tume anθar le başavnenge nãmo?
6. So aver butikerimata zanen ke e rroma keren?
7. Vakår tire kolegoça te arakhen le maj laçe lava, sinonimurå, sar te adaptisaren i poezia!
8. Zumaven te keren adaptacia anθ-i rumunikani çhib!
9. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
10. Laçhar e arakhle doşa anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
11. Laçharen khethanes le arakhle doşa anθar tumari poezia!
12. Drabaren tumari poezia tumare kolegurenqe thaj tumare siklårnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Te palemdikhas o vërbo / i kernavni!

O vërbo si jekh paruvale vakåripnasqi rig, savi sikavel i àkcia vaj o isipen.

E zenutne mòdurå.

O Indikativo

a. O akanutno vaxt: formisarel pes andar e kernavnåqi darrin thaj le agorimata: **-av, -es, -el, -as, -en, -en** vaj **-av, -as, -al, -as, -an, -an**. O akanutno vaxt sikavel akcie, save keren pen anθ-e vakåripnasqo momènto:

<u>rodel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me rodav	ame rodas
o II-to zeno	tu rodes	tume roden
o III-to zeno	vov / voj rodel	von roden
<u>xal</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me xav	ame xas
o II-to zeno	tu xas	tume xan
o III-to zeno	vov / voj xal	von xan

b. O imperfekto sikavel le biagorde kerde akcie.

O imperfekto kerel pes anθar i fõrma kaθar o akanutno vaxt thaj anθar i desinènca **-as**:

<u>rodel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me rodav-as	ame rodas-as
o II-to zeno	tu rodes-as	tume roden-as
o III-to zeno	vov / voj rodel-as	von roden-as
<u>xal</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me xav-as	ame xas-as
o II-to zeno	tu xas-as	tume xan-as
o III-to zeno	vov / voj xal-as	von xan-as

c. O **perfekto** sikavel agorde akcie. Vov formisarel pes anθar e kernavnāqi darrin thaj kadala desinēnce:

	jekhipen	butipen
o I-to zeno	- dem [-dōm, -dom, -dēm, - dŭm]	- dām
o II-to zeno	- dān	- de(n)
o III-to zeno	- dā(s)	- de(n)
<u>kerel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me kerdem	ame kerdām
o II-to zeno	tu kerdān	tume kerde(n)
o III-to zeno	vov / voj kerdā(s)	von kerde(n)

Pašal le kernavnā so keren o perfekto anθ-i desinēnce **-dem** (le maj but), si vi le kernavnā so agorden pen, ka-o perfekto, anθ-i desinēnce: **-lem, -tem, -jem** (arakhel, avel, sovel, rovel, xal, kamel, xastral th. a.).

<u>dikhel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me dikhlem	ame dikhlām
o II- to zeno	tu dikhlān	tume dikhle(n)
o III- to zeno	vov / voj dikhlā(s)	von dikhle(n)

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Thon i lači fōrma e kernavnānqi anθa kadala propozicie!

E bašavnes (*sas...*) les but lošarimata kana (*dikh...*) pesqe čhaves.

O phuro rrom (*si, sas, sasas*) o maj lačo bašavno anθar pesqo gav.

Von (*gilabel*) sa o drom kana (*zasa*) školaθe.

O zukel (*bašlām*), thaj (*xutelas*) i bar kana (*šunel*) man.

2. Nakhaven ka-o imperfekto thaj ka-o perfekto kadala kernavnā: *kinel, čhudel* thaj *mangel!*

3. Ambolden kadala godāver lava: "*E bala parnōn, i godī barōl!*"

4. Klasaŋi butŋ:

- Xramosaren jekh t ksto, kaj te lab ren kadala lava: phrala, duti, phuri, merel.
- Drabaren kadava t ksto tumare kolegurenŋe thaj tumare sikl rnesŋe!

5. Aver klasaŋi butŋ:

- a. Drabaren o jekhtho kotor an ar kadava t ksto!

I phralikani duti

O jekhtho kotor

Amen e an -o gav, zivelas jekh but pherasutno phuro, o Petr ke. Les maj sasas les jekh phral, o Mihaj, maj terno, saves  i maj dikhl sas les sar d-ajekh trine ber en ar.  ac pnas e ke kodova sas vunzilo lesŋe loven a, panze  elen a, tha' ni  kadja te na maj avel te dikhel pesŋe phrales e maj bares!... Bi hald s vov vi po taŋo lilorro, tha' khan esŋe. So god sarel o Petrake, so ni  thaj, an -jekh d ves, kerel pes mulo. I rromni sig (sig) gel s te del telef no ka-o Mihaj an -o gav, te phenel lesŋe i bari bibaxt.

- b. Xramosaren so xat rde an ar o t ksto!
- c. Xramosaren so pat n ke avela maj dur an -i parami i!
- d. Phenen so pat n ke avela maj dur an -i parami i vi tumare kolegurenŋe thaj tumare sikl rnesŋe!
- e. Drabaren vi o dujtho kotor an ar o t ksto!

O dujtho kotor

/.../ Thaj avil s o Mihaj, e vurdone a, but xol riko thaj liel te rovel, bare asvinen a sar palal jekh but kamlo phral. An -o kher, i Agustina, jekh phuri rromni, prinzardi drabarni thaj pat vali, be elas vi voj pa al o mulo but xol rdi... Maj sasas rroma, tha' sar sasas but tato an -o kher, be enas avri, p-i  ar, thaj denas d ma jekha ar, aver  ar, sar si lenŋo a ar.

Sar rovelas o Mihaj thaj d s te  umidel o vast e mulesŋo, dikh sar perel o  a o vast opral o kolin e Petrakesŋo!

- Vaj man ar! – liel te cipil i Agustina, te na azbas les ! Kana si tut khajekh vunzilipen les e, akana si o vaxt te des les palpale ke bare pharimata avena tut thaj baro bezex, te na des e mules so mangel vov!

O Mihaj, vi la ardo vi darano, god sarel pes xanci thaj phenel:

-Va, va,  a es, bisterdemas! Thaj ankalavel an ar o poso i duj  ela love aj thol len an -o vast e mulesŋo thaj vazdel les palpale p-o kolin.

N maj ke ni  jekh, ni i duj vi o kolaver vast, o zervo, perel opral o kolin sar barr.

- Vaj man ar! Vaj man ar! - ba el i Agustina. So kerd n, phrala, so kerd n! Baro vunzilipen si tut les e, kana peren e vasta opral o kolin e mulesŋo! God sar tut mi to thaj dikh so si te des les palpale, ke baro bezex avela p-o tiro  ero!

O Mihaj, zilto ka-o muj, bare dara a, kerel pes ke maj god sarel pes thaj maj ankalavel jekh  el thaj, thovindoj e love an -o zervo vast e mulesŋo, kerel pesŋe tru ul thaj vazdel les palpale p-o kolin /.../".

- f. Xramosaren so xat rde an ar o dujtho kotor e tekstosŋo!
- g. Sikaven, sa kadja, sar tume xramosarde so pat n ke avela maj dur an -i parami i?
- h. Xramosaren so pat n ke avela maj dur an -i parami i thaj phenen vi tumare kolegurenŋe thaj tumare sikl rnesŋe! Sos ar pat n kadaja?
- i. Drabaren vi o trintho kotor an ar o t ksto!

O trinto kotor

/.../ Savorre sar savorre, tha', kana pelăs vi o ćaćo punro e mulesqo, o Mihaj - izdralindoj sar i patrin - liel te akharel:

- Va, va, phral!a, zanav, tha' ći maj si man love, beś xancĭ te bikinav jekh grast thaj dava tut vi e kolaver duj śela. Nĭmaj ke o pherasutno Petrĭke, dindoj pes tele opral i meseli, phenel:

- Na, na, phral!a, mukh manqe e grastes vaś kodola duj śela love thaj avela miśto. Tha' vi maj miśto fal man akana ke dikhlem tut! - maj phenel o Petrĭke asaindoj.

Baro asavipen sas maśkar e rroma kana śundine kadaja paramići! Thaj, kodolesqe ke o Petrĭke sasas jekh laćho rrom, jekh dĭves thaj jekh rĭt aćhiline e rroma save avilinesas mulesqe, te baśaven, te xan, te pien ke phenesas ke si abĭv!

Maśkar e duj phrala na sas nić xoli, tha' kadaja paramići ći bisterdine la but vaxt e rroma anθar o gav /.../.

(o Źupter Borkoj)

- j. Xramosaren so xatĭrde anθar o trinto kotor e tekstosqo!
- k. Sar tume xramosarde ke avela maj dur anθ-i paramići?
- l. Sikaven vi tumare siklĭrnesqe so siklile tume anθar kadaja paramići! K-aśti te keren butĭ maj lokhes, labĭren kadava tabĕlo!

Xramosaren so xatĭrde anθar o drabardo tĕksto!	Xramosaren so patĭn ke avela maj dur anθ-o tĕksto!	Xramosaren sar si i paramići palal so drabaren p-o jekh kotor anθar o tĕksto!
1....	1...	1...
2....	2.	2...
3....	3....	3....

6. Sa kadja, palal kadaja metoda, drabaren vi aver tĕksturĭ thaj keren butĭ khethanes!

ĶANENAS KE...?

- o terno rromano aktoro, o *Sorin Sandu Aurel*, si vi poeto, vi traduktoro? Vov kerdĭs o rromano amboldipen le poezienqo, xramosarde kaθar o raj *Ātico Villas – Boas da Mota* – anθar i Brazilia -, kaj sas anθ-i Rumunia, ka-e Bukureśtosqi Universiteta, profesoaro anθar i brazilianikani literatĭra.

Kadava lil, *Ciganos* [Phirutne poemurĭ], inklisto ka-i Editĭra "Coresi", anθ-o berś 2008, śtare ćhibĕnqe.

SUNO FALĂ MAN

Maladindoj tut pa o drom,
Falăs ma', kă tu avesa man,
Vaxteça, areslem tō rrom,
Anθ-o mo zivipen tu avilăn.

O vaxt nakhlo thaj tu andăn
Duje devlikane čhaven
Mo dud tu sanas, bistardăn,
Khethanutne sune mekhlăn.

Kōrkorro sem pharimatença,
Sar čí godīsardem čí jekhvar...
Pharo mo zivipen si bi rromnăça...
Av palem, khos tu mirre asvă!

I răt perel pa mirro kolin
Jakhença phandade dikhav tut,
Čhajle šukari!e, sar čerxain!
Anzar o vast! Te azbavav tut.

Tha' tu asas, dikhes dromesθar,
Sar kana čí maj prinžanes tu man.
Kamavas te aves tire telăripnasθar
Tu zas... angle, sar čí šunesas man..
(o Nikolae Pandelikă)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

andăn – biandăn

čerxain – o baro čerxen

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden i poèzia gazikanës!
3. Savi si i sérutni idèa anθar kadava poèmo?
4. Sar ambolden kadava poeziaqo kotor:
*"Tha' tu asas, dikhes dromesθar,
 Sar kana cí maj prinzanes tu man.
 Kamavas te aves tire teláripnasθar
 Tu zas... angle sar cí súnesas man..."*
5. Save si le xarakterístike le poeziaqe "Suno falá man"?
6. Save si le motívrá thaj i tème e poeziaqi?
7. Keren butí khethanes, duj po duj, thaj zumaven te keren e poeziaqo nakhavipen anθ-i rumunikani çhib!
8. Drabaren so tume kerde butí khethanes tumare kolegurenqe thaj tumare siklárnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Te palemidikhas o vërbo!

E zenutne mòdurá. O Indikatívo.

Avrál o akanutno vaxt, o imperfèkto vi o perfèkto - verbosqe vaxta save ame palemidikhlám len maj anglal – maj si aver duj verbosqe vaxta ka-o indikatívo: **o avutno vaxt** vi **o po but sar perfèkto**.

1. O **avutno vaxt** sikavel le akcìe, save kerena pen anθ-o avutnipen. Anθ-i rromani çhib si duj mòdurá / çhanda sar te keras o avutno vaxt:

- O **xarno (sintètiko) avutno vaxt**, kaj kerel pes thovindoj i desinènca –a pašal i fòma anθar o akanutno vaxt:

rodel	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me rodav-a	ame rodas-a
o II-to zeno	tu rodes-a	tume roden-a
o III-to zeno	vov / voj rodel-a	von roden-a

- O **analitiko avutno vaxt** (i buxli fòrma), kaj kerel pes thovindoj o lav **kam / ka** anglal i fòma ka-o akanutno vaxt:

zal	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me ka zav	ame ka zas
o II-to zeno	tu ka zas	tume ka zan
o III-to zeno	vov / voj ka zal	von ka zan

2. O po but sar perfèkto: sikavel i àkcia so sas kerdi anglal aver nakhle àkcie.

O po but sar perfèkto kerel pes anθar o perfèkto thaj i desinenca –as:

siklārel	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me siklārdem-as	ame siklārdām-as
o II-to zeno	tu siklārdān-as	tume siklārden-as
o III-to zeno	vov / voj siklārdā-sas	von siklārden-as

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Nakhaven ka-o avutno vaxt thaj ka-o maj but sar perfèkto kadala kernavnā:
bikinel, ćumidel, khelel!
2. Thon i laħi fōrma e kernavnānqi anθar parantèze!
Akana, o terno rrom (*roven*) palal jekh śukar ćhej.
O ćhavo (*kamlen*) te (*azbala*) i oprutni ćerxain.
Vov (*źukeren*) sar i ćhaj te (*prinżaren*) les.
Voj (*zan*) angle thaj na (*dikhelas*) palpale.
3. Ambolden kadala godāver dūme: "*Butvar, godźsaras amen amare barvalipnasθe, nūmaj palal so xasaras les.*"
4. Keren jekh esèvo palal i tēma "I rromani famīlia thaj e maśkarżenutne relācie"!

3ANENAS KE...?

Paramići anθar o Bārbu o Lāvutāri

Sasas anθ-o berś 1847, kana o baro kompozitōri o Frānz Liszt nakhlās anθar i Rumūnia, kaj dās maj but koncèrturā. Jekhesθe anθar kadala sas akhardo vi o Bārbu o Lāvutāri, jekh baśavno, rrom, but prinżando anθ-i pesqi vřjāma.

Palal so vov thaj pesqo tarāfo baśavde, o Frānz Liszt dās len jekh burnikh gālbenurā thaj phendās:

- Ah, so śukar si! Te pias vi le duj, lavutarona!

Maj palal phendās palem:

- Kerdān man te prinżanav tiri mūzika, kerava vi tut te prinżanes mirri!

Anθ-i kodoja rāt, o baro kompozitōri baśavdās ka-o klāviro jekh nevi thaj but śukar gili, aj le bare raja but marde e vasta.

O phuro rrom phendās vi vov:

- Sas but śukar, mirro raj, thaj, kana kames, mangav tut te mukhes amen te baśavas vi ame tiri dīli.

I paramići phenel ke o lāvutāri thaj pesqo tarāfo baśavde sa i dīli, bi te xasaren nijekh tōno vaj paštōno, nijekh trīlo, Sa kadja, sar o Frānz Liszt baśavdās maj anglal. Kana agordine, kadava, but opralabajlo, anindos jekh taxtaj molāća phendās:

- Pi, lavutarona, mirro raj, pi, ke o Del kerdās tut artīsto, thaj tu san maj baro sar manθe!

O KAŠTÀRI THAJ PESQO SUNO

O Phuro sas jekh but prinzardo kaštàri anθ-o pesqo gavorro. Lesqo ćaćo anav na maj zanelas les khonik, savorre phenenas lesqe o Phuro. Anθ-o pesqo zivipen kerdāsas but kaštesqe butā, tha' so maj but kerdāsas muzikaqe instrumèturā. O Phuro zanelas te kerel i maj laćhi skripka thaj i maj laćhi kòbza, tha' vi le maj šukar duruvlā thaj nàjurā. Tha' akana kamelas jekh muzikaqo instumènto sar na maj dikhlāsas pes, savo te del le maj šukar baša, kadja sar šundās vov varekana anθ-jekh suno.

Kodolesqe, trebulas les jekh kašt kaj te ankalavel le devlikane baša, jekh kašt sar o arcàro, o fàgo vaj o pendex. Kana sasas but tikno, o Phuro šundāsas kaθar pesqo pàpus ke le maj laće muzikaqe instrumèturā inklen anθar o kašt savo sas malado kaθar i strafin thaj e dudāθar anθar i maruthenqi jag. Nakhlās o vaxt thaj o Phuro sa godīsarelas sar si te avel kadava instrumènto.

Texarināθe, e Phuresqe sasas les te zal karing veš. Uštilāsas jekhe dikhipnaça, jekhe šukare suneça anθ-e pesqi godī, thaj zanelas ke kadava si ćaćes. O dikhipen sasas sar jekh kaštesqo fālo, savo kerelas le maj šukar baša! Si dur o veš, tha' o kaštari kerel pesqe trušul, liel pesqo tover thaj telārel, lošalo. "Si mùsaj te resav adēs. Mirro ilo phenel ke si te arakhav kadava rukh, vi te rodava sa o veš"- godīsarel pes vov. Zi rāt le marutha patārdenas o devel sar jekh kali kuri. E maruthenqo bašavipen šunelas pes zorales thaj but paše, tha' o phuro kamlās te zal maj angle p-e pesqo drom.

O Phuro zalas angle, anθar o veš so sikavelas sar kana sasas maškaral rātāθe. Xancivar mićòlas sode jekh dudāqi učhal, kaθar i jag so xunavelas o ćèro. Le baša šunenas pen maj zorales thaj i dud dikhelas pes sa maj paše. Jekhevaraθar, šundās pes jekh baro bašibaš thaj jekh bari dud xutilās maškar e marutha, ačhavindoj duje phirenθe anglal o Phuro, anθ-jekh sano thaj na dòsta ućo rukh.

"- Baro san Devl'a", phenel vov. O Phuro na trašal. Xatārdās. Prinzardās o dikhipen saveça uštilās texarināθe thaj khonzarel pesqe o tover. Kodova sas o o rukh! Jekh pendex azbajlo balvalāθar thaj tatārdò khamesθar. Jekh pendex azbajlo kaθar i devlikani jag!

Anθar o pendex o Phuro kerdās pesqo jekhto cimbàlo. Lesqe baša anenas godĭ e balvalāθar vi le brišindesqe bašipnasθar, von tatārenas o dĭ kasqe delas kan, kadja sar le khamesqe phraja tatārdenas o pendex p-o drom anθar o veš.

(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

kaštàri – kaštalo; kodova kaj činel o *dikhipen* – suno
kašt *duruvli* – phurdipnasqo instrumènto
kòbza – muzikaqo instrumènto, sar *mičòl* – dudārel
 jekh gitàra *maruth* – nòro

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazĭkanes!
3. Savo sas e kaštaresqo suno?
4. So siklilen anθar e kaštaresqi paramiçi?
5. Sar ambolden kadala dume: "*Jekh pendex azbajlo kaθar i devlikani jag*"?
6. Vakār tire kolegoça, arakhen thaj xramosaren savo patān ke si o garavdo sènso / o manaj anθar e kaštaresqi paramiçi!
7. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
8. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
9. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tèksturā!
10. Drabaren tumare tèksturā tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

Te palemdikhas o vèrbo!

E **ženutne mòdurā**

Ži akana, ame palemdikhlām anθar e **ženutne mòdurā** nùmaj o *Indikativo*. Avrāl lesθe maj si vi o *Konžunktivo*, e *Mangipnasqo* – kondicionàlo mòdo vi o *Imperativo*.

O **Konžunktivo** kerel pes, thovindoj i konžunkcĭa "te" anglal e verbosqe fòrme kaθar o *akanutno vaxt*:

<u>dikhel</u>	jekhipen	butipen
o I-to ženo	me te dikhav	ame te dikhas
o II-to ženo	tu te dikhes	tume te dikhen
o III-to ženo	vov / voj te dikhel	von te dikhen

<u>azbal</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me te azbav	ame te azbas
o II-to zeno	tu te azbas	tume te azban
o III-to zeno	vov / voj te azbal	von te azban

E mangipnasqo – kondicionàlo mòdo sikavel o kamipen te avel kerdi jekh àkcia. Les si les duj fòrme: ka-o akanutno vaxt vi ka-o perfèkto:

a. o akanutno vaxt

Sar vi o imperfèkto, e *Mangipnasqo – kondicionàlo mòdo*, ka-o akanutno vaxt, kerel pes thovindoj ka-e verbosqe fòrme kaθar o akanutno vaxt (kaθar o indikatìvo) i desinenca **-as**:

<u>mangel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me mangav- as	ame mangas- as
o II-to zeno	tu manges- as	tume mangel- as
o III-to zeno	vov / voj mangel- as	von mangel- as

b. o perfèkto

Sa kadja, vaś e *mangipnasqo - kondicionàlo mòdo*, ka-o perfèkto, śirdas kaθar i fòrma e perfektosqi anθar o indikatìvo, thovindoj i desinenca **-as**:

<u>kerel</u>	jekhipen	butipen
o I-to zeno	me kerdem- as	ame kerdām- as
o II-to zeno	tu kerdān- as	tume kerdēn- as
o III-to zeno	vov / voj kerdās- as	von kerdēn- as

O Imperatìvo sikavel jekh mangipen vaj jekh kamipen, thaj sar vi anθ-i rumunikani čhib les si les duj fòrme, ka-o jekhipen vi ka-o butipen:

	jekhipen	butipen
o II-to zeno	(tu) ker!	(tume) keren!
	(tu) za!	(tume) zan!
	(tu) mang!	(tume) mangel!
	(tu) an!	(tume) anen!
	(tu) khel!	(tume) khelen!
	(tu) phag!	(tume) phagen!

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Nakhaven ka-o konzunktìvo thaj ka-e mangipnasqo mòdo kadala kernavnā:
phiravel, ćorel thaj zal.

2. Thon ka-o imperatìvo le maladile kernavnã maj tele, thaj keren propozìcie lença (palal o telutno modèlo):

O çhavorro zal školãthe. – çhavorre!a za školãthe!

O dad andãs manqe jekh skrìpka.

O çhavo sovel p-i çar.

O bašno xutel p-i bar thaj bašel.

Tume avilãn ka-o abãv te sunen i šukar mùzika.

I šukar çhej zal ka-o klùbo thaj khelel rromane dĩa.

O zukel avel te xal e kòkala.

O cimbalisto bašavel le maj šukar dĩa.

3. Keren i xarakterizàcia vaš o šerutno personãžo anθar o tèksto!

3ANENAS KE...?

- jekh anθar le maj laçhe cimbalisturã sasas o Tòni Iordãke, rrom, biando anθ-o berš 1942, anθ-o gav Bildana, o žudèco Dìmbovica? O Toni Iordake, štare beršenθe, siklilãs te bašavel but šukar p-o cimbàlo dino pesqe dadesθar, thaj ka-o berš 1954 areslãs te avel prinzando anθ-i sa i lùmja. Anavime sar "E cimbalosqo Devel", vov si prinzando vaš pesqi muzikaqi tèxnika thaj vaš o gin e cimbalosqe marimatenqo - 25 var p-i sekùnda!

O KALO, MURRO AMAL

O Robert avel školaθar. Angle so te zal khere ačhavel ka-o kako Dinu. Si mùsaj te dikhel le Kales. O Kalo si pesqo amal, o šukar grast e phuresqo, anavime kadja, sosqe si kalo sar o angar. Varekana o Robert anel e Kalesqe vareso guglipen, thaj palal kodoja, grastàrel les. Vi o čhavo vi o grast si but lošale kana našen p-i vazi.

- Avdìves si mùsaj te paruvav lesqe pètala! - phenel o kako Dinu. Kana kames te des vast man...

- Sar te na... amboldel lošalo o čhavorro.

O satràri uzarel le grastesqe khura, khonzarel le pètala anel le čhandre.

- Akana si te inkeres lesqo punro. Te inkeres les mišto, te marav o pètalo. O čhavo, but ilàrdo thaj opralazbajlo, liel angalàθe e grastesqo punro thaj pučhel:

- Kako, tha' dikh le pètala si lole, thabaresa e grastes!?

- Hm, na dara, cí dukhal les i khur, kadja maren pen le pètala te bešen maj mišto. Maj si les xancì. O kako mardàs jekh po jekh le štar pètala. O Kalo bešel šando sar kana na si khanć. O čhavo khinilàs. Lesqe vasta izdran, tha' cí phenel nič vov khanć. Dikhel karing pesqo amal. Anθa lesqe kale jakha fal les ke dikhel jekh asvin:

- Le jekh kotor guglipen, na dara maj si xancì, phenel vov lokhes.

- Si kerdo! - phenel o phuro. De lesqe drom. Šaj te des les te piel pani. O Robert našel sig xaningaθe, anel jekh kíkàvi panieça thaj sar-nisar, kana te del le grastes te piel, čhorel o pani p-e lesqe punre. Jekh parno vras vazdel pes opral le tate pètala. Nić jekh, ničì duj, but daravdo, o Kalo, xutel opre duje punrença thaj našel sar i balval. Kon te ačhavel les? O čhavorro ačhilàs sar barresqo kilo.

O grast xutel jekh bar, xutel duj thaj aresel anθ-e luludànqi baròrri k-e rromesqi perutni.

Othe, aver. Duj bare zukela len te bašen zoraes thaj te sikaven penqe danda karing o Kalo.

Maj si les jekh bar. Palem xutel o óorro grast i bar thaj aresel p-o drom. Le autovurdona ačhaven sig sar aštin vi von.

Lokhes, pašol vi o Robert. O grast dikhel karing lesþe but daravdo. Palem kamel te našel.

- Dikh, Kale!a, phenel o çhavo. Vov zinzarel lokhes o vast kaj si les jekh kotor guglipen.

O grast na maj našel, mukhel e çhaves te astarel les kaþar o salivàri. Le manuša p-o drom pašasan.

- Ame na aštilãm te astaras les!

- O Kalo si murro amal! - phenel vov barikano. Nùmaj o kako Dìnu na asal. Godìsarel so phenela e phurãqe, lesqi perutni, kaj ačhilãs bi lulugënqi anþ-e pesqi bar.

(o Žuþter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

barikano – lošalo – mëndro

vazi – kìmpo

salivàri – kãpãstro

khur – e grastesqo punro – i ungiã

grastãrel – grastarãrel – ʒal inklisto

vras – abũro

p-o grast

perutno – pašutno, kaj bešel paše

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosþar našlãs o grast?
4. Sosqe patãn ke o grast na našlãs e çhavesþar?
5. So siklile tume anþar kadaja paramiçi?
6. Xramosar vi tu jekh tèksto anþar i rëlacia maškar e kherutne ʒivutne thaj le manuša, kadja sar tu prinzanes len!
7. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
8. Laçhar e arakhle doša anþ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
9. Vakãr tire kolegoça thaj roden te buxlãren le teksturã so tume xramosarde!
10. Laçharen khethanes le arakhle doša anþar tumare tèksturã!
11. Sikaven thaj drabaren tumari paramiçi vaj tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklãrnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Le biʒenutne mòdurã

1. O **infinitivo**: Anþ-i rromani çhib na si i fõrma vaš o modo infinitivo. Kodolesqe, le kernavnã si prezentisarde, anþa lila, palal i fõrma so si len anþ-o kèzo indikativo ka-o akanutno vaxt - o trinto ʒeno ka-o jekhipen: (vov / voj) dikhel, sovel, kerel, ʒal, bešel, azbal, khelel th. a.

2. O gerundivo sikavel e akciaqe trujalimata.

Anθ-i rromani čhib o gerundivo si kerdo anθar e kernavnāqi darrin thaj le sufiksura –**indos** [–**indoj**, –**indor**]:

- ker / el + – **indos** [–**indoj**, –**indor**] = kerindos [kerindoj, kerindor]
- kam / el + –**indos** [–**indoj**, –**indor**] = kamindos [kamindoj, kamindor]
- ʒa / l + –**indos** [–**indoj**, –**indor**] = ʒandos [ʒandoj, ʒandor]

3. O **participo** si o mòdo kaj le kernavnā sikaven le nakhle akcie Anθ-i rromani čhib o **participo** širdel kaθar e kernavnāqi darrin, thaj i desinēnca ka-o perfèkto (o III-to ʒeno, butipen), kaθar čhinas i agorutni vokala thaj thovas i desinēnca: –**o** (vaš o muršikano ling), –**i** (vaš o ʒuvlikano ling), –**e** (k-o butipen vaš o muršikano thaj ʒuvlikano ling). I fòrma ka-o **participo** šaj te avel la le afiksura –**d** vaj –**l** (so maj but) vi –**t**, –**n**, –**j** vaj –**g**. Ekzèmplo:

<i>Akanutno vaxt</i>	<i>Perfèkto</i>	<i>Participo</i>
(von) <i>keren</i>	(von) <i>kerde</i>	kerd + – o , – i , – e , – e = kerdo / kerdi / kerde / kerde
(von) <i>suten</i>	(von) <i>sute</i>	sut / o, ~ -i, -e, -e
(von) <i>phagen</i>	(von) <i>phagle</i>	phagl / o, ~ -i, -e, -e

O **participo** vaš le tematikane kernavnā si kerdo andar:

e kernavnāqi darrin + (–**nd**) + **il** / **o**, –**i**, –**e**, –**e** (vaj: **j(l)** / **o**, –**i**, –**e**, –**e**).

<i>Akanutno vaxt</i>	→	<i>Perfèkto</i>	→	<i>Participo</i>
(vov / voj) <i>xal</i>		(von) <i>xale</i>		xal / o, -i, -e, -e
(vov / voj) <i>ʒal</i>		(von) <i>gele</i>		gel / o, -i, -e, -e
(vov / voj) <i>azbal</i>		- (von) <i>azbandile</i>		azbandil / o, -i, -e, -e
		- (von) <i>azbanile</i>		azbanil / o, -i, -e, -e
		- (von) <i>azbajile</i>		azbajil / o, -i, -e, -e

Vaš le kernavnā, save si line avrutne čhibānθar, o **participo** šaj te agordel pes anθ-i desinēnca –**me** (–*ime*, –*ome*) kana širden kaθar o akanutno vaxt:

e kernavnāqi darrin + (–**u vaj -o**) + –**me**

<i>Akanutno vaxt</i>	→	<i>Participo vaj Perfèkto</i>	→	<i>Participo</i>
praxol		praxome praxosarde		praxosard / o, -i, -e, -e

4. O supino

O **supino** kerel pes palal e navnānqi fòrma ka-o genitivo (i abstràkto fòrma e navnāqi):

i kernavni	i navni →	genitivo	→	o supino
dikhel	dikhipen	- dikhipnasqo / dikhimasqo		- dikhipnasqo
		- dikhipnasqi / dikhimasqi		- dikhipnasqi
		- dikhipnasqe / dikhimasqe		- dikhipnasqe
		- dikhipnasqe / dikhimasqe		- dikhipnasqe

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Nakhaven ka le bizenutne mòdură kadala kernavnă:
kamel, phandel thaj xastral.
2. Arakhen 5 kernavnă ka-o gerundivo thaj den len tumare kolegosqe te nakhavel len ka-o supino. Keren buti khethanes te lačharen tumare doša. Phenen vi e kolaver kolengurenqe vi e siklărnesqe so tume kerde buti khethanes!
3. Keren i xarakterizăcia vaš o šerutno personăžo anθar o təksto!

3ANENAS KE...?

- anθar e rroma, petalără, phenel pes ke von si mùsaj te aven vi zivutrenqi "dòktoră", sosqe si but kuć sar te zanen mišto le zivutrenqo phiravipen? Von šaj te dikhen kana jekhe grastesθe, xeresθe vaj guruvesθe si les o manaj te uštavel banges, kana lesqi khur si maj bari vaj maj tikni thaj kana trebul sastărdi. Kana thon o pètalo, phenel pes ke i khur si te avel kadja uži sar "te aštis te pies pani laθar"?
- sa kadja, vi anθar le zambàša, e rroma so kinen thaj bikinen grasten, phenel pes ke šaj te keren anθar jekh kišlo thaj slăbo (sano) grast o maj šukar thaj o maj zoralo grast so šaj te cirdel vurdonesθe sar duj?

I DELIA GRIGORE

Biandi anθ-o fòro Galați, anθ-o berś 1972, i Delia Mădălina Grigore agordel, anθ-o berś 1990, ka-o umal filologìa - hìstoria o licèvo "Zoia Kosmodemianskaia" anθar o Bukurèsti.

Palal o o berś 1995, kana liel i licènca anθ-i filologìa, k-i Universitèta Bukurèsti, kerel butĩ sar muzeogràfo ka-o Themutno Muzèo e Gavesqo "Dimitrie Gusti", thaj nakhavel maj but universitàro kùrsurǎ ka-i Fakulèta e Avrutne Čhibǎnqi thaj Literaturenqi.

Anθar o berś 1998, si universitàro asistènto thaj, maj palal, anθar o berś 2002, resel lèktoro

ka-i sèkcìa I Čhib thaj i Rromani Literatùra k-i Fakultèta e Avrutne Čhibǎnqi thaj Literaturenqi anθar i Universitèta Bukurèsti. Sa anθ-o kadava vaxt i siklǎrni Delia Grigore xramosarel maj but lila, thaj studiimata anθar e rroma:

- *E rromenqo phiripen, maşkar o identitàro modèlo thaj e zivipnasqi strategìa* – anθ-i rivista "Aradul cultural", o fòro Arad, 1999;

- O lil *Rromanipen – e familiaqo patǎvipen e rromenθe*, 2001, Ed. "Salvați copiii / Xastran e čhavorren", Bucurèsti;

- O kotor, e rromane *tradicie. Anglutnipen anθ-i rromani tradicionàlo kultùra*, anθ-o školutno lil *I hìstoria thaj le rromenqe tradicie*;

- O kapìtulo *O indikano barvalipen anθ-i tradicionàlo rromani kultùra*, anθ-o lil *Kùrso anθar i kultùra thaj i indikani civilizàcia*, ed. RO MEDIA, Bukurèsti, 2003, thaj but aver.

Sar prezidènto ka-e Rromenqo Cèntro vaş e Pùbliko Polìtike "Aven Amença", anθar o berś 2000, i Delia Grigore koordonisardǎs maj but aktivitèturǎ thaj projèkturǎ so roden e diskriminaciaqo čhinipen, thaj o siklǎripen anθar le rromenqe komunitèturǎ.

Participisarel ka le Maşkarthemutne Konferìnçe thaj malavimata so dikhen e rromenqe thaj e minoritèturenqe xakaja thaj xramosarel maj but artìkularǎ anθa rivìste thaj žurnàlurǎ anθar sa o them. Kadja sas kerdì, anθar o kontràkto e Evropikane Kònsiloça, i Evropikani Strategìa vaş e Čhavorrenqo Siklǎripen sar Akciaqo Plàno vaş e Ministrurenqo Komitèto kaθar o Evropikano Kònsìlo (2004-2005). Sar xramosarni, i Delia Grigore xramosardǎs maj but poèmurǎ sar si *Droma, Patǎv, Koripen* thaj but aver.

(o amboldipen: *Jupiter Borcoi*)

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. So aver siklärne, rroma, prinzanen anθar amaro them vaj aver thema?
2. So aver lila xramosardäs i siklärni Delia Grigore?
3. So zanen anθar e rromenqo Ćentro vaš e Pùbliko Polìtike "Aven Amença"?
4. Keren jekh vesto vakäripen, tumare siklärneça thaj tumare kolegurença anθar le maj prinzande rroma Rumuniaθar thaj le maj bare organizàcie. Kana na zanen, puçhen vi tumare siklärnes!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

RROMANE POÈMURĂ

Te drabaras kadala poèmură!

DROMA

Me punrença praxome anθ-i phuv,
ažukerav le kašta te phabon
zi ka-o ilo le vešesqo.

Darav te zav p-el droma,
te na phagav e jakha

kaj soven tele,
maškar amare dīvesa xasajile.

E rromnă bešen paš-o drom
aj roven e čhungrănça putarde.

Darav te zav p-el droma,
te na šunen man e mule

kaj ačhile opre,
maškar amare caxre bistarde.

E rroma nakhen p-o drom:
jekh, duj, trin... but.

birătäqe dësa.

Me vastença praxome anθ-o paj,
Ažukerav te meren e iva.

(i Delia Grigore)

PATÏV

Jertisaren man, phralalen:
si dōsta šudro kothe
thaj savorre mangel manθar te gilabav.

Nasvali san? So rodes?

Na-i man khanć!

Lav o taxtaj
aj piav.

Alosardem:

Te na čhinen me čhungră.

Jertisaren man, phenălen:

si dōsta tato kathe

thaj savorre mangel manθar te khelav.

Nasvali san? So rodes?

Na-i man khanć!

Mo rat si koro:

Khonik na-i maxrime kathe.

(i Delia Grigore)

KORIPEN

Tumen kaj n-ašti te dikhen
aven te rodas khethanes

kaj si amaro paj:

anθar savi phuv,

anθar savo kham,

anθar savo čhonut.

Lazipen tumenqe! - phenel o phuro:

Te na roven akana!

Dikhen: so dur si i jag!

Mo rovărdo dī xatărel

sosqe amari baxt xasajlăm:

pră but čoxane maškar amenθe.

šaj te?...

Ći zanav so kerav kathe:

mukh man te zav khere

aj te ćumidav

o udar me phurăqo.

(i Delia Grigore)

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Save si le sérutne idèe anθar kadala poèmură?
2. So xatărimate thaj emòcie si tumen kana drabaren kadala poèmură?
3. Keren butĩ khethanes, anθa trin grùpură, te arakhen o sasto sènsò anθar le trin poèmură!
4. Drabaren vi tumare koleguerenqe thaj tumare siklărnesqe so tume kerde butĩ khethanes!
5. Zumaven te keren adaptàcia palal kadala poèmură, anθ-i rumunikani çhib!

3ANENAS KE...?

- o rromano skùlptoro, o *Mircea Lăcătuș*, kaj bešel anθ-i Vièna, xramosarel vi poèzie rromane tematikaça? Das tumenqe, kathe, jekh súkar poèzia, *Căruța din inima mea* [O vurdon anθar mirro ilo], kaj sas amboldini rromane çhibăthe kaθar o raj inspèktoro le rromane edukaciaça, o *Lucian Cherata*, anθar o zúdèco Dolj.

O vurdon anθar mirro ilo

(kaθar o *Mircea Lăcătuș*)

Me bešlem ka-o rindo thaj sa ažukerdem
ni-jekh phuvesqi muzdi éi liem
thaj ka-o fiesavo maràzo
éhinavas anθa manθe
jekh éerosqo kotor le éiriklănça le sa
thaj maravas la anθ-ël karfă
p-e ilosqe pašave
kerindoj les uži vurdonesqi uçhardi
palal maj çirdavas p-i truj varesode merimata
thaj palem kerelas man phuvesqo kamimos
thaj ažukeravas te del man anθar jekh luludĩ or
jekh rukh
te kingàrav les haj vov te del pherră

thaj nevosθar éhinavas éerosqe kotora thaj
thovdem len p-ël grasta

maravas ël marutha le harapnikoça çirdavas len
semas bidikhlo thaj durărdo sar jekh pani
kaj dikhelas pes o veš

telal e éerosqe vaza
fèri rovipe ašunelas pes vi khelipe
de kana zi kana maj meravas vi me
atùnç fèri atùnç me primisaravas saniphuv
kothe anθa e kokalenqo parnipen

savaxt açhelas avri jekh maruth
sar jekh zukel anθar te rovel ma'.

(rromano amboldipe: *Lucian Cherata*)

K-O ABĀV

Anθ-o gav si baro kidipen. Rroma, biprinzarde, phiren p-o drom but lošale. Von si but šukar xurāvde, thaj anθa lenqe vasta si but luludă. Si vi but vurdonâ p-o drom.

I Luludĭ nakhel paše lenθe thaj del lenqe lačo dĭves. E rroma ambolden laqe.

- So keren?

- Avilăm ka-o abăv.

Jekh terno čhavo dikhel laθe, pašasal, thaj phenel:

- Haj vi tu amença!

I Luludĭ asal, ċi phenel khanć, mukhel o šero tele thaj 3al maj dur.

Khere, i daj ažukerel la:

- Avilăš o baro dės. I Alina prandel pes! Si i maj lači tiri amalin. Si mùsaj te xurăves o maj šukar gad thaj i maj šukar cōxa. Godĭsarav man so dinimata te ingeras laqe?.

I phuri daj avel vi voj:

- Dikh, andem tuqe kadaja šukar angrustik. Thov la p-o naj! Te aves vi maj šukar ka-o abăv...

- Nais tuqe, mami!e.

I phuri daj pašasal:

- Te aves baxtali!

Ka-o abăv i Luludĭ gelăš pesqe phraleça. Von ingerde e borăqe sovnakutne cėnă, sar dinipen thaj but luludă.

- Nais tuqe, Luludie!

- Te aves but baxtali, te del tut o Del sastimos thaj baxt. Kamav tuqe o maj barvalo kher, jekh barvali famĭlia thaj le maj šukar čhavorre!

I Alina pašasal, tha' anθa laqe strafinăle jakha si duj khelavale asvină.

- Čajlöl tut i mùzika? - šunel i Luludĭ jekh gilabavdo vak paše laθe.

- Va, sar te na, amboldel voj sig.

- Le bašavne si manθar, anθar o fōro, thaj manglem lenqe te bašaven kadaja gili... vaš tuθe.

I Luludĭ iril o šero thaj dikhel e terne čhaves so akhardăsas la ka-o abăv.

- *Mangav tuqe šukar*, ...kheles mança? maj phenel sig, jekhe izdralne vakeça o çhavo. Loli mujesþe sar i jag, i Luludĭ dikhel karing pesqo phral thaj phenel lokhes:

- Kana rugis man šukar... va, sar te na!

Si o jekhto abăv kaj avel i Luludĭ. Thaj vi laqo jekhto khelipen.

- Me sem o Kòsti, sem studènto! - phenel barikano o çhavo.

- Manqe phenel manqe Luludĭ, me sem ka-o licèvo, tha' godĭsarav man vi me te zav k-i fakultèta, nùmaj ke si manqe phares te alosarav...

- Kana des man tiro telefonosqo gin, šaj te maj das dùma... šaj te dav vast tut vi siklòvipnasþe...

Khere, i daj thaj i mami vakăren çoral:

- O Kòsti si anþar jekh barvali famĭlia. Lesqo dad si komersànto, lesqi daj bikinel luludă...

- Lesqo pàpu sas krisinitòri...

I Luludĭ kerel pes ke na šunel khanć. Vazdel pes thaj zav anþa pesqi livni. "Trebul te kerev mirri tème. Si man texàra jekh ekzàmeno. Si mùsaj te lăv jekh bari nòta... te siklòvav vi vaš i fakultèta..."

(o Žuþter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

abăv – băv

çenă – zlagă

çoral – çorikanes

komersànto – bikinitòri

gilabavdo vak – vak šukar sar jekh dĭli

mangav tuqe šukar – mangav tut šukar

prandel pes – prandizel pes

krisinitòri – rrom savo kerel kris

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gažikanes!
3. Anþar so rromenqe nămo si o Kòsti?
4. So rromane ačara prinzaren anþar o tèksto?
5. Xramosar jekh tèksto so te phenel anþar le rromenqe ačara anþar tiri komunitèta, ka-o abăv!
6. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
7. Lačhar e arakhle doša anþ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
8. Vakăr tire kolegoça thaj zumaven te keren jekh korkoro tèksto anþar so ačara inkeren e rroma anþ-i tumari komunitèta.
9. Lačharen khethanes le arakhle doša anþar tumaro tèksto!
10. Drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklărnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. I kardinàlo ginavni si e vakàripnasqi rig so sikavel o gin, sòde bută vaj zene si anθ-o vakàripen.

E kardinàlo ginavnă šaj te aven:

a) sade ginavnă, kerde anθar jekh lav: *jekh, duj, trin, deś, biś, sarànda, śel, mija* th. a.

b) buxle ginavnă, kerde anθar duj vaj maj but lava: *deśuśtar, biś thaj eġta, duj śela panzvardeś thaj enă, trin mije duj śela thaj duj* th. a.

Ekzemplură: *Eġta zene avilen avdives k-i škòla.*

Vov kindăś *deśuduj* anre.

Peinda čhavore siklòn anθa le *duj* klàse.

II. I ordinàlo ginavni sikavel i òrdina, savo si o than palal o gin jekhe butăqo vaj akciaqo. I fòrma vaś i ordinàlo ginavni, ka-o zuvlikano vi ka-o murśikano ling, kerel pes anθar i kardinàlo ginavni thaj o sufikso – **to**:

jekh + **-to** > **jekhto**; duj + **-to** > **dujto**; trin + **-to** > **trinto**... śel + **-to** > **śelto**

Vaś o "jekhto" maj si vi i fòrma "anglutno"

Kana i ordinàlo ginavni si paše jekh navni, keras i deklinàcia nùmaj vaś e navnă, thaj i ordinàlo ginavni liel i desinènca – **e**:

E *šovtone čhaves* dem les jekh lil.

E *oxtone kheresθe* dikhlem jekh śukar čhej

E *śeltone manuśenθar* pučhlem sar si e rroma Rumuniaθar.

I deklinàcia:

O kèzo	zuvlikano ling	murśikano ling	zuvlikano thaj murśikano ling
Nom.	trinto	trinto	trinto
Akuz. <i>odărde</i> <i>biodărde bută</i>	< trintonă trinto	< trintones trinto	< trintonen trinto
Gen.	trintonăqo	trintonesqo	trintonenqo
	trintonăqi	trintonesqi	trintonenqi
	trintonăqe	trintonesqe	trintonenqe
	trintonăqe	trintonesqe	trintonenqe
Dat.	trintonăqe	trintonesqe	trintonenqe
Lok.	trintonăθe	trintonesθe	trintonenθe
Abl.	trintonăθar	trintonesθar	trintonenθar
Soc.-Instr.	trintonăça	trintoneça	trintonença
Vok.	-	-	-

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Thon i lači fòrma e lavenqi anθa kadala propozicie!

a) Le čhave anθar i (*deś klàsa*) zan Teatrosθe, te śunen (*jekh*) baśavno.

b) Palal (*śtar berśa*) zasa k-i fakultèta.

c) O (*jekh čhavo*) dăś man duj muzikaqe lila!

d) Anθ-o (*šov*) thaj (*eġtato dives*) ame na zas školaθe.

2. Keren i deklinàcia vaś kadala sintàgme: "i dujto čej", "o jekhto baśavno".

ŽANENAS KE...?

- palal e rromenqo abăvăqo ácar, le xanamika si te den le ternenenqe, save prandizen pen, dinimata? Butvar, kadala si sovnakutne bută, purane sovnakutne love, gâlbenură, tha' vi aver bută? Ácăresqe si ke i zuvli zal palal o murś, thaj sa le dinimata si te resen anθa lenqo kher. Le gaze, so na prinžanen e rromane ácara, ambolden sar ke e rroma kinen le borăn, kodja so na si áčas! Sa le dinimata resen k-i nevi famìlia, e terne te zan maj dur, te resen barvale thaj prinžande maśkar e rroma.

O SASTRĂRI

Anθ-i jag zores phurdel
Vov o sastrin kovlărel.
But pramată te kerel
Gazenqe te bikinel.

O pişot thaj i kovànca
Si pesqe barvalimata.
I sivri thaj *o silaj*
Phiravel len varekaj.

Ïto, o sastrin vrasarel
O gažo te akharel:
- Rroma, dikh mirre grasta
Na maj si len pètala!
(*o Žufter Borkoj*)

Tovera, tha' vi kată
Vurdona thaj xunavnă,
Sajărdăs vi le čhură...
Maj trebun les angara!

Dikh! Avel vi o čhavo
Le muječa kalorro:
- Dade, andem angara
Te maj keras *pramată!*

LAVA MAŞKAR E LAVA...

kovànca – amòni, nikovàla
pişot – sastrăresqi phurdin
pramată – sastrutne bută so kerel len o
sastrări

silaj – silàvi
sajarel – sanărel
sivri – čokàno, kićiki

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzarde lava!
2. Ambolden i poèzia gazikanes!
3. Zumaven te keren adaptàcia anθ-i rumunikani čhib.
4. Prinžaren sastrǎřǎ anθar tumaro gav vaj anθar tumaro fòros? So butǎ keren von?
5. So siklile tume anθar e sastrǎresqi poèzia?
6. Xramosar so zanes anθar le xarakteristiko butikerimata vaś e rroma anθar amaro them.
7. Vakǎr tire kolegoça thaj zumzven te keren jekh kòrkorro tèksto anθar so butǐ keren le rroma anθar i Rumùnia!
8. Lačharen khethanes le arakhle dośa anθ-o tumaro tèksto!
9. Drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklǎrnesqe!

TE SIKLŎVAS KHETHANES!

I. I zenutni sarnavni, ka-o genitìvo:

o pučhipen	jekhipen			butipen		
	<i>I-to zeno</i>	<i>II-to zeno</i>	<i>III-to zeno murś. / zuvl.</i>	<i>I-to zeno</i>	<i>II-to zeno</i>	<i>III-to zeno murś. / zuvl.</i>
<i>kasqo</i>	murro	tiro	lesqo / laqo	amaro	tumaro	lenqo / lenqo
<i>kasqi</i>	murri	tiri	lesqi / laqi	amari	tumari	lenqi / lenqi
<i>kasqe</i>	murre	tire	lesqe / laqe	amare	tumare	lenqe / lenqe
<i>kasqe</i>	murre	tire	lesqe / laqe	amare	tumare	lenqe / lenqe

II. I zenutni sarnavni, ka-o ablatìvo:

o gin	<i>I-to zeno</i>	<i>II-to zeno</i>	<i>III-to zeno zuvlikano</i>	<i>III-to zeno murśikano</i>
<i>jekhipen</i>	manθar	tuθar	laθar	lesθar
<i>butipen</i>	amenθar	tumenθar	lenθar	lenθar

III. E sikavale sarnavnǎ

Anθ-i rromani čhib le sikavale sarnavnǎ śaj te sikaven: **I.** o paśipen thaj **II.** o duripen. Ame śaj te prinžanas len palal le palutne kritèrie:

a) Le sikavale sarnavnǎ so sikaven *o paśipen* si len anθ-e lavesqi darrin i vokàla – **a**, *kadava, kadaja, kado, akava, kadala*, th. a; thaj kana sikaven *o duripen* si len anθ-e lavesqi darrin i vokàla – **o**: *kodova, kodo, kodoja / godoja, okova* th. a (anθ-o kíkavaritiko dialèkto śaj te avel vi i vokàla –**u**: *kukola, kukoja* th. a.)

b). Sar dikhen anθar le ekzèmplurǎ maj opral, vi le prefiksurrǎ le sikavale sarnavnǎnqe si verver:

O pašipen				O duripen			
i sikavali sarnavni	muršikano k-o jekhipen	zuvlikano k-o jekhipen	muršikano+zuvlikano ka-o butipen	i sikavali sarnavni	muršikano k-o jekhipen	zuvlikano k-o jekhipen	muršikano+zuvlikano ka-o butipen
ada-	-va	-ja	-la	odo-	-va	-ja	-la
kada-	-va	-ja	-la	kodo-	-va	-ja	-la
gada-	-va	-ja	-la	godo-	-va	-ja	-la
kaka-	-va	-ja	-la	kuko-	-va	-ja	-la
aka-	-va	-ja	-la	oko-	-va	-ja	-la

c). I deklinǎcia:

O kèzo	muršikano		zuvlikano	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom.	kodova	kodola	adaja	adala
Ak. < ziv. < biziv.	< kodoles < kodova	< kodolen < kodola	< adala < adaja	< adalǎn [adalǎn] < adala
Gen.	kodolesqo	kodolenqo	adalaqo	adalǎnqo
	kodolesqi	kodolenqi	adalaqi	adalǎnqi
	kodolesqe	kodolenqe	adalaqe	adalǎnqe
	kodolesqe	kodolenqe	adalaqe	adalǎnqe
Dat.	kodolesqe	kodolenqe	adalaqe	adalǎnqe
Lok	kodolesθe	kodolenθe	adalaθe	adalǎnθe
Abl.	kodolesθar	kodolenθar	adalaθar	adalǎnθar
Soc.-Instr.	kodoleça	kodolença	adalaça	adalǎnça

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Thon ka-o ablativo thaj k-o genitivo le sintǎgme: *kadaja çhajorri* thaj *kodova rukh*.
2. Keren panz propozicie kadale lavença: *kodolesθe*, *kodolença*, *kukola*, *adaja*, *adalǎnqe*.
3. Sar ambolden kadava lava?

"O pišot thaj i kovǎnca

Si pesqe barvalimata.

I sivri thaj o silaj

Phiravel len varekaj."

3ANENAS KE...?

- anθ-o Dujto Maškarthemutno Maripen, kana e rroma Rumuniaθar sas biçhalde anθ-i Transnistria, palal o òrdino dino kaθar o marešǎlo Antonescu, sas vi rroma save na sas biçhalde? Maškar lenθe sas vi sastrǎrǎ so sas açhavde khere, kaθar le autoritèturǎ, sosqe na sas kon te kerel butǐ anθa kadala komunitèturǎ. Maj but, gavesθe, le sastrǎrǎ sasas but puçhle vaš lenqi butǐ: petalomasqe grasta, laçharimasqe vurdonna thaj aver sastrutne butǎ.

O GILAVNO

Kana avel o milaj thaj e školaqo činipen, o Pepìto zal gavesθe, k-e pesqe phure dada. I mami thaj o pàpus si duj butikerne manuša. Len si len duj grasta, jekh guruvni, thaj but papinã thaj khajnã. Kodolesqe o Pepìto na bešel nisar, ćajlöl les te phirel e grasteça, te grastarãrel les, te del e guruvnã te xal ćar, vi te dušel la thaj but aver.

- Pepìto, de nište kukina le khajnãn, ke, dikh, so bokhale si von! - phenel lesqe i mami.

- Mišto!

Texarinãθar o Pepìto si xanci xolãriko, thaj... na del le khajnãn te xan.

- Dikh so bokhale si mirre khajnõrrã! - phenel palem i mami, kana agordel i buti anθ-i bar.

Si mùsaj te maj des len nište kukina!

- Mišto, mišto! - phenel o Pepìto tha'... palem na del len te xan.

Maj palal i phuri akharel e ćhavorros:

- Haj te xas. Dikh, kerdem tuqe bokolã thaj nište anre maj kovle, kadja sar ćajlõn tut!

- Ći xav, na si manqe bokh, amboldel o ćhavorro.

I mami, dikhel ka-o ćhavorro, godisarel pes xanci, pašasal thaj pućhel:

- Sar dikhav, san but xolãriko p-e mirre khajnõrrã. So kerde von tuqe?

- Na le khajnã, maj but le duj bašne! amboldel o ćhavorro. Sa i rãt na aštilem te sovav lenθar!

- Xatãrav akana, phenel i phuri. Kadja si, von bašen sa i texarin. Tha', šaj, palal so phenava tuqe e bašnesqi paramiçi, na maj došalãresa len kadja but... Miença thaj miença beršença maj anglal, o Bašno, o Kham thaj o Ćhonut živenas anθ-e ćerosqo thagaripen sar trin phrala. O maj lošalo maškar lenθe sas o Bašno. Gilabelas sa o vaxt le maj šukar dila so aštin te anen i loš anθ-e manušenqo ilo. Nić o kham na sas sar jekh xolãriko. Vov anelas o tatipen p-i phuv thaj anθ-o di e manušenqo. Ama, varekana, xolãriko sas o Ćhonut. Xatãrdãsas ke, butvar, le manuša, kana avelas e rãtãqo aćhipen, sasas but lošale te šunen e bašnesqo bašavipen.

Anθ-jekh dives, o Ćhonut xolöl p-o ćoro Bašno "sosqe na bašavelas sar kamelas vov", thaj nić jekh nić duj, del les dab, kadja zoraes, ke ćhudel les anθar o devel ži p-i phuv.

Kana avilās o Kham te dikhel so kerdās o Bašno, sosθar na maj šunel pes lesqo bašavipen thaj šundās so thaj sar sas, godšardās pes te kerel kris.

- Čhonute!a, tu kaj san varekana kadja zungalo, thaj vi krisarno, te zanes ke nić mança na maj ziveça pašutnes, avdīvesesθar angle! - akhardās o Kham.

- Mišto, me sem kadja sar phenes tu, tha' tu kaj san sa vaxt dudālo thaj tatāres e ile savorrenqe trujal tuθar, sosqe kames te došalāres man?

- Mišto! Na maj kerav tuqe kris. Ama, avdīvesesθar, tu avesa e rātāqo šerutno thaj me p-o dīves. Amare droma rigārena pen sa vaxt. Thaj o Bašno zanela kadaja thaj uštela pes kana avava me texarināθar, bašela lošaθar thaj marela le phaka, tha' kana avesa tu našela te garavel pes.

Thaj kadja ačhilās zi adēs.

Kana xatārel o Bašno ke avel o Kham, marel e phaka thaj *ito*, našel te bašel i texarin zi kana uštin pen sa e manuša ; thaj kana xatārel ke avel o Čhonut, našel te sovel, te na maj dikhel kodoles, savo čhudās les anθar o devel.

I purani paramići maj phenel ke kana sas čhudino o Bašno anθar o devel, lesqe šukar dīlā ačhile anθ-e ćerosqo thagaripen. Von si le strafināle ćerxaja so dudāren e rātāqo kalipen.

Nūmaj le manuša but lačhe ileça aštin te šunen len. Kadaja si e ćerxajenqi mùzika...

- Akana na maj inkerav xoli p-e ćorre bašne! - phenel o Pepito. Žav te maj dav len kukina!
(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

bokoli – rromano manro - pita

butikerne – manuša so keren buti lačhes

ćero – devel

došalārel – kerel doš khanikasqe

ito - sig

khajni – kaxni

na si manqe bokh – na-i man bokh

strafinālo – dudālo

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosθar sas xolāriko o Pepito p-e khajnā?
4. Sar phiravdās pes o Čhonut pesqe amaleça?
5. Sosqe patān ke o Kham na kerdās kris e Čhonutosqe?
6. So siklile tume anθar e Bašnesqi paramići?
7. Xramosar vi tu jekh tèksto anθar o amalipen vaj anθar tire amala!
8. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
9. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
10. Vakār tire kolegoça thaj alosar i maj šukar paramići anθar le tèksturā so tume xramosarde!
11. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumari paramići!
12. Sikaven thaj drabaren tumari paramići tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŎVAS KHETHANES!

I nisavutni sarnavni

Le nisavutne sarnavnă, anθ-i rromani čhib, si:

a) le nisavutne sarnavnă kerde anθar i pučhutni sarnavni thaj o prefikso **vare-** [or-]:

- vare + kon → varekon [orkon]
- + so → vareso [orso]
- + savo → varesavo [orsavo, orsawo]

b) i nisavutni sarnavni **sa**, [să], biparovali **ka-o** muršikano thaj zuvlikano ling, jekhipen thaj butipen;

c) i nisavutni sarnavni **savorro** [saworro > sarro(sorro) > sawo > sa];

d) le nisavutne sarnavnă kerde anθar i pučhutni sarnavni **-savo** thaj o prefikso *fite(ś)*:

fiteśsavo, fiteśsavi, fiteśsave, fiteśsave

e) i nisavutni sarnavni "**aver**"

f) i nisavutni sarnavni "**svàko**"

I deklinàcia

O kèzo	jekhipen		butipen	
	muršikano	zuvlikano	muršikano	zuvlikano
Nom.	aver	aver	aver	aver
Akuz. ↳ biziv. ↳ ziv.	< aver < avres	< aver < avră	< aver < avren	< aver < avrăn
Gen.	avresqo	avrăqo	avrenqo	avrănqo
	avresqi	avrăqi	avrenqi	avrănqi
	avresqe	avrăqe	avrenqe	avrănqe
	avresqe	avrăqe	avrenqe	avrănqe
Dat.	avresqe	avrăqe	avrenqe	avrănqe
Lok.	avresθe	avrăθe	avrenθe	avrănθe
Abl.	avresθar	avrăθar	avrenθar	avrănθar
Soc.-Instr.	avreça	avrăça	avrença	avrănça
Vok.	-	-	-	-

i nisavutni sarnavni "**svàko**"

O kèzo	zuvlikano	muršikano	zuvlikano	muršikano
Nom.	svàko	svàko	svàko	svàko
Akuz. ↳ biziv. ↳ ziv.	< svàko < svakonă	< svàko < svakones	< svàko < svakonăn	< svàko < svakonen
Gen.	svakonăqo	svakonesqo	svakonănqo	svakonenqo
	svakonăqi	svakonesqi	svakonănqi	svakonenqi
	svakonăqe	svakonesqe	svakonănqe	svakonenqe
	svakonăqe	svakonesqe	svakonănqe	svakonenqe
Dat.	svakonăqe	svakonesqe	svakonănqe	svakonenqe
Lok.	svakonăθe	svakonesθe	svakonănθe	svakonenθe
Abl.	svakonăθar	svakonesθar	svakonănθar	svakonenθar
Soc.-Instr.	svakonăça	svakoneça	svakonănça	svakonença
Vok.	-	-	-	-

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Thon e laçhe fòrme e lavenqe anθar e parantèze!
O Kham na kerdās kris e (kolaver amal).
I khajnānqi doś sas (khonik).
(Savorro) çhejan dav len p-o jekh luludĭ.
2. Keren jekh khelipen palal kadava tèksto! Na bistren te alosaren le ròlură palal le personàzură: i phuri daj, o çhavo, o Kham, o Čhonut, o Baśno th. a.
3. Keren duj grùpură, kaj te keren butĭ khethanes! Alosaren, maj palal savo grùpo kerdās o maj śukar rolosqo khelipen!

3ANENAS KE...?

- anθ-o 2-to decèmbro si te baredĭvesaras "e Baśavipnasnqo dēs", sosqe anel amenqe godăθe sar, jekhe dēseça maj anglal, anθ-o 1-to decèmbro 1599, maj but rromane, baśavne gilabaden themutne ìmnură, kana o Mihăj Viteàzul areslās anθ-o fòro Alba-Iulĭa? Anθa kadava kontèksto, si te liparas le maj prinzarde rromane gilavnen vi baśavnen, sar sasas: o Dona Dùmĭtru Siminĭkă, o Bărbu o Lăvutări, o Tòni Iordăke, o Fărămĭcă Lămburu, o Ion Onoriu, o Ilie Udilă, thaj but aver, sar: o Zavajdòk, i Romĭka Puçèanu, i Gàbi Lùnka, i Mioàra Linkàn thaj aver.

I BAXT THAJ I GODÏ

Anθ-jekh śukar milajesqo dĭves, p-e themesqo drom phirenas i Baxt thaj i Godĭ. Sar sas but tato avri thaj paśolas i rāt, i Godĭ phenel:

- Phej!e, dikh paśol i kali rāt akana thaj ċi d-aštās te 3as maj angle. Me kamavas te sovas 3i texarināthe ka te na malavas vareso nasulimata p-o drom. I Baxt amboldel:

- Si tut ċaċimos. But khini sem vi me. Dikh! Me sovava kothe p-o maśkar e doremesqo.

- Na-i mišto! - phenel i Godĭ, si maj mišto te 3as maj dur e dromesθar. Te na uštavel amen vareso phirno...

I Baxt, śerali, ċi kamel thaj sovel anθ-o drom. I Godĭ durōl, sòde ċhudes e barreça, thaj thol pesqo śero tele, te sovel p-i ċar.

Ka-o maśkar e ratāqo, kaθar jekh abāv avel jekh barvalo manuś pesqe vurdoneça. Vov tradel sig le duj e zorale thaj śukare grasten.

Sar angaravdāsas vi o ċhonut, kana resle paše i Baxt, le grasta daradile thaj sig irisarden o vurdon thaj lien te našen p-i vazi. Sar, nisar, tha' na maj dikhle vi e ċorre Godā thaj nakhle e vurdoneça opral lathe. Śaj ke kodolesqe le manuśa vi te avel len but Godĭ, but mangel te avel len vi Baxt.

(o Nikolae Pandelikā)

Tha' vi I GODÏ THAJ I BAXT

Anθ-jekh milajesqo dĭves paše rātāthe p-e themesqo drom phirenas i Godĭ thaj i Baxt. Von nakhen paśal jekh manuś kaj xunavelas i phuv pesqe guruvença.

Dikhindoj les i Baxt, e rromes, bokhalo thaj khino, phenel karing i Godĭ:

- Dikh, phej!e. Me kamav te dav kadale rromes jekh piri sovnakajeça!

I Godĭ del palpale:

- Na de les but love, kē paše lesθar si but manuśa save kamena te mudaren les anθar e love.

I Baxt palem na kamel te aśunel laqe phenāthe, thaj, marindoj pesqe vasta, kerel te inklel

anglal o rrom jekh piri pherdi sovnakajeça. Kana dikhel o rrom astardöl te cipisarel:

- Rroma!len, çhava!len, aven te dikhen manthe. Dikhen so arakhlem! Dikhen o sovnakaj!

I Godi phenel karing i Baxt:

- So keres akana? Avena le manuša lesthe thaj, sar zanes, liena lesqe love thaj mudarena les!

I Baxt but trašavdi, phenel:

- Xastra man, phenörri!e, phen manqe so te kerav ke akana mudaren les le kolaver!

*

I Godi marel pesqe vasta thaj so te dikhen? O rrom sig garavel o sovnakaj thaj kerel pes ke phiradöl pes, sar kana kerdšas jekh pheras. Le kolaver manuša asan vi von:

- Xoxavne!a, kaj sas te arakhes love p-i amari çorri vazi?

(o Nikolae Pandelikä)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

phej!e – phen!e

daradile – daranile – trašanile

šerali – savi na patäl, kaj kerel palal pesqi godi

xanci – çira, zàla(ga), xàri(ca)

vurdon – kaláška

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzarde lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. So siklile tume anθar kadala paramiçã?
4. So si i maj kuç: *i baxt vaj i godi* e manušesqe? Xramosaren jekh tèksto kaj tume te phenen sosθar si maj kuç jekh vaj aver!
5. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
6. Laçhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
7. Laçharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tèksturã!
8. Sikaven thaj drabaren tumare tèksturã tumare kolegurenqe!
9. Sar ambolden kadala purane lava: "Svãko buti si la duj riga"?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. I nanajutni sarnavni, anθ-i rromani çhib, si: ***khonik (nikon), khanç, nijekh (niçjekh)***.

	<i>khanç</i>	<i>khonik</i>
Nom.	khanç	khonik
Akuz.	khanç	khanikas
Gen.	khançesqo	khanikasqo
	khançesqi	khanikasqi
	khançesqe	khanikasqe
	khançesqe	khanikasqe

Dat.	khanćesqe	khanikasqe
Lok.	khanćesθe	khanikasθe
Abl.	khanćesθar	khanikasθar
Soc.-Instr.	khanćeça	khanikaça
Vok.	-	-

II. I sikavutni sarnavni, anθ-i rromani ćhib, si "*kolaver [okolaver]*"

O kèzo	jekhipen		butipen	
	zuvlikano	muršikano	zuvlikano	muršikano
Nom.	kolaver	kolaver	kolaver	kolaver
Akuz. < biziv. < ziv.	< kolaver < kolavră	< kolaver < kolavres	< kolaver < kolavrăn	< kolaver < kolavren
Gen.	kolavrăqo	kolavresqo	kolavrănqo	kolavrenqo
	kolavrăqi	kolavresqi	kolavrănqi	kolavrenqi
	kolavrăqe	kolavresqe	kolavrănqe	kolavrenqe
	kolavrăqe	kolavresqe	kolavrănqe	kolavrenqe
Dat.	kolavrăqe	kolavresqe	kolavrănqe	kolavrenqe
Lok.	kolavrăθe	kolavresθe	kolavrănθe	kolavrenθe
Abl.	kolavrăθar	kolavresθar	kolavrănθar	kolavrenθar
Soc.-Instr.	kolavrăça	kolavreça	kolavrănça	kolavrença
Vok.	-	-	-	-

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

- Thon e laće fôrme e lavenqe anθar e parantèze:
I Baxt na dăs patív e (kolaver amal).
Kana avel i bibaxt na si i doś (khonik).
I godí na dăs vast laqe (khanć).
- Keren i deklinacia vaś i nanajutni sarnavni "nijekh".
- Keren duj grùpură: jekh grùpo kodolenθar, save phenen ke si maj kuć te avel tut *baxt* thaj o aver, save phenen ke *i godí* si i maj kuć. Zumaven te sikaven sosθar, thaj te keren kadja ke vi tumare kolègură te phenen sa kadja sar tumenθe!
- Klasaqi butí:
 - Drabaren palem o jekhto kotor anθar o dino tèksto - "I godí thaj i Baxt"!
 - Xramosaren so xatărde anθar o tèksto!
 - Xramosaren so patăn ke avela maj dur anθ-i paramici!
 - Phenen so patăn ke avela maj dur anθ-i paramici vi tumare kolegurenqe thaj tumare siklărnesqe!
 - Drabaren vi o dujto kotor anθar o tèksto!
 - Xramosaren so xatărde anθar o dujto kotor anθar o tèksto! Xramosaren, sa kadja, sar tume patăn ke avela maj dur anθ-i paramici?

7. Drabaren vi o trinto kotor anθar o tøksto!
8. Xramosaren so xatårde anθar o trinto kotor e tekstosqo?
9. Sa kadja, sar tume xramosarde so patån ke avela maj dur anθ-i paramiçi?
10. Phenen vi tumare siklårnesqe so siklile tume anθar kadaja paramiçi!

Te keren butĩ maj lokhes, labåren kadava tabèlo!

Xramosaren so xatårde anθar o drabardo tøksto!	Xramosaren so patån ke avela maj dur anθ-o tøksto!	Xramosaren sar si i paramiçi palal so drabaren p-o jekh kotor anθar o tøksto!
1....	1...	1...
2....	2.	2...

3ANENAS KE...?

- Sa kadja anθar e Craiova-qi zòna, kaθar avel o paramiçari, o *Nicolae Pandelică*, bešel jekh terno talantime poèto, o *Marian Ghiță*, savo xramosardås vi editisardås e poezienqo lil "Șoaptele Måinii Drepte" [E paşvakårimata le Čaçe Vastesqe]?
O lil inklislo anθ-o berş 2008, ka-i Craiova. Sikavas tumenqe kathe jekh anθar pesqe poèzie:

Sompatrètò tiraxença

Kon zanel maj laçhes sar nikon

So xatårav

Me, savo avav dural, me, kodova kaj

Telårel resindoj

Jekh tikno palalavilipen jekhe minutosqo

Maşkar o čaço punro vi o zervo punro

Jekh čharalo korkoripen

Lino vunzilesθe kodolesθar kaj phirdås maj anglal manθar

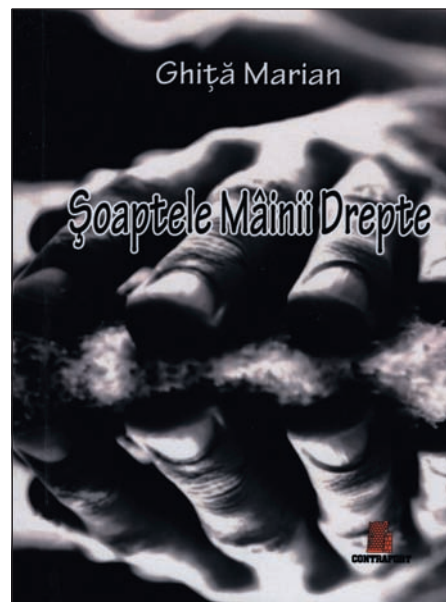
Bi te phenel nić jekh lav

Aştivas te patåv ke, sathaj, me sem!

ka-o 26 dekembro, o b. 2007

(Sajekh Maria, sajekhe stadåça)

[o rromano amboldipen: *Gheorghe Saråu*]

PHERDILE SUNE!

(O Angel Năstase)

"Anθ-i januàro 1949, avavas p-i lùmă anθ-jekh bašavnenqi - ričhinărenqi famìlia, o štarto čhavorro mirre dadenqo. Murro dad avilăsas, anθ-o trintonaj o berś 1945, anθar i Rusia, kaj sas phandado duj berśa sar prizonèro, anθ-o Maripen.

Anθ-o mirro gavorro, Pădurèni, anθar o źudèco Bakău, sa e rroma sasas but čorre. Vi ke mirre dades sasas les 1,5 hektără phuv, dine palal o 6 trintonaj 1945, na sasas dōsta te patărel amaro čorrimos, maj but ke nakhlămas but phares anθar i bari bokh so sas anθa berśa 1946-1947.

O Angel Năstase, murro dad, jekh but prinzardo bašavno anθa le forosqe trujalimata, maj kerelas vareso love, sosqe bašavelas kaj le bolimata, khelimata thaj aver. Mirri daj, i Aleksandrina, khethanes mirre trine phralenča maj bare thaj mirre dadeča, kana na zanas te bašaven, kerenas buti amare phuvăθe thaj vi le gavutnenθe, saven sasas len maj but phuv.

Sa i famìlia kerdăs buti but phares te kidel lovorro lovorreča te kinel le duje maj bare phralenqe, o Mihăj thaj o Geđrge, but lače instrumentură p-i kodoja vrăma, o jekhto akordiòno thaj jekh saksofòno. Anθ-jekh tikno vaxt, von siklile te bašaven but laches kaj le instrumentură.

Kadja, i orkèstra mirre dadesqi reslăs i maj pučhli thaj akhardi te bašavel kaj le khelimata thaj kidimata kerde anθ-o Bakău.

Lokhes, lokhes, o ekonomikano statuto mirre familiaqo pruvdăs pes. Sa anθ-o kadava tìmpo voj řirdăs te avel respektisardi, na nùmaj le rromenθar, tha' vi le gazenθar.

O suno mirre dadesqo thaj mirre dajaqo sas sar le čhave thaj le čhaja te agorden o siklăripen, vi te avel len nùmaj o licèvo vaj e profesiaqi škòla. Le trin čhave sasas biande anglal o Maripen thaj kerde nùmaj star klăse, tha' anθa berśa 1976 - 1986 agorden vi von o siklăripen. Me thaj le kolaver duj phenă, so samas biande palal o Maripen, agordinăm i škòla.

Me dinem ka-o licèvo Ròman – Vòdă, sar o dujto siklărno, thaj agordem i VIII-to klăsa but laches.

Maj dur, gelem ka-o Themutno Kolègio "Geđrge Vrincèanu" anθar o Bakău thaj k-e Matematikaqi Fakultèta, jekhto var anθ-o fòro Bakău, thaj maj palal ka-o Iăși.

Anθ-e licevosqo vaxt thaj maj palal k-i fakultèta na sas manqe nivar lažav te prinzanav ke sem rrom, vi ke maj sa o vaxt paše manθe řunavas manuśa so phenenas lokhes: "Dikhes kodoles? Si rrom!" Kadala dume denas man vi maj but zor te siklòvav maj laches, te sikavav ke număj anθ-i godi kodole manuśenqi si o anglokrisaripen, sar ke ame, e rroma, na aštis te agordas o siklăripen. Deşupanze berşenθar řirdem te bašavav khethanes mirre dadeča thaj mirre phralenča ka le verver malavimata thaj khelimata. Kadaja buti siklilem la maj but anθar o respèkto vaś e familiaqi tradičia.

Palal so agordem i fakultèta semas biçhaldo k-i jekh škòla, gavesøe, kaj kerdem butĩ biš berša, sar siklårno.

Anøa kadava vaxt liem savorre siklårripnasqe gràdurå thaj semas vi školaqo dirèktoro palal o berš 1990. Kerdem butĩ sar matematikaqo siklårno anø-o fòro Bakåu, thaj anøar o berš 1999 semas anavårdo sar školutno inspektoro vaš e rromenqo siklårripen ka-o školutno Inspektoràto.

Anøa kadava vaxt aštilem te paçavav šela famìlie rromenqe anøar o žudèco te den penqe çhavoren školaøe. Anøa but rromenqe komunitèturå organizisardem e siklårripnasqo laçharipen vi anøar le maj phure. Anøa varesave rromane tradicionålo komunitèturå aven k-i škòla vi le dada vi le çhave ka-o progråmo I Dujto šansa / šajutnipen.

Sa kadja, maj but sar 6000 çhavorre sikløn e dajaqiri rromani çhib k-i škòla. Maj dur, kamav te dav zor sa e çhavoren te nakhaven penqe anglekrisarimata thaj te zoråren penqo pativipen. Sar siklårno, phenav vi mirre kolegurenqe anøar o rromanipen thaj zumavav te phagerav le anglekrisarimata so dikhen e çhavorenqo siklårripen.

Kadja, sar mirre çhave thaj vi mirre phralenqe sas siklårde te prinzanen penqo nåmo thaj i etnìa, te respektisaren sa le manušen, kadja vi von, savorre rroma..."

(o amboldipen: *Jupiter Borcoi*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

bisovno – so na sovel – so na-i les lindri

pimasqo drab – tutùno- thuvali

bakrånqi ger – bakrånqo phuknålo nasvalipen

pire – pesqe, penqe

xatåren – xatåren –xaçaren

podĩmas – tiraxa, papùca

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Ambolden o tèksto gazìkanes!
2. Kon si inspèktoro vaš e rromenqo siklårripen anø-o tumaro žudèco?
3. So butĩ kerel vov vaš e rromane siklõvne?
4. Anøar savo suno vakårel o inspèktoro Angel Nåtåse?
5. Keren jekh vesto vakårripen, tumare kolegurença thaj tumare siklårneça anøar e siklårripnasqi situàcia e rromenqo anø-i Rumùnia!

TE SIKLÕVAS KHETHANES!

I PAŠAVNI

I. Anø-i rromani çhib si:

1. e rromane çhibåqe pašnavnå:

a) le pašnavnå so si len "i buxli fõrma", sosqe si len štar desinènca: **-o, -i, -e, -e**.

laçh / o, ~ i, ~e, ~e; bar / o, ~ i, ~e, ~e

b) le pašnavnå so si len i "tang fõrma", sosqe si len i desinènca anø-jekh konsonànta, biparuvati:

but, šukar, godåver, nasul th. a.

2. Le avrutne pašnavná, line avere čhibãnar:

a) biparuvale, so si len jekh biparuvalei desinënca palal o gin vaj o ling: *bordo, gri* th. a.

b) Le pašnavná save si len i khethani desinënca **-o**, ka-o nominatïvo, lien i desinënca **-a** (k-o butipen, o muršikano thaj zuvlikano ling): *gãlbeno / žilto, dïlgo / lùngo, zèleno*.

Von lien, anθ-i flèksia, i desinënca **-ne**, kaj e savorre kèzurã (avrãl o akuzatïvo, k-e butã).

TE PALEMDIKHAS!

O phuro thaj le draba

Akana but vaxt kana sas arakhle le pimasqe draba, o tutùno, pe kadala phuvã, sig inkliste vi le bikinitòrã e drabãngo te bikinen pire butã. Von phenenas anθar lesθe ke si but lačo thaj šaj te kerel but mištïmata: anθar e bakrãnqi ger, anθar o inkãrimos e poxtanenqo tha' vi te cirdes o thuv te aves maj sastesto. Thaj jekh anθar lenθe maj phendãs:

- Kon kinela draba manθar lesqo podïmos na kidela lesqe punre, le čora na čorena les, thaj nivar na phurõla!

Kidine pen sa le gavutne thaj zumavde te ambolden thaj te xatãren le lava e bikinitoresqe. Dikhindoj von ke čí šaj te arakhen o amboldipen, telãrdine anθ-o veš jekhe phuresθe, kaj živelas othe kòrkorro, thaj manglen lesqe te dudãrel len.

O phuro, šunel lenθe, pašasal thaj phenel:

- Va si čačïmos e bikinitores ke kodova kaj kinela pimasqe draba, o podïmos na si te kidel les, kodolasqe kã na maj resena les le love te kinel pesqe, thaj phirela punrnango, e čora na-i te čoren les, kodolesqe ke vov xasala savorre rãtã thaj von patãna les bisovno, thaj čačes si vi ke na phurõla, sosqe vov merela ternipnasθe...

(o Nikolae Pandelikã)

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzarde lava!
2. Ambolden o tèksto gažikanes!
3. So aver nasulimata maj aštïn te keren e pimasqe draba?
4. So siklile tume anθar kadaja paramiči?
5. Xramosaren jekh tèksto thaj phenen so tume patãn ke šaj te avel kerdo, kaj le manuša te na maj lien nasul draba (thuvalã thaj vi aver)!
6. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoča!
7. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
8. Vakãr tire kolegoča thaj roden te buxlãren le tèksturã so tume xramosarden!
9. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tèksturã!
10. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe vi tumare siklãrnesqe!

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Arakhen pan3 pašnavnã save si xarakteristiko vaś e nasul draba!
2. Xramosaren jekh tøksto kaj te phenen sosqe si laće vaj bilaće le nasul draba?
3. Sar xatãren kadala purane lava: "Ažutisar tut kòrkorro te aves ažutisardo kaθar o Del!"

3ANENAS KE...?

- o raj siklãrno vi rromano inspèktoro, o *Àngel Nãstãse*, sas jekh anθar e autòrã e lilesqe *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc* [E rromenqe tradicie anθar i rumunikani ària], kaj inklislo anθ-o berś 2004?

Kadale lilesθe, o raj *Àngel Nãstãse* xramosardãś palal e ursãrã (e rrićhinãrã). Kadja, arakhas ke – xasarindoj pes lenqi purani pofesia, kana khelavde le rrićhinen te khelen ka-o śunipen e muzikaqo – e sas rrićhinãrã astarde te keren tòko (nùmaj) mùzika, te baśaven vi te dīlaven ka-e biava, ka-e muzikaqe spektàkulurã.

O DINIPEN

Si decembro, thaj o iv parnãrdãs sa avrãl. Vi o fõro si xurãvdo baređivesesøe. Pašol o Krãcũno thaj o Nevo Berš. I Adina si but lošali. Khere, ažukeren la laqo dad aj laqi dej thaj laqi mami. Žanel ke si o vaxt kana keren pen le dinimata. Ama, maj si duj đivesa školaqe. Adēs, si te zal orenøe rromane čhibãqe. Von, le licevosqe siklõvne, khonzaren jekh progrãmo vaš le baređivesa le Krãcunosqe. La si la te phenel jekh poezia.

E rromane čhibãqo siklãrno ažukerel len anø-i klãsa. Palal so palemđikhel o progrãmo so si len te inkeren les ka-o Tèatro, phenel:

- Čãces ke tume kerden buťi but vaš kadava spektãkulo thaj me patãv ke tumare dada aj deja avena but barikane te dikhen tumen ka-o Tèatro! Te na bistren te keren pòze vaš amari rivista.

Sar zanen, voj si p-o amaro organizaciaqo sãjto thaj si te avel printisardi nũmaj ke maj trebun amen nište love. Šaj ke palal o Nevo Berš avena amen dõsta love vi te das avri i rivista.

Palal so maj godisarel pes xanci, maj phenel:

- Avđives si o agorutno đives anøar kadava berš kana si amen rromane čhibãqe čãsurã.

Sar dikhen, i Šejka na avilãs kadava kurko školaøe. Me dem telefõno laqe daden, tha' na zanav, sosqe na ambolden manqe. Tume zanen vareso, laøar? Sar zanen, oj si te prezentisarel tumaro spektãkulo.

- Va... phenel i Adina. Akana jekh kurko phendãs manqe ke voj si nasvali. Iz semas laøe khere. Nić avđives na aštil te avel voj školaøe, tha' siguro avela ka-o spektãkulo ka-o Teãtro!

- ...Voj kerela tumenqe jekh surpriza, maj phenel i Adina.

- Mišto, phenel pašasavindoj o siklãrno, nũmaj ke o čudipen, i surpriza, šaj te avel sar te mukhel tut te prezentisares o spektãkulo!

Ka-o Teãtro avile but manuša. Siklãrne thaj siklõvne anøar sa le škõle. Jekh p-o jekh, von prezentisaren penqe grupurença Krećunosqe ačara, khelimata, poezie.

Le čhave avile xurãvde but šukar. Le čhajorrã xurãvde le krecome thaj đilgo cõxe, but luludãnça. Anøa lenqe kale bala thovdine but luludã, thaj sovnakutne angrustika p-e penqe naja. Nić

le murša na mukhle pen maj tele. Si len lole kežlane gada, kale thaj buxle kàlce thaj neve tiraxa. Von phende rromane kolinde thaj poèzie thaj gilabaden rromane dīlā. O Sàukä, siklövno ka-e Muzikaqo Licèvo, bašavdās duj šukar rromane dīlā anθar i skrìpka. Lenqo spektàkulo sas but demavdo.

- Naisaras tumenqe but šukar! - phenel i Šejka. Thaj kodolesqe ke kadava si jekh baro dīves, kamav te phenav tumenqe ke ame dām avri o jekhto gin anθar amari rivìsta. Si i rivìsta anθar i kultūra thaj e rromenqo siklāripen, kerdì le siklövnenθar anθar amaro fòro, koordinisarde kaθar amaro rromane čhibāqoro siklārno!

O "Rromano lilorro" si anθ-i rromani thaj i rumunikani čhib thaj kamas te rigāras vi tumenqe!

Maj palal, o siklārno, but lošalo, pučhel e čhaven:

- Sar kerde kadaja, thaj sosθar na phende manqe?

- Ame žanas so Tume but kerden butì te ankalavas amari rivìsta. Kodolesqe, kamlām te keras tumenqe jekh surprìza. Amare dada dine love te aštis te keras kadaja. Kadava si amaro dinipen vaš tumenθe, raja siklārnea, phenel i Šejka. But berša angle!

- Naisarav tumenqe! Vi tumenqe jekh lošalo Nevo Berš!

(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

còxa – fìsta

čudipen – surprìza

demavel – marel anθar vasta

dinipen – dāro

organizàcia – birajikano khethanipen / o civìlo societèto

sājto – elektronikano than

sìguro – čačes

skrìpka – lavùta

PUČHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazìkanes!
3. Sosθar na avilās i Šejka školaθe?
4. Sar sas organizisardo o spektàkulo ka-o Teàtro?
5. Sosqe le čhave na phende penqe siklārnesqe ke von ankalavde i rivìsta?
6. So siklile tume anθar e siklövnenqi paramiçi?
7. Xramosar vi tu jekh tèksto anθar le aktivitèturā so tu keres k-ël rromane čhibāqe òre!
8. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoča!
9. Lačhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
10. Vakār tire kolegoča thaj barāren thaj keren jekh kòrkorro tèksto anθar le aktivitèturā so tume keren k-ël rromane čhibāqe çasurā!
11. Lačharen khethanes le arakhle doša anθar tumaro tèksto!
12. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. Anθ-i rromani čhib, vaś i paśnavni, si amen trin komparaciaqe nivèlurǎ (gràdurǎ):

a) pozitivò,

b) komparativò

c) superlativò.

a) **O pozitivò gràdo** si les kasave fòrme: bar / o, ~i, ~e, ~e, uć / o, ~i, ~e, ~e, śukar, zèleno th. a.

b) **O komparativò gràdo** si les trin fòrme:

1. *O barrabarrutno komparativò "sajekh" kerel pes kana thovas i sintàgma "sa kadǎ... sar":*

Voj si sa kadǎ śukar sar laqi phen.

Vov si sa kadǎ barvalo, sar o thagar.

2. **O oprutno komparativò**

- *O oprutno sintetikano komparativò kerel pes e sufiksoća – (e)der:*

Vov si jekh baxtaleder čhavo.

Kadaja si i gugleder phabaj.

- *O oprutno analitikano komparativò kerel pes e adverburenća "maj" vaj "po":*

Me sem maj barvalo sar lesθe.

Voj si po śukar laθar.

3. *O telutno komparativò si kerdo kana thovas anglal "maj cira / xanci / zàlaga sar..."*

O čhavo si maj xanci godǎver sar i čhej.

Voj si maj cira śukar laθar.

c) **O superlativò**

1. *O oprutno relativò superlativò kerel pes e lavenća o maj, i maj, le maj, o po, i po, e / le po, paśal i paśnavni:*

Voj si i maj śukar bori.

Vov lias le po bare ambrola.

2. *O absolùto superlativò kerel pes e varesave adverburenća, sar si: but, prǎ, dòsta, th. a.:*

Tu san but laćho.

Ame sam dòsta barvale.

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Nakhaven le paśnavnǎ "baro" thaj "kalo" anθar savorre komparaciaqe gràdurǎ!
2. Xramosaren le paśnavnǎ save si xarakteristikò vaś le Krećunosqe dǐvesa!
3. Xramosaren jekh tèksto anθar le Krećunosqe dǐvesa, an-kaj te utilizisaren / te labǎren le paśnavnǎ, save tumaro kolègo xramosardǎs len maj angle! Drabaren kadava tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklǎrnesqe.

ՅԱՆԵՆԱՏ ԿԵ...?

- anθ-o vaxt maškar e duj marimata anθ-i Rumùnia sas printisarde maj but rivìste thaj žurnàlurǎ, so sikavenas e rromenqo živipen?
- Sar ekzèmplo, anθ-o fòro Turnu Severin, anθ-o berś 1933, sas pritisardi i rivìsta "Maidanul" (O ćúćo than), anθ-o gav Kàlbor - Fägäraś, maškar e berśa 1934-1935 i rivìsta "Neamul țigănesc" (O rromano endaj) thaj anθ-i Krajòva "O Rom" (O Rrom) anθa o berś 1934.
- sa kadja, anθ-o Bukurèsti, maškar e berśenθe 1934-1941, inklistǎs i rivìsta "Glasul Romilor" (O vak e rromenqo) publikisardi kaθar i Asociàcia "I Generàlo Ûnia e Rromenqi anθ-i Rumùnia" thaj i rivìsta "O Rom", kaj o folklorìsto C. S. Nicolaescu Plopșor xramosardǎs maj but lilorre, le savenqo anav sas sa kodova, "O Rom".

E DOŠALE LOVE

Sasas jekh var, akana but berša, jekh phuro kaj telårdās anθ-o veš te liel pesqe kašta. Dikhindoj jekh baro rukh godšarel:

- Kadava kašt aresel man te pherav o vurdon thaj astardilo te činel les. Agorindoj čhinipnasqo rukh, dikhel anθ-o maškar e kaštesqo jekh kikavi pherdi sovnakutne lovenča. Kana dikhlās la, e phures lās les jekh bari traš. Vov širdel te našel thaj te akharel:

- Dikh, o mulipen! Dikh o mulipen! Nùmaj ke sa p-o kodova drom avenas penqe vurdoneča duj phrala. Kana resle von pašal o phuro pučhen les:

- So si phure!a, so maladās tut?

- Dikhen, kothe telal o rukh, si o mulipen. Le phrala pašon lokhes thaj kana dikhlen kadja but sovnakaj phenen e phuresqe:

- Kadja si manuša, kadava si o mulipen! Naš sig!

Ačhile von, le duj phrala, thaj o maj baro, but barikano, phenel:

- O Del dikhlās amen, phral!a, akana sām but barvale! Dikhlān sar xoxavdām e phures?

Maj palal, phenel palem:

- 3a sig khere thaj le vareso xabe. But butāqo si amen.

O tikno phral našel ìto, resel khere thaj phenel pesqe rromnāqe:

- Ker sig vareso xaben thaj te thos anθa lesθe zurale meripnasqe draba, kamav te mudarav jekhe zukles!

Opre-tele duje časurenθe, avilo o tikno phral e xabeča. Arakhel pesqe phrales pherdo paj, khino, thaj phenel lesqe:

- Mekh vi man te maj xunavav, phral!a. Dikh, andem tuqe te xas. Xanavindoj vov te inkalavel o sovnakaj, o baro phral, čoral, del les dab anθ-o šero thaj mudarel les.

Godšarel pes o baro phral:

- Akana sem but barvalo, te xav vi me xancī thaj te ingerav mirre love khere. Xal jekh kotor, duj thaj merel. Kadja ačhilen sa e love, khanikasqe, paše o rukh.

Jekh rrom, so dikhlâsas e phures ke našelas maj angle, areseł pašal o rukh, dikhel e duje phralen thaj phenel vi vov:

- Ćaciņasŕe, dikh kaj bešelas o mulipen!

(o Nikolae Pandelikä)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

inkalavel – ankalavel

ingerav – ingerav

ćoral – ćorikanes – angaravdes

xabe' – xaben - xamos

sovnakaj – sumnakaj

sovnakutne love – purane love

PUĆHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzarde lava!
2. Ambolden o tøksto gažikanes!
3. Savi sas e lovenqi doš?
4. Sosŕar našlâas o phuro kana dikhlâs e love?
5. So siklile tume anŕar kadaja paramići?
6. Xramosaren jekh paramići, kaj te paruven e paramićaqo agor!
7. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
8. Laćhar e arakhle doša anŕ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
9. Vakâr tire kolegoça thaj alosar i maj šukar paramići anŕar so tume xramosarde!
10. Laćharen khethanes le arakhle doša anŕar tumari paramići!
11. Sikaven thaj drabaren tumari paramići tumare kolegurenqe vi tumare siklârnesqe!

TE SIKLŖVAS KHETHANES!

I pronominàlo pašnavni

I pronominàlo pašnavni si kana pašal i navni si jekh pronŕmbro, thaj si len sa kodova gin thaj ling:

Murro dad kerel piră.

Tiri daj ćhinel o šax.

Tiro kher si o maj baro thaj o maj ućo kher.

O kèzo	mursíkano		zuvlikano	
	jekhipen	butipen	jekhipen	butipen
Nom.	murro phral	murre phrala	murri bibi	murre bibă
Akuz.	murre phrales	murre phralen	murre bibă	murre bibăn
Gen.	murre phralesqo	murre phralenqo	murre bibăqo	murre bibănqo
	murre phralesqi	murre phralenqi	murre bibăqi	murre bibănqi
	murre phralesqe	murre phralenqe	murre bibăqe	murre bibănqe
	murre phralesqe	murre phralenqe	murre bibăqe	murre bibănqe
Dat.	murre phralesqe	murre phralenqe	murre bibăqe	murre bibănqe
Lok.	murre phralesθe	murre phralenθe	murre bibăθe	murre bibănθe
Abl.	murre phralesθar	murre phralenθar	murre bibăθar	murre bibănθar
Soc. Instr.	murre phraleça	murre phralença	murre bibăça	murre bibănça
Vok.	murre!a phral!a	murreà!len phrala!len	murri!e bibi!e	murră!len bibă!len

Sa kadja, vaş e bizivdisarde navnă, ka-o akuzatıvo, si amen:

Akuzatıvo

– ka-o mursíkano ling

– ka-o zuvlikano ling

jekhipen

- murro lil

- murri meseli

butipen

- murre lila

- murre meselă

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Arakhen le xarakteristiko pašnavnă vaş e duj phrala anθar o təksto!
2. Thon anθa buxle propozicıe le pašnavnă so arakhlăs len tumaro kolègo!
3. Keren i deklinàcia vaş kadala sintàgme: "tiri škòla" thaj "laqo lilorro".

3ANENAS KE...?

- palal e rromenqi tradicia na si mišto te lies le love so arakhes len p-o drom? Phenel pes ke von şaj te aven armandine vaj te phiraven o nasulipen e averesqo. Sa kadja, kana kames te xastras jekhe nasulipnasθar si mišto te çhudes jekh lovo jekhe dromenqo truşulesθe te pokines tiri bibaxt.

SAR KERES, KADĀ ARAKHES

"Savore manuša lien e čhavenθar so dine penqe dadenqe"

Jekh rrom sasas prandime jekhe rromnāča but šukar thaj khethanes sasas len jekh čavorro eŧta beršenqo. E rromnā čí plačolas lan kă o phuro bešel lenča anθ-o kher thaj phenel e rromesqe:

- Me na kamav tire dades amenča anθ-o kher, *inger* les kaj kames. O rrom liel pesqe dades thaj thol les anθ-e grastenqi štala.

Kothe, bičhalelas lesqe te xal thaj te piel. Kadja nakhle maj but dĕsa, kana o phuro, but xolăvdo, rovelas thaj delas *armaj* pesqe phurimata.

Kana avilăs o ivend, thaj vi o baro šil, o rrom anel pesqe godĭ e phuresθar thaj phenel pesqe čhavesqe:

- Čhave!a, za thaj ingăr e phuresqe jekh ponăva te pakărel pes laça, avela lesqe šil.

O čhavo liel jekh ponăva, čhinel la anθ-e dujenθe thaj ingărel jekh paš e phuresqe. O dad dikhel thaj, kana avel anθar i štala, pučhel les:

- Sosθar čí ingărdăn sa i ponăva e paposqe thaj mukhlăn kathe jekh paš?

O čhavorro amboldel sig pesqe dedesqe:

- Mukhlem jekh paš ponăva te avel vi man anθar tuθe kana phurōsa!

Kana o rrom šundăs kadala lava, gelo thaj andăs e phures palem anθ-o kher.

"So tut na čajlöl tut, avresqe na ker!"

(o *Nikolae Pandelikă*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

armaj – arman

inger – inger

štala – grăzdo

pakărel – patărel

ponăva – kăpa

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. So siklile tume anθar kadaja paramiçi?
4. Xramosaren jekh esèvo anθar sar si te phiravas amen amare dadença!
5. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
6. Laçhar le arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
7. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe vi tumare siklárnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. E rromenqo folklòro, vi kana śela berśenθar na sas xramosardo, vov sas biçhaldo, tradino mujutnes. Kadja, e rroma na bisterde penqe purane dila thaj paramiça, le biavesqe thaj bolipnasqe açara, le drabarimata thaj e rromane phenimata. Sa kadja, le historikane paramiça si te anen amenqe godāthe ke o rromanipen na sas bisterdo nivar. Maşkar le śerutne koncèpturā so si respektisarde thaj prinzarde anθar e rromane khetanimata si: *i rromano pativ*, *o phralipen*, *i rromani kris*, *o taxtaj*, *o uzipen*, *i familia* th. a.

II. Purane godimata:

"Jekh śel rroma, jekh śel droma."

"Na si çaćo rrom kodova savo dur le rromenθar cirdel pes."

"Kon laçal pesqe çhibāθar laçal pesqe dajaθar."

"O pativalo rrom, vi bokhaθar te merel, na bistrel i pativ."

"But çhave, but baxt."

"O rrom e rromes na aştil te xoxavel les."

"O rromano kòkalo na phagel les nikon."

"O manuś bi rromnāqo si sar jekh kher kaj na beśel khonik."

"O çaćo rrom vi anθar o barr ankalavel pani."

"Vi e kale kaxnāθar sa parno inklöl o anro."

SO ŽANAV, SO NA ŽANAV?

1. Keren jekh putardo vakāripen anθar o rromano koncèpto "užo - biužo", kadja sar si prinzando anθ-i tumari rromenqi komuniteta. Zumaven te arakhen le sènsurā / o manaj e lavenqo "užo" thaj "maxrime"!
2. Sar ambolden kadala dume: "Kas na-i les jekh phuro te kinel pesqe jekh"?
3. Sar ambolden kadala purane lava: "Ažutisar tut kòrkorro te aves ažutisardo kaθar o Del"?
4. Kheresqi tēma:
Khethanes, p-o duj, keren jekh malavipen phure rromença anθar tumari komuniteta!

Zumaven sar anθa tumaro vakāripen te lien lenθar lava anθar le purane rromane ácara, díla, paramicā thaj, generalosθe, o purano rromenqo isipen. Xramosaren sa so tume sunen thaj xatāren. Maj palal, khethanes e avere kolegurença, vi tumare siklārneça, xramosaren jekh thanutni hìstoria e rromenqi anθar tumari komunitèta.

3ANENAS KE...?

- maškar le dada aj le daja thaj le kirve, save bodine lenqe éhavorres, si jekh baro phandipen, zorārdo vi maj but kana bolipnasθe pien khethanes anθar o "taxtaj"? Ácaresθe, o kirvo si prinzando sar o dujto dad e éhavorresqo. Sa kadja, le rromenθe si prinzando e "phuvāqo bolimos" thaj "e jagaqo bolimos". Patāl pes vi le duj si te anen e éhavoressqe šukaripen, barvalipen thaj baxt.

E ČHAJAQI KRIS

I Sòmna sas but lošali kana dās agor, lačhes, k-ël savorre ekzàmenurā vaš te resel školutni mediatòra. Aberš, avilās laže jekh siklārno thaj phendās laqe:

- Dikh, anθ-i amari škòla si amen maj but pharimata. Le siklòvne na aven varekana orenθe, khere na prè siklòn, thaj nić le daden na dikhas butvar te aven k-i škòla. Tu san siklārdi, si tut licèvo thaj te kames šaj te ažutisares amen. Mangas tuqe te keres butī sar školutni mediatòra.

- Sar te na? - dās amboldipen i Sòmna.

Anθ-e pesqo gavorro si maj but rroma sar gaze. Kadja si vi školaθe. Maj but sar dopaš anθar le siklòvne si čhavorre. I Sòmna zanel savorren. Vi rromen vi gazen.

Čaćes ke, milajesθe, but rroma traden anθ-aver thana te keren butī. So te keren? O gav si durārdo forosθar, khere na-i len kaj te keren butī. Le čhavorre, vi te ačhen khere e phurença, našen butvar anθ-o veš te kiden xuxurra vaj paniesθe te astaren mačo. I Sòmna phendās lenqe thaj bičhaldās len k-i škòla, tha' palal jekh dēs, duj, palem dikhelas len ka-o pani.

Akana voj siklilās sar te phiravel pes lença, sar te vakārel vi e dadença, te amboldel k-ël siklārne, save si le pharimata anθ-e lenqi komuniteta.

Le čhavorre prinzaren la thaj siklile ke si mùsaj te zan školaθe te resen bare manuša.

Maj but vi le dada avile školaθe. But siklòn, akana, anθ-o progràmo "I Dujto šànsa", sar phendās lenqe i Sòmna.

Anθ-jekh dīves, voj akharel le čhavorren te khonzaren jekh progràmo vaš o 8-to Aprìlo, e rromenqo Maškarthemutno Dīves. Le čhave gilaben, but lošale, e rromane dīlā...

- So si kathe, so keren? So čingar si kadaja? - pučhel jekh siklārno so del sar i balval p-e klasaço vudar.

- Na si čingar, raja siklārne!a, si le dīlā so si te dīlavas len... o kurko kaj avel si amaro dīves thaj kamas te prezentisaras jekh progràmo...!

- Va, va, tha' maj lokhes... phenel o siklārno. Daravden man!

- Mišto, na zanglem ke šunel pes kadja zoraes, amboldel lažardi i Sòmna.

Palal so o siklärno inklel p-o vudarì i Sòmna maj ùnel, sar vov, xoläriko, phenel averesqe:

- Dikh, ÷i ùndem sar le rromnä, so si len lùngo thaj rangärde còxe, si te keren butì anθ-i škòla!?

Anθ-o dujto dës, i Sòmna avel školaθe xurävdi sar jekh murš: kàlca, uçe kherä thaj jekh buxli päläria p-e pesqo šero.

- Si ùkar tire gada..., tha' sar mukhlän tire raxamä, tiri còxa? - puçhen e siklärnä.

- Kodolesqe ke si manuša so na patän ke le rromnä šaj te keren butì anθ-i škòla. Palal mirro krisaripen, kana dikhen man xurävdi verver, šaj te patän ke na sem rromni thaj na maj phenena khané, amboldel voj pašasavindoj.

Le siklärne zanen ke i Sòmna del dùma çaçes. Vi anθ-i škòla maj si manuša save si len anglekrisimata thaj na si lokhes te paruves kadaja butì.

Le çhavorre keren pherasa:

- Rajni!e Sòmne, kana dikhläm tut falš amen ke aves anθar i Amèrika!

(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

anglekrisimata – kana keres kris bi te prinzanes mišto jekh manuš, jekh àkcia vaj jekh butì

çingar – bašibaš

del amboldipen – amboldel, phenel palpale

siklärdi – so sikliläs k-i škòla

šansa – kismèta, baxt

školutni mediatòra – zuvli savi kerel o phand maškar le manuša anθar i škòla thaj

i komunitèta

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosθar akhardäs o siklärno k-i Sòmna?
4. Sar ambolden kadala dùme "I raxami na kerel e manušes"?
5. So siklile tume anθar kadaja paramiçi?
6. Xramosar vi tu jekh tèksto anθar i relàcia maškar le sikärne thaj e rroma anθar tumari škòla!
7. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
8. Laçhar e arakhle doša anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
9. Vakär tire kolegoça thaj roden te buxlären le tèksturä so tume xramosarde!
10. Laçharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tèksturä!
11. Sikaven thaj drabaren tumari paramiçi vaj tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklärnesqe!

TE SIKLŔOVAS KHETHANES!

I PAŠKERNAVNI

I paškernavni si i pašparuvali vakãripnasqi rig so bešel maj butvar pašal jekh kernavni, vaj jekh pašnavni thaj sikavel e xarakteristike e akciaqe.

I paškernavni šaj te avel:

a) palal i fõrma:

1. le sade paškernavnã: *cira, tikno, rromanes, gazikanes, tele, opre* th. a.
2. buxlãrde pasnavnã: *khanikaj, maškar kodola, khethanes* th. a.

b) palal o xatãripen:

1. thanesqe paškernavnã: *khere, kathe, kothe, opre* th. a.
2. vaxtesqe paškernavnã: *akana, kana, atunc, zojne, savatone* thaj *abers, aivend, amilaj, arãt, avdives* th. a.
3. modosqe paškernavnã:
 - so sikaven sar si kerdi i àkcia: *lokhes, sigo, cãces, but* th. a.
 - so keren i komparãcia: *sar, maj*.
 - so sikaven sode si / i kantiteta: *kam, but, xanci, prã* th. a.
 - save sikaven o nanaipen vaj i afirmãcia: *na, nic, ci, ni, va, kadã* th. a.

Le paškernavnã šaj te aven kerde anθar:

1. i navni + o sufikso **-e**: *kher + - e > khere*
i navni + o sufikso **-ne**: *sãvato + - e > savatone*
i navni + o sufikso **-al**, so sikavel kaθar širdel i àkcia: *kher + - al > kheral; maškar + - al > maškaral*.
2. i pašnavni + o sufikso **-es**: *ããco + - es > cãces, lacho + -es l > laches, gazikano + - es > gazikanes*.
3. e prepozicie + o sufikso **-e**: *opral + - e > opre, telal + - e > tele, anglal + - e > angle, telal + - e > tele*,
- prepozicie + o sufikso **-al**: *maškar + - e > maškaral*.

SO ŽANAV, SO NA ŽANAV?

1. Arakhen panž modosqe paškernavnã anθar o tøksto!
2. Xramosaren jekh esèvo, kaj te prezentisaren jekh diskriminaciaqo kèzo so tume prinžanen, thaj kaj te te labãren le paškernavnã so tumaro kolègo xramosardãs len maj angle. Drabaren o esèvo tumare kolegurenqe thaj tumare siklãrnesqe.
3. Keren 4 grùpurã so te keren buti khethanes p-i tẽma: "O 8 šartonaj, o Maškarthemutno Rromano Dives!"
 - a). Mangimata:
 - I 1- to grùpa - Xramosaren jekh esèvo vaš e školaqi gazeta!
 - I 2- to grùpa - Xramosaren jekh e-mailo karing tumare amala anθar i škola!
 - I 3-to grùpa - Keren jekh informaciaqo artikulo so te bičhalen les ka-o thanutno žurnãlo!
 - I 4 –to grùpa - Keren jekh afišo, kaj te prezentisaren o Maškarthemutno Rromano Dives vaš e manuša anθar tumari komuniteta.
 - b). Prezentisaren so tume kerden buti tumare kolegurenqe thaj tumare siklãrnesqe!
Keren buti khethanes vi p-aver tẽme palal kadaja metõda. Na bistren maj anglal te alosaren: i tẽma, e xramosaripnasqi fõrma, kasqe xramosaren thaj kon xramosarel!

3ANENAS KE...?

- maškar e terne poëtură le rromenqe o maj talantime poëto sas o *Gelu Măgureanu*? Bibaxtăθar, vov mulo na bute vrjamaθar, ka-e 41 berša, p-o 5 jùlio 2009, anθ-o fòros Satu Mare, kaj vov bešelās 6-e beršenθar aj kerelas buti vaš e rroma. Vov biandilo anθ-o Bacău, isindoj anθar e rrome, save xasarde i rromani vakărdini čhib. Tha', savorre kadalença, vov sas but lačhes molisardo / dikhlo kaθar e gazikane bare xramosarne, dinindoj lesqe maj but prèmiură. Kathe, arakhena jekh anθar pesqe poezienqe lila, *Fereastra de dincolo* [I felăstra intăl], savo inklisto anθ-o berš 2004, ka-o Bacău, isindoj editisardo kaθar o "Kher le Xramosarnenqo".

Dikhen vi tume o xoripen pesqe poeziaqo!

*"Phaglem manqe o gad te
sikavav tuqe ke vi man si man
Odī, tha' tu na dikhlăn desar
varesave
kale vi jekh ilo kermărindoj
an-jekh duruvli
rateça, na dikhlăn desar tiri
pesqi jakh..."*

[o rromano amboldipen: *Gheorghe Sarău*]

LILORRE K-ËL AMALA

Texàra si jekh dĭves baro
Ke avel o Berś Nevo!
Ame biĉhalas lila
K-el savorre amala...

Me biĉhalav lilorre
K-ël savorre ĉavorre;
K-i mirri *gudli mami*
Biĉhalav vi-ekh luludĭ.

K-o murro *phuro* pàpos
Mangav lesqe sastimos;
Thaj vi k-i *śandi bibi*
Te avel sa lośali!

Maj palal vi k-i *kirvi* -
Te na inkerel xoli,
Thaj ka-o barvalo *kirvo*
So anela dinipo'.
(o *Žufter Borkoj*)

O dad xramosarel vi vov
Thaj asal, si pherasno:
Jekhtones ka o *sastro*,
Te avel but baxtalo!

Murro phral savorro dĭves
Sa dikhel ĉorikanes.
Kasqe xramol patrinorri?
K-i kirvi? Na, k-i *bori*!

Vi i daj si xramosarni
Na bistrel, si xarani!
Voj biĉhalel k-i *sasuj*
Lilorre, na jekh, tha' duj!

Mirri phen, kon te zanel?
Kasqe voj xramosarel?
Śaj ke si la jekh ĉavo
So avela *zanutro*?!
(o *Žufter Borkoj*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

ĉorikanes – angaravdes, ĉoral
dinipo – dinipen
luludĭ – lulugi, luluzi
xramol – xramosarel, kalărel

pàpos – pàpu, o phuro dad
patrinorri – poštaqo lilorro
śandi – laĉhe ileĉa

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden i poezia gazikanes!
3. Zumaven te keren adaptacia anθ-i rumunikani çhib!
4. Kasqe xramosaren lila e çhave kana avel o Nevo Berś?
5. Alosaren kasqe, xramosaren vi tume jekh lilorro: vaś tumaro o maj laçho amal vaj amalin, k-e tumare dada, vaś siklärne thaj siklärnä, k-e aver manuśa so tume prinzanen len!
6. Paruv e xramosaripnasqo lilorro tire kolegoça!
7. Laçhar e arakhle dośa anθ-e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo!
8. Vakär tire kolegoça thaj roden te buxlären le tèkstură, save tume xramosarde len!
9. Laçharen khethanes le arakhle dośa anθar tumare tèkstură!
10. Sikaven thaj drabaren tumaro lilorro tumare kolegurenqe thaj tumare siklärnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

LE BIPARUVALE VAKÄRIPNASQE RIGA I PREPOZÏCIA

E prepozicie anθ-i rromani çhib śaj te aven:

1. palal i oriġina:

- çhibăqe: *anθa, anθar, anglal, palal, opral* th. a.;
- sas kerde anθar i kompozicia, anθar sade prepozicie *zi k-i, zi k-o, zi k-ël* th. a. vaj i derivacia kaθar le paškernavnă: *opral, telal, maśkaral* th. a.

2. palal o leksikalo ander:

- *kaj / ka-e* so si les o abstrăkto xatäripen: *bi, anθa, anθar* th. a.
- *kaj / ka-e* so si les o konkrëto xatäripen: *maśkar, opral, telal* th. a.

3. palal i fërma:

- sade: *bi, zi*; thaj vi le sade prepozicie palal save si artikulisarde le navnä: *anθ-o (anθ-i, anθ-e), anθar o (anθar i, anθar e, anθar e), anglal o (anglal i, anglal le, anglal le), p-o (p-i, p-e, p-e)* tha. a.;
- kidine: *zi k-o (zi k-i, zi k-e, zi k-e)* th. a.

4. palal o gramatikano kèzo, si dikhle po but ka-o genitivo, lokativo thaj ka-o ablativo:

- **Genitivo:** *bi- bidara / qo (-qi, -qe, -qe), bigodă / qo (-qi, -qe, -qe)* th. a.
- **Lokativo:** *anθa (anθa + laθe > anθa laθe)*, kaj dikhel pes o dujvaripen e prepoziciaqo *anθa* thaj e pestpoziciaqo *-θe*. Kana le prepozicie beśen anglal i navni, kadala lien e fërme kaθar o nominativo: *anθ-i bar, anθ-o gav, anθ-e fõrură*, tha. a.
Aver prepozicie: *kaj* (le xarne formença *ka-o, ka-i, ka-e / k-o, k-i, k-e, k-e*), *maśkar* (*maśkar i bar, maśkar o kher, maśkar e gava*);
- **Ablativo:** *anθar: - anθar manθe / tuθe / lesθe / laθe, anθar amenθe / tumenθe / lenθe*, vaj i sintetikani / i çacutni fërma: *manθar, tuθar, lesθar laθar, amenθar, tumenθar, lenθar*;

Kana i prepozìcia bešel anglal e navnă, kadala lien e fôrme kaþar o nominatìvo: *anþar i škòla, anþar i bar, anþar e fòrură*, tha. a.

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Xramosaren le prepozìcie anþar i poezìa!
2. Keren propozìcie kaj te labären le prepozìcie so arakhle len maj anglal!
3. Xramosaren jekh esèvo anþar tumari i maj súkar răti e Neve Beršesqi!
4. Prezentisaren so tume kerden buti tumare kolegurenqe thaj tumare siklărnesqe!

3ANENAS KE...?

- anþa but rromenqe komunitètură i zenutni sarnavni so dikhel o "rajikano" vakăripen na si utilizisardo? Kodokesqe, butvar, şunas ke, vi phure vi çhavorre, akharen pen palal penqo anav.
- E şunde akharimata si: *raj!a, rajni!e, mami!e, papon!a, bibi!e, kakon!a*, tha' vi von si but xanci labărde. Butvar, le tikne çhavorre na akharen *daj!e, dade!a / dade!*, von phenen p-o anav, p-o rromano anav, so si prinzando anþ-i komunitèta.
- i jekhto rromani inspektòra vaş i edukàcia le rromenqi, ka-o Ministèro la Edukaciaqo anþar i Rumùnia, sas i siklărni i *Îna Rădu*? Kothe, kerdăş buti oxto çhona, anþ-o berş 1990, thaj – anþar septèmbro 1990 – voj geli sar kulturălo inspèktora ka-e Kulturaqo Ministèro, kaj açhili aver oxto çhona. Palal kadala, voj geli-þar sar inspektòra, dikhindoj i şkolarizàcia le rromenqi anþ-o žudèco Ilfov vi sar siklărni rumunikane çhibăqi, anþ-o gav Ştefăneşti, kaj voj bešel vi akana, palal so inklusti ka-i pènsia.

Voj xramosardăş poezienqe lila, sar sine kadala duj:

Anþar lenþe, amboldăm jekh poezìa, anavărdi *Gili*:

Gili

(kaþar i *Îna Rădu*)

*Jekh gili an-manþe sa vaxt sovel
Phenelas sa e lumjaqe pesqo bibaxtipen
O dukhavipen e dïvesesqo so avel
Vi o kerkipen, kaj khosel po súkaripen.*

*Jekh mangipnasqi vi e rovipnasqi gili,
Le purane robosqi si kadaja gili,
Kodoja kaj inklöl manqe an-drom si i gili,
Jekh gili, kaj keravas la te na açhel živdi!*

[o rromano amboldipen: *Gheorghe Sarău*]

O LÛRDO

O Trîka sasas jekh phuro rrom. Les sasas les oxto çhave. Anglal vov phirelas katunaça anθ-ël gava. Açhavelas anθ-jekh than kaj kerelas butĩ jekh kurko, duj thaj zalas maj dur. Maj palal, kana prandisajlo, kerdås pesqe jekh kherorro. Anθ-o komunistikano rezîmo sas dini jekh kris so na mukhelas e rroma te maj aven phirne.

Nakhlås o tîmpo, le çhave barile thaj kerden penqe vi von khera. Amenθe, anθ-o gav, si o Kòsta thaj o Biku, o maj baro thaj o maj tikno phral. Le duj si sastrårå, thaj bešen khethanes anθ-jekh kher.

Von keren butĩ le duj, tha' nùmaj o Biku, o maj terno, phirel anθar le gava, le vurdoneça, te bikinel so von keren butĩ. Kodolesqe, kadava si maj but gelo kheral.

Anθ-jekh dïves, avilås o kanralo:

- Laçho dïves, Kòsta! So keres?
- Nais tuqe. Mišto, e butåça.
- Kon si anθar tiri famìlia o Feràru Kostèl?
- Me sem!
- Dikh, si tut lilorro so te zas ka-o lurdipen..
- Va, zava, raja komandantona, sar te na!

O rrom xatårel sosqe. Vi vov, vi lesqo maj tikno phral buçhon sa kadja, Feràru Kostèl.

O Trîka, penqo dad, şaj ke kamelas but kadava anav, şaj ke bisterdås ke maj si les jekh çhavo sa Kostèl.

- Feràru Kostèl! - akharel o kåpitåno.
- Kathe sem, te train!
- Sode berşa si tut, rroma? - puçhel les sig o kåpitåno, kana vazdel le jakha.
- Sarånda!
- Thaj kaθar aves, so rodes kathe? O raj şirdel te asal but zorales.

- Dikhen si man lilorro, tha' cí zanav sosθar bichaldás man o kanralo kathe, na zanav nić te drabarav mišto! - kerel pes but xoláriko o rrom.

- Tu kerdán lurdipen?

- Na, raj!a, me sem but nasvalo, si man panz ćhavorre, sem phuro.

- Si mùsaj te avel tut lilorro!

- Na-i man! - akharel o rrom.

- Na traša, rrom!a, šaj ke si jekh doš. Ža khere, ke akharasa tut maj palal!

- Nais tuqe, raj!a. Žanes, si man khere panz ćhavorre so ažukeren man! - maj phenel o rrom.

Palal trin ćhona, palem avel lilorro, thaj o Kòsta kerel pes, palem, but xoláriko:

- Te trais, raj!a komandantona!

- Laćho dıves! Ći zanav kaj si i doš. Maj si varekon so si les kadava anav anθ-o tiro gav?

- Eee, sas o phuro, murro pàpos, sa Kostèl phenasas lesqe, tha' mulás akana deš berša, o Del te jertisarel les, amboldel o rrom.

O raj angaravel pesqo pašasavipen:

- Ža khere, rrom!a. Si amari doš. Bićhalasa tuqe o lilorro p-i pošta.

- Te žanes, raj!a, ke me cí maj avava. Si man panz ćhavorre khere.

- Mišto, mišto, ža rrom!a.

Ćacipnasθe, palal aver trin ćhona avilás e rromesqe, p-i pošta, o lilorro sar ke vov, o Kòsta, kerdás o lurdipen.

Vov phenel karing o Biku:

- Le phral!a, o lilorro! Kana pućhela tut varekon te phenes ke sanas o maj laćho lùrdo!

(o Župter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

kăpitàno – šerutno anθ-o lurdipen

komandànto – o šerutno le kanralenqo

kris – legia

lurdipen – xelavdipen – àrmia

lùrdo – xelavdo, katàna

pašasavipen – asal lokhes

sarànda – štarvardeš

trašavdo – daravdo

PUĆHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gažikanes!
3. Kasqe sas i doš ke o Kòsta aštilás te xoxavel e kăpitanos?
4. So siklile tume anθar kadaja paramići?
5. Xramosaren o tèksto maj dur, thaj phenen so tume patán ke kerde le duj phrala anθar amari paramići?
6. Laćharen khethanes, tumare kolegoça, le arakhle doša anθar tumare tèkstură!
7. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklărnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I KONŽŪNKCIA (I PHANDAVNI)

E konžŭnkcie řaj te aven rigårde:

a) palal i fõrma:

- sade: *thaj, ama, ke, te*;
- kidine (kerde anθar duj vaj maj but lava): *tha' vi, k-ařti te, zi kana*;

b) palal lenqi fŭnkcia:

- koordonaciaqe konžŭnkcie:
 - kopulativo (asociaqe / biasociaqe) konžŭnkcie: *thaj, tha' vi, ama*;
 - adversativo konžŭnkcie: *thà, tha', pala*;
 - disžŭnkativo konžŭnkcie: *vaj, or*;
 - konkluzivo konžŭnkcie: *palal, kadja*;
- telkidipnasqe konžŭnkcie:
- řajale konžŭnkcie: *sar, palal sar*;
- agorutne konžŭnkcie: *k-ařtite, kã, ke*;

c) palal i oriaina:

- anθar i rromani řhib (vaj purane anglalbalkanikane konžŭnkcie): *pal, kidã / kadã te, kadã sar* th. a.;
- line avere řhibanθar: *ama, hen, ke, or* (anθar i turkikani thaj rumunikani řhib);
- kerdine – fõrme ka o dativo le (pařutne vaj duripnasqe) sikavutne sarnavnēnqe: *kadalesqe, kodolesqe, adajaqe, godolenqe* th. a.

I INTERŽÈKCIA

- interžekcie le akharipnasqe intonaciaça, so sikaven le manuřikane xatårimata – entuziãsmo, emõcia, zorphenimata:

ah!, oh!, aj!, eej, haj!, hej! vaj! ah!, oh!;

- akharipnasqe interžekcie:

mo!, řhe!(<řhaje!) vaj eko!(<dikh!);

Palal i fõrma, le interžekcie řaj te aven:

- sade, kana si kerde anθar jekh ekspresiaqo jekhipen:

mo!, řhe!, ah!, oh!, haj! th. a.

- kidine, kana si kerde anθar po cira duj ekspresiaqe jekhimata:

dikh-θa!, sun-θa! th. a.

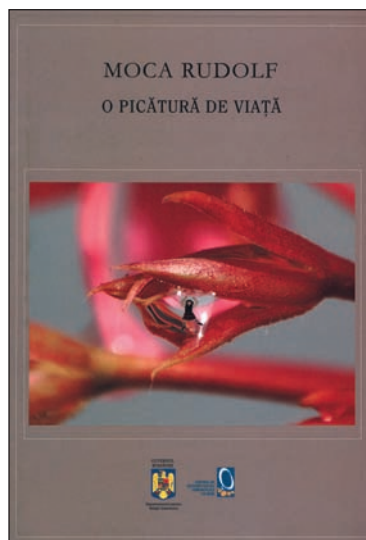
SO ŽANAV, SO NA ŽANAV?

1. Arakhen le konžŭnkcie anθar o tēksto thaj keren propozicie lença!
2. Keren jekh khelipen palal kadava tēksto! Na bistren te alosaren le rōlurã palal le personãzurã: o Kõsta, o kanralo, o kãpitãno, thaj aver personãzurã anθar o tēksto. Sa kadja, řaj te paruvēn o vakãripen / o dialõgo thaj te thon nesave interžekcie.
3. Keren duj vaj trin grŭpurã kaj te keren buři khethanes! Alosaren, maj palal, savo grŭpo kerdãř o maj řukar rolosqo khelipen!

3ANENAS KE...?

- palal jekh rromano ačar, biandipnasθe, le čhave sasas bolde anθ-jekh pani so thavdel, kana sasas len 6-7 kurke? Butvar, o čhavorro sasas makhlo čikeneça. Patăl pes ke kadaja kerel les zoralo.
- jekhe rromes si les trin anava? Kadala si:
 - *O jekhto anav*, so del pes kana si biando o čhavorro, si prinzando nùmaj e dejaθar, sosqe te xoxavel e nasulipen.
 - *O dujto anav* si dino bolipnasθe thaj si labărdo anθ-i komunitèta.
 - *O trinto anav* šaj te avel dino e čhavesqe kana si boldo anθ-i khangeri. Kadava na si but prinzardo rromenθar, thaj si labărdo kana vakărel pes e gazença.
- sasas vi rromane artistură, save – komunistikane beršenθe – na mukhle penqo rromanipen, lenqo rromano identitèto, či xasarde i rromani gudli dajaqi čhib? Maškar lenθe si vi o aktòro o *Moca Rudolf*, anθar o fòros Târgu Mureș, savo si na nùmaj aktòro, tha' vi paramicàri, dramatùrgo. Vov biandilo ka-o 2 dekembro 1948, anθ-i transilvanikani diz Târgu Mureș, isindoj vakărno karpatikane dialektosqo.
Sikavas tumenqe jekh lil xramosarimatenqo, kaj inklislo anθ-o berš 2007, ka-o Cluj Napoca, lil e savesqo anav si *O picătură de viață* [Jekh živipnasqi picin].

Kadale lilorresθe, o autòro vakărel jekhe realistikane čhandesθe, bi te kerel "čuje" šukarărimata, bi te avel patètiko, palal / anθar o importantipen e "ratesqo", palal o respektisaripen e vokaciaqo, anθar / palal i zor e rromane komunitetosqi te zorărel, te peköl o vesto spìrito, o rromano odī. Si amen so te siklõvas lesθar, anθar pesqe živipnasqe phirimata, trujalimata!

[o prezentisaripen: *Gheorghe Sarău*]

O TERNO, LE LOVE THAJ O PHURO

Sasas jekh var jekh terno, savo kerdãsas buti jekhe thagaresøe, trin berša, pe trin sovnakutne love. O Iòno, ke kadja buçholas o terno, dinãš laçho dïves e thagaresqe thaj lãš o drom karing o kher kaj azukerenas les pesqe phure.

Sasas ivend, šil thaj sa sasas uçarado iveça. Sigãrindoje te aresele khere, o Iòno dikhlãš sar anøar o plaj avel karing lesøe jekh phuro, savo delas pes p-i xistravlin jekhe pašaça balaj.

Aresindoje anø-o plaj, o Iòno puçhlã nište çhavoren so si e phureça, kana na-i dilo, tha' e çhavorre phende anø-jekh *kirlo* kã o phuro na si dilo, vov si o maj godãver manuš anøar sa o gav, nùmaj kã *lesøe si o lav thaj o lovo*.

Ašunindoje kadala, godišardãš o Iòno te del e phures jekh lovo sovnakutno thaj te ašunel vi vov sar godišarel o phuro, te drabarel vi lesqe o avutnipen.

Azukãrdãš te vazdel o plaj, ankalavdãš o lovo thaj dãš les e phuresqe. O phuro lãš o lovo, vardisardãš les anø-ël jakha thaj phendãš:

- *Açh tu te phenav me!* Thaj telãrdo. Xolãrdo but ke na xatãrdãš khanç, o Iòno maj ankalavdãš jekh lovo. O phuro liel les thaj phenel:

- *Naš e grastnãøar, ke mudaren tut le khure!* Thaj palem telãrdo o phuro pesqe balajaça. Bidudãrdo o Iòno phendãš pesqe: "Kana sa dinem e love si mùsaj te zanav sosøar!" Thaj del e phures vi o trinto žiltono lovo, mangindoje lesqe te maj phenel lesqe jekh. O phuro liel o lovo thaj phenel: *Dasnãres sa so kames te keres!*

Sar ke o Iòno na xatãrdãš so phendãš o phuro, kadava irisajlo thaj phendãš lesqe:

- Phendem tuqe sa so si te keres te avel mišto. Akana zanes sar te phiraves tut, te na aven tuøe le pharimata. *Açh tu te phenav me!* Kamlem te phenav kã na si mišto te zas palal i rromni vaj te keres so voj phenel. *Naš e grastnãøar, kã mudaren tut le khure!* Te na lies rromni çhavença, ke avela tut but pharimata!

Dasnãres sa so kames te keres! Kã nùmaj anø-o tiro kher san vesto te keres sa so kames, vi ke avesa çorro vaj maj valo.

(o *Nikolae Pandelikã*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

balaj – balani

thagar – ìmpàràto

dasnàres – stàpìnìsares, rajares, xulajares

žìlto – sovnakutno

kìrlo – vak

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sar ambolden le lava "Lesðe si o lav thaj o lovo"?
4. Sosðar na xatàrdàs o terno e phuresqe phenimata?
5. Xramosaren so tume siklile anðar kadaja paramiçi!
6. Vakàr tire kolegoça thaj roden te buxlàren le tèksturà so tume xramosarde!
7. Laçharen khethanes le arakhle doða anðar tumare tèksturà!
8. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe tumare siklàrnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. O ATRIBÛTO

Si i sekundàro propoziciaqi rig, savi bešel paşal i navni thaj sikavel sar si kadaja.

E atributosqe puçhimata si: *savo?*, *savi?*, *save?*, *kasq / o, -i, -e, -e?*, *kozom?*, *kobor?*, *kèci?*

O atribùto şaj te avel sikavdo:

- anðar jekh paşnavni: *O godàver rrom maj anglal aşunel.*

- anðar jekh paşnavni, savi avili anðar jekh navni:

E thagaresqi rakli na avili.

E murşesqe bala barile.

- anðar jekh ginavni kaj, phiravel pes sar jekh paşnavni:

Panç manuşa telàrden.

Duj manuşa avile.

- anðar jekh sarnavni:

Amaro them si baro.

Aver ekzèmplo:

I phuri rromni drabarel lila. / O baro çhavo zal khere. / O vunçilo manuş sa vrjàma na-i les love.

II. O MESÀŽO

Dikhlen anð-o opralutno tèksto sar o Iòno xatàrdàs phares le garavde dume so phendàs len o phuro. Kodolesqe si te çanas sar vakàras thaj sar şaj te avel kerdo mesàžo.

O verbàlo mesàžo si kana vakàras vaj xramosaras vareso anða jekh çhib, savi si prinçardi savorrenðar, le kodolenðar so participisaren ka-o vakàripen. Si mùsaj te rodas sar amaro mesàžo te avel xatàrdo, te avel phendo xanci lavença, sar e şunitòrà te inkeren godàðe le şerutne thaj le kuç lava.

O biverbàlo mesàžo si kana kerel pes anθar le korposqe riga, bi te vakāras thaj le kolaver manuša si te xatāren vareso:

- e korposqe sikavimata (kana sikavas le najença, le vastença vaj dindoj anθar o šero, irindoj le zenā, thaj aver);

- e mujesqe sikavimata (kana bangāras le vušta, ankalavas i čhib, vaj keras aver sikavimata, bi te das dūma);

- e korposqi pozìcia (palal sar bešas, vòrta vaj le sereça tele, le vastença zenānθe vaj dikhindoj avere rigaθe) vi voj sikavel e manušesqe savo si amaro interèsò vaš lesqo mesàžo.

- o specìalo sistèmo savo si labārdo kaθar e kašuke, save "vakāren" anθar le vastenqe sikavimata vaj o alfabèto Braille, kerdino vaš e kore.

O intālverbàlo mesàžo si kana pašal o verbàlo thaj biverbàlo mesàžo labāras vi o akcènto, o telutno vaj o oprutno tònò, i pàuza anθ-o vakāripen, thaj o rìtmo – maj sig vaj maj lokhes.

Sa kadala, khethanes, keren o **xamime mesàžo** thaj šaj te ažutisaren amen te tradas jekh sasto thaj o kamlo mesàžo karing o amaro šunitòri vaj šunitòrà.

SO ŽANAV, SO NA ŽANAV?

1. Arakhen o atribùto anθar kadala propozìcie:

Sa le čhave den patìv e phure rromes.

O phuro manuš cirdel pes p-o iv e balajaça.

O čacípen anθar le phuresqe dūme na sas xatārdo čhavesθar.

Le purane rromane lava garaven le bare čacímata.

2. Keren i xarakterizàcia e šerutne personažurenqi anθar o tèksto!

3. Drabaren o tèksto thaj sikaven kaj tume labārden i propozìcia thaj i fràza!

4. Keren trin grupùrà save te phenen i paramìci anθar o opralutno tèksto, labārindoj o biverbàlo mesàžo. Alosaren le šerutne personàžurā: o phuro, o Iòno, o thagar, le čhavorre. Ka-o agor, alosaren o grùpo, savo dās o maj lačo biverbàlo mesàžo!

ŽANENAS KE...?

- e rromane siklārne, save siklāren i rromani čhib vi i història le rromenqi anθ-e škòle, si but talantime manuša? Kasavo ženo si vi o raj, o *Ion Micuță*, anθar o fòros Ploiești, savo xramosarel poezìe, bašavel ka-o saksofòno, kerel grāfika. Pesqo poezienqo lil *Rădăcini* [Darrinā] sas ilustrisardo pesθar. Po but pesqe poezienθar si kerde sar akrostìhurā thaj si len filozofàlo xarakterò, dikhasa lenθe but rodimata le poetosqe, dikhindoj o isipen, o patāipen Devlesθe, pučhimata save dikhen i òrdina e universosqi.

Jekh anθar pesqe poezìe si i poezìa *Fòrme* [sar akrostìho, inklel *Darrinā*, rumunikane versiaθe]

Fòrme [Darrinā]

Phuvāqe kerme save pien anθar e xorimata,

Kaštutne vasta, save kiden, save tasaven,

Lokhes inzaren pen telal phuvā.

Si len živipen, si len vaxt, astaren vi fòrma.

Boldine krānje, lenqo andrutno pani

Anθ-o učìpen e plajesqo, anθar xarā, telal panā,

Inkeren amen, trujaren amen, phagan amen

vi cirden amen,

Avindoj anθre, amare odēsθe, vi

Dinindoj amenqe... meripen.

[o rromano amboldipen: *Gheorghe Sarāu*]

3AV VI ME ŠKOLAΘE!

Maj si duj kurke zi kana agordav i škòla! Me thaj murro phral sam sa anθ-jekh klàsa vi kana me sem jekhe beršeça maj tikni. Me kamlem but te avas le duj anθa jekh klàsa... Texarinãθe, anθ-i amari bar sasas baro phiripen: mirri phen, e bibãqe çhave thaj çhaja, e perutne çhavorre amença kidenas pen savorença te zas khethanes školaθe.

Xurãvdi šukar e calença vaš i xurdelin, dikhavas xolãça karing lenθe. Phiravenas savorre školaqe càle, neve tiraxa thaj školaqe gonorre. Anθar o kher inklistãš murro phral but šukar xurãvdo školaqe.

Akana, ačhilem kòrkorri k-i xurdelin, bi mirre phralesqo. Na maj sas mança. širdem te rovav.

- Sosθar roves, Marg!e? Pučhlãš man i rajni siklãrni.

- Murro phral... si dur, k-i škòla, amboldem laqe pašrovindoj.

I rajni pašasal:

- Na si dur, numàj ke vov si školaθe, si xancĩ maj baro. Khere, o Adrian avel but lošalo:

- Dikh, sas man dino avdĩves jekh lil, kaθar siklòvava te drabarav, thaj aver te ginav... dikh vi le štartorre...

- Aštiv te avav vi me tuça školaθe?

- Phenava e dajaqe te pučhel e raja, šaj ke...

O dad thaj i daj vakãren:

- Si but rušli amari tiknòrri, phenel i daj. Palem arakhlem la k-i xurdelin, rovindoj. So avelas te zumavas te xamosaras la školaθe?

- Šaj ke aštila. Si putardi godãθe. Thaj miazel mança – phenel o dad barikano.

Ći ašivas te inkerav man. Našlem te lav len angalãθe, e daja vi e dades.

- Si çaçes, ingeren man školaθe? - pučhav me.

Anθ-i avutni texarin, uštilem i jekhto. Azukeravas but te kanglãrel man mirri daj, te çungrãrel mirre bala thaj te phandel mirre doròrrã. "Avdĩvesesθar avava siklòvni", - godšaravas.

E çhave pašonas lokhes jekh jekheça p-i vùlica e gonorença anθ-e zeja.

- Dikhen tumari nevi klasaqi amalin! - akharel murro phral.

But rodutne jakha dikhenas karing manthe. Areslem paşal i škòla. E şukar çhavenqe vaka şunenas pen anθ-e školaqi bar. Jekhvar, şundås pes jekh biprinzando baş.

- Na dara, si i şunavni phenel o Adrian.

Beşlem tele meselåthe, paşal mirro phral. Dikhlem trujal. Prinzanavas e butå anθar mirre phralesqe paramiçå. Dikhlem neve muja: siklõvnå, sar manthe, dikhenas manthe thaj asanas. Çaçes kerasa amalipen.

Putardem e lila thaj azukerdem te astaras amen butåthe, barikani e thanesθar kaj beşavas!
(i Margarèta Žimba)

LAVA MAŞKAR E LAVA...

barikani – loşali

vak – glåso, krilo

şunavni – kampåna

zeja – zenå

xurdelin – barõrri le çhavorrenqi

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gazikanes!
3. Sosθar sas xolåriko i tikni çhajorri?
4. Sosθar le dada na dinesas la anglutnes školaθe?
5. Xramosaren jekh esèvo anθar i relåcia maşkar e phrala anθar le rromenqe familie.
6. Vakår tire kolegoça thaj roden te buxlåren le tèksturå, save tume xramosarde len!
7. Laçharen khethanes le arakhle doşa anθar tumare tèksturå!
8. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklårnesqe!

TE SIKLÕVAS KHETHANES!

O KOMPLEMÈNTO

Si sekundåro propoziciaqi rig, savi beşel paşal jekh kernavni thaj sikavel sar si kerdi i åkcia.

E komplementosqe puçhimata si: *so?*, *kas?*, *sar?*, *kana?*

Ekzèmplurå:

O çhavorro andås le lila.; I daj akharel e phrales.; Vov gelås iz školaθe.

E komplementurå şaj te aven sikavde / nakhavde:

- anθar jekh navni:

Me kindem o lil. / *Tu çhindån manro.* / *Me akhardem le dades.*

- anθar jekh sarnavni: *Tu sikavdån les?* / *Akhar vi len!*

- anθar jekh kernavni ka-o supino: *Si man keripnasqi!*

- anθar sintågme kerde le prepoziciença *anθar*, *anθa*, *kaj*: anθar o, anθar i, ka-o th. a.

Reslo vi vov ka-o rukh.

- anθar modosqe, thanutne aj vaxtesqe paşkernavnå: khethanes, rromanes, akana, texåra, rånno, iz over, ivende, milaje.

E komplementură saj te aven:

I. bitrujalutne komplementură:

- o dirèkto komplemento (Me čhina*v kiral.*);
- o bidirèkto komplemento (De *le bokhalesqe* te xal! / De pani *kă-l grasta!*);
- azentosqo komplemento (O udar si putardo *la balvalăθar.*).

II. trujalutne komplementură:

- e thanesqo trujalutno komplemento (Vov gelo *zi kothe.*);
- e vaxtesqo trujalutno komplemento (*Kurke* me zav khangerăθe.);
- e čhandesqo trujalutno komplemento (Tume vakăren *avre čhandesθe.*);
- e kauzaqo trujalutno komplemento (Von mule *bokhaθar.*);
- e resăqo trujalutno komplemento (O kak telărdăs *pal-o lon.*);
- e instrumentosqo trujalutno komplemento (Voj čhindăs purum e *čhurăça.*);
- e sociativo trujalutno komplemento (Avile vi von pesqe *dajaça.*) th. a.

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

- Arakhen o komplemento anθar kadala propozicie:
O phral ingerdăs e tiknă čhajoră školaθe.
I siklărni dăs la lila thaj maj but štatorre.
I čhej si godăver sar laqo dad.
- Arakhen le thanesqe trujalutne komplementură anθar o təksto!
- Keren propozicie le lavença so tumaro kolëgo arakhlăs len maj anglal!
- Xramosaren jekh esëvo anθar e edukaciaqi situacia e rromenqi anθar tumari komuniteta!

3ANENAS KE...?

- vi amare rromane siklövne aj siklövună, save siklöven školenθe i rromani čhib, xramosaren vi publikisaren poezie? Sar ekzemplo, i *Izabela Tiberiade*, si jekh čhaj anθar o fòros Craiova, kaj ankalavdăs jekh poezienqo lilorro, *Începutul frumuseții* [O astaripen e šukaripnasqo]. O lil inklesto anθ-o berś 2008.

Te lias jekh anθar pesqe kreacie, i poezia *Tu siklărdăn man*:

Tu siklărdăn man

*Tu siklărdăn man te azbav o učipen e cérosqo,
Tu siklărdăn man sar te azbav i jag,
Tu siklărdăn man te prinzarav i jag.*

*Tu siklărdăn man te jubisarav,
Te ašti te rovav vaj te pašasav.
Tu siklărdăn man te bešav, te patăv,
Te jertisarav, te dikhav,
Tu siklărdăn man paše sa,
Tha'kon san tu?*

[o amboldipen: *Gheorghe Sarău*]

MIRRI MAMI, I DRABARNI!

I Agustina, mirri mami, si i maj prinzardi rromni anθar o gav. Sa o dīves voj na bešel khere. Phirel p-e droma anθ-o gav. Phandel pesqo dikhlo palal o šero, liel i rovli anθ-o vast, thol le drabaripnasqe lila anθ-o posoć thaj telārel. Si la, na si la butī, tha' i phuri rromni na bešel jekhe thanesθe. Vi gaze vi rroma akharen laθe:

- Laćho dīves, mami!e Agustino!
- Nais tuqe, amboldel voj.

Butvar, kana si len vareso pharimos, akharen la anθ-o kher. I phuri zinzarel le lila vaj ćhudel le kukina thaj phenel po jekh drabaripen. Maj palal, ankalavel anθar o posoć jekh thavorro, jekh kokalorro, bura vaj jekh kotor angar palal sar xatārel ke si i doś. Sa le gaze den la patīv.

Butvar, i Agustina dās len vast te *putaren* le nasulimata!

Niće voj na inklel e ćuće vastenća. Trin, śtar anre, jekh kotor kiral, thud, jekh baśnorro vi aver. Love na kamel i drabarni.

O Tòni, bešel barāθe. Si xolāriko.

- So keres, ćhave!a? Sar dikhav, na si khere tire grasta!?
- Miśto phenes, Agustino, *del palpale* thaj paśasal o rrom.
- Sar, so kerdān, naśle le grasta?

- Von na naśle, ke bikindem len, nùmaj ke o raj, so aćhilās vunzilo, na kamel te maj del man sa le love. Phenel ke i grastni so dem lesqe na cirdel zorāća o vurdon, ke akana na-i les love, tha' dikh ke si maj but sar trin ćhona thaj ći del mirre love. So te kerav lesqe, ke si baro raj n-aśtiv te phenav khanć.

I mami, śunel e rromes thaj zal maj dur. Si la vareso anθ-i pesqi godī.

Palal jekh kurko, avel laθe o raj:

- Śun, phuri!e, ći zanav sosθar jekh kurkesθar mirri rajni kerel but ćingar mańća. Si sa vaxt xolāriko, na maj kerel mańqe niće xaben thaj vakārel mańća kana thaj kana. Sosθar, so te avel? Śaj ke zanes vareso drabaripen te laćhares kadaja, ke dava tut so kames.

I Agustina marel le lila, dikhel lenthe, thaj vazdel le bare jakha. Dikhel e rajeshe thaj phenel lokhes:

- Anθ-i tiri bar si jekh *avrutno* zivutro. Sar-nisar, tha' si mūsaj te pokines les. Nùmaj kadja šaj te phageres i ćingar anθ-o tiro kher!

- Na-i man, phuri!e, avrutne zivutre, phenel o raj, me na ćorav!

- Palal mirre lila kadaja si. Šaj ke arakhesa les. Sa le lila phenen ke si les štar punre thaj jekh dīlgo pori. Dikh mišto, raj!a, thaj av manthe palal trin dīvesa!

Khere, o raj andās pesqe godi ke si les o vunzilipen e rromeshe: "Kadava si o zivutro štare punrenča so na pokindem les" godisarel vov thaj sig gelās ka-o Tōni.

- Le, rrom!a, tire love thaj te aves baxtalo!

Nùmaj ke i rajni sar kana sas vi maj xolāriko. Palal trin dīvesa, o *vunzilo* palem avel k-i phuri.

- Eee, akana dikhav maj mišto, phenel voj angle so o raj te putrel o muj. Na i grastni sas došali. O ćaço avrutno zivutro si o khuro, sosqe na pokindān, anglal, e grastnā, kana voj kerdās e khures, si mūsaj te pokines vi les!

So thaj sar sas, tha' palal so pokindās vi le khures, anθ-o kher ka-o raj na maj sas ćingar!

- Sar keres, mam!e, tire drabarimata? - pućhlem la vi me.

I mami na amboldel. Pašasal, del anθar o šero, liel pesqe lila thaj zal palem anθ-o gav.

(o Žufter Borkoj)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

avrutno – avrāl, avere rigăθar

ćingar – bixaćaripen, skandālo

del palpale – amboldel

putaren le nasulimata – phageren len

o vunzilo – kodova, kas si les vunzilipen

kanikashe

PUĆHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TĚKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tĚksto gazikanes!
3. Kaθar zanglās i phuri ke o raj sas vunzilo rromeshe?
4. Sosθar pokindās o raj vi e khures?
5. Xramosaren so tume siklile anθar kadaja paramići!
6. Vakār tire kolegoča thaj roden te buxlāren le tĚksturā so tume xramosarde!
7. Laćharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tĚksturā!
8. Sikaven thaj drabaren tumaro tĚksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklārnesqe!

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I SINTÀKSA

Si i gramatikani rig so sikavel e lavenqi fùnkcia thaj e propozicienqi anθ-o vakāripen, thaj lačharel o lavenqo than anθ-i propozìcia thaj le propozicienqo anθ-i fràza.

I sintàksa studiisarel le propoziciaqe riga. Kadala šaj te aven:

- Šerutne propoziciaqe riga:
 - O subjèkto;
 - O predikàto.
- Palutne / sekundàro propoziciaqe riga:
 - O atribùto;
 - O komplemènto.

I PROPOZÌCIA

Si o maj tikno sintaktikano jekhipen, kaj si la jekh kòrkorro predikàto thaj sikavel jekh idèa, jekh krisaripen, jekh xarni àkcia th. a.

Ekzèmplo: *Me gilabav. / Tu kheles šukar. / Vov si rrom. / Ame zas školaθe th. a.*

I buxli propozìcia

Anθ-e propozìcie, pašal o subjèkto thaj o predikàto, arakhas vi aver propoziciaqe riga:

Me gilabav jekh dīli.

Amaro bašno bašel.

Ame xas manro.

E aver propoziciaqe riga, kathe, sine kadala: *i dīli, amaro, manro.*

Jekh kasavi propozìcia kerdi anθar subjèkto, predikàto vi anθar aver propoziciaqe riga (vaj anθar aver propoziciaqe riga) si jekh buxli propozìcia.

I FRÀZA

Si o sado sintaktikano jekhipen, so si kerdo anθar duj vaj maj but propozìcie phandle maškar lenθe anθar le koordinipnasqe / phandipnasqe vaj telkoordinipnasqe rapòrturā.

Le propozìcie keren jekhipen te sikaven jekh vaj maj but idèe, àkcie.

Ekzèmplo: *Tu zas školaθe¹ / thaj tiro phral bešel khere² / te siklōl.³ /*

Vov andās manqe love¹ / te zav fòrosθe² / te kinav xaben.³ /

Sar dikhel pes, anθ-jekh fràza e propozicienqo gin si barrabarr e predikaturenqe gineça

Palal o ròlo, anθ-i fràza si:

1. *šerutne propozìcie*, kodola save na umbladōn e averenθar.
2. *sekundàro (telutne) propozìcie* - kodola save n-ašti te inklōn kòrkorro. Von pheren, sastāren i regènto propozìcia, kaθar umblal (kaθar jekh šerutni vaj, sa kadja, kaθar jekh sekundàro propozìcia):

Ža avri /¹ te dikhes /² sosθar e zukela bašen /³.

Si te sikavas ke jekh regènto propozìcia anθ-jekh fràza šaj te avel jekh:

a) *šerutni propozìcia* (kana na umblal le averenθar):

O pero /¹, kaj keren butī but rroma /², si *kothe* /¹ - kaj i P1- avindoj la o regènto lav *pero* – si, mujal / karing i telutni propozìcia P2, jekh regènto):

b) *telutni propozìcia* (kana voj umblal avere regentone lavesθar arakhlo anθ-jekh aver propozìcia, tha' voj si regènto anθ-i relàcia avere propozìciaça).

E telutne propozìcie, avindoj len korespondèncìa ka-o nivèlo le propoziciaqe rigenqo, bučhon - jekhe korelativone čandesθe - telutne *subjektivo* propozìcie, telutne *atributivo* propozìcie, telutne *kompletivo* propozìcie, telutne *trujalutne* propozìcie.

K-o frazikano nivèlo, jekh telutni propozìcia si la i sintaktikani fùnkcia la propozìciaqi rigaqi, savăça arakhel pes anθ-i korespondènca ka-o nivèlo e propozìciaqo.

SO 3ANAV, SO NA 3ANAV?

1. Xramosaren panz šerutne propozìcie thaj panz sekundàro propozìcie anθar o tèksto!
2. Keren i xarakterizàcia e šerutne personažurenqi anθar o tèksto!
2. Sar si i phuri rromni, i drabarni? Tha' o gavutno?
4. Drabaren o tèksto thaj sikaven kaj tume labården i propozìcia thaj i fràza!

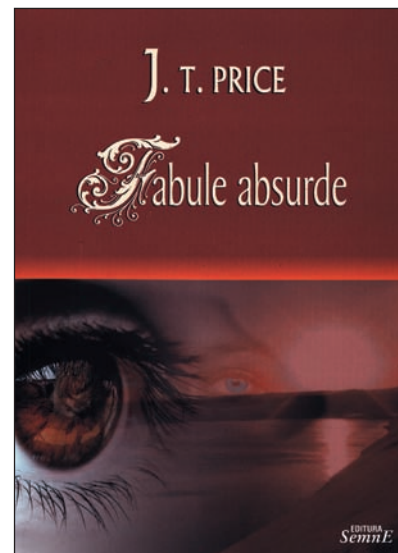

3ANENAS KE...?

- anθ-i komunistikani èra, Rumuniaθe, na sas tromaldo o vesto prinzaripen e rromane etniaqo? But rroma sasas "ažutisarde" te khosen penqo rromano identitèto. Kadjal, but talantime rroma – te na aven prasajle le averenθar – garavde pen ke von si rroma. Kerde fakultètură, bistarde e dajaqi rromani čhib... resle "lače" rumunikane vaj magjarikane intelektuàlură. Jekh lenθar - kaj kerdās pesqe duj fakultètură – si vi o rromano poèto, o *J.T. Price*, telal pesqo xoxavno anav. Vov si ekonomikano dirèktoro thaj xramosarel "modèrno fàbule", sar si vi kadava pesqo lil *Fabule absurde* [Bimandaipnasqe fàbule], kaj inklisto anθ-o berš 2007.

Te lias telal jakh jekh anθar pesqe kreàcie!

*Anθ-jekh vrjàma,
Jekh beng pherdo gindurenθar, bešelas sa vaxt
Ka-o šero jekhe phurtăqo,
Telal jekh barrvaž,
Kajθar maj bešenas e lumjaqe prasavne!
Sem pativalo – phenelas o Biužo,
Liindoj lenθar o prinzaripen;
Agoresθe, mirre ažutipnaça tume nakhen po lokhes
Anθar o baro pani!
Naisarde,
Sa maj but lienas kadaja kafàva
Thaj ispidenas pen te barären i pokin lovenθe
3i odobor but ke.
Jekhe dīvesesθe,
Varekon, savo n-aštilas te sovel,
Phendās te pokinel anθar o meripen!*

[o rromano amboldipen: *Gheorghe Sarău*]

O DRABARNO

Sasas jekhvar jekh thagar, savesqe phenelas pes o Lolo Thagar. Les sasas les sa so kamelas thaj sa kadalença sasas xolõme ke sasas paša-o phurimos thaj na sasas les çhave. Anθ-jekh dīves, i thagarni ašundās ke jekh phuro drabarno d-aštil te del lan vareso te ačhel khamni, thaj telārdi ži lesθe.

O phuro drabardās laqe thaj dinā lan jekh phabaj te xal lan texarināθe. Pala' xancī vaxt, i thagarni xatārdili khamni thaj palal enā çhona biandās jekh šukar çhej, savā buçholas la Maria.

I çhaj sasas šukar thaj godāver, thaj kana kerdā dešupanž berša o thagar godišardās kā si mišto te ingerel la k-i khangeri, kaj te siklõl lil, le devlikane lava thaj sar te phiradõl pes sar jekh çacı thagarni so avela.

I livni e Mariaqi, palal kris e khangerāqi, sasas *çorrovani* thaj sasas anθa laθe nūmaj jekh sovthan, jekh meseli, jekh skamin thaj jekh çaso so marelas savorro dēs, jekh pendūla.

Nakhle duj berša thaj i thagarni phenel:

- Bare!a thagar!a, nakhle berša thaj ame çi dikhlām amare çheja, çi patās kā avilo o vaxt te zas te dikhas lan?

- Mišto phenel o thagar. Texāra ka zas e khangerāθe.

Kana resle, arakhle e *çha xolāvdi*, thaj voj çi kamelas te sikavel kā si xolāvdi. Sā o vaxt phiravelas pesqo šero anθar-jekh rig anθ-aver. Daravdo, o thagar dinā lav anθ-o them sar ke kon arakhela te kerel mišto pesqe çhaja si te del jekh-paš anθar i avlin thaj e çheja sar rromni.

Akana pašal o them e thagaresqo živelas jekh terno rrom, drabarno, savo sas but godāver. Ašunindoj o thagar anθar lesθe akhardās les.

O çhavoro bešlo *lavaripnasθe* e çhajaça thaj xatārdās sosθar sas voj nasvali.

Voj paravelas pesqo šero anθa jekh rig anθ-aver, kodolesqe ke voj sa o vaxt ašunelas i pëndula thaj kana vov ačhavdās o vaxtan, niç voj na maj delas anθar o šero.

Atòska, o thagar, lošalo, dinā e çheja sar rromni palal o godāver drabarno thaj kerdās jekh baro abāv.

Šaj ke kodolesqe phenel pes ke "O manuš savo živel kòrkorro anθ-jekh veš vešol" vaj "Kon živel kòrkorro xasarel vi pesqe sikavimata".

(o *Nikolae Pandelikā*)

LAVA MAŠKAR E LAVA...

corrovani – corri
cha – cheja
xolãvdi – xolãriko

khamni – phari
lavaripnasθe – vakãripnasθe
vešol – xasarel pesqi godi

PUÇHIMATA THAJ MANGIMATA KA-O TÈKSTO

1. Arakhen le biprinzande lava!
2. Ambolden o tèksto gažikanes!
3. Sosθar sas biçhaldi e thagaresqi çeje k-i khangeri?
4. So si te xatãras anθar kadaja paramiçi?
5. Sar si dikhle le korkorrutne manuša, kodola so vakãren maj xanci anθ-o societeto?
6. Xramosaren jekh esëvo palal kadala lava: "O açhipen si sovnakutno"! Kana?
7. Laçharen khethanes le arakhle doša anθar tumare tèksturã!
8. Sikaven thaj drabaren tumaro tèksto tumare kolegurenqe thaj tumare siklãrnesqe!

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

E rroma Rumuniaθar

Palal i tradicionãlo buti so von kerde vaj keren, le maj prinzande rromenqe nãmurã anθar i Rumunia si:

- **bašavne** – instrumentisturã, avile maj but anθar e riçhinãrenqo nãmo vaj anθar le vãtrãša;
- **boldenã**, rroma, save, anglal, kerenas artizanãlo luludã anθar verver materiãlurã, thaj adës von bikinen luludã, vaj si komersãnturã, generalosθe;
- **kikavãrã** – rroma so keren penqi tradicionãlo buti, verver xarkumaqe kherutne butã.
- **kãramizãrã**, e rroma save, palal i tradicia, kerenas çikaqe kãramizã, bi te thabaren len, šukãrde khamesθe. Akanutnes maj si xanci gava kaj e rroma, so cirden pen anθar le riçhinarã / ursãrã, vãtrãšã thaj rudãrã maj keren kadaja buti;
- **xanotãrã**, e rroma, save xanovenas, arçiçãrenas le sastrutne pirã, kikavã, verver sastrutne butã thaj kodola save, anθ-o palutno vaxt, kiden thaj bikinen le sastrutne vaj bisastrutne materiãlurã;
- **xoraxane rroma**, save den duma vi xoraxanes thaj vi inkeren le xoraxane tradicie, von živen maj but anθa fõrurã anθar i Dobrõza;
- **gãborã** - le hungaritiko rroma so maj anglal kerenas buti sar sastrãrã, maj but i tinikizeria, thaj save akana bikinen verver butã: ponãve, kherutne butã th. a.
- **lovãrã** - le magãritikane rroma, so den duma vi magãritikani çhib, thaj save anglal sasas zambãša, rroma kaj kinenas thaj bikinenas grasta;
- **riçhinarã** - save, anglutnes, phiravenas anθar le diza e riçhes. Sa kadja, anθ-o akanutno vaxt von keren verver butikerimata: si sastrãrã, bašavne vaj keren verver kaštutne butã;

- **rudàră** vaj *kaštale*, rroma so xasarde e dajaqi rromani čhib thaj keren verver kaštutne bută thaj artizanàlo kaštesqe bută;
- **rupunàră** - e rroma save si but prinzarde papal le sovnakutne thaj ruputne bută, kaj von keren len: angrustă, čenă, bricàre, kočaka thaj but aver.
- **sastrără** - e rroma save kerenas verver sastrutne bută, save keren thaj lačharen vurdon, petalon grasten, guruven, aver kherutne zivutre. Akanutnes, palal o idustiàlo barvalipen, kadaja tradicionàlo buti si maj xanci pučhli, vi gavenŕe.
- **vătrăsa**, e rroma, save na maj den duma rromanes thaj si but pašarde e gazenŕar, kulturalones thaj socialones.

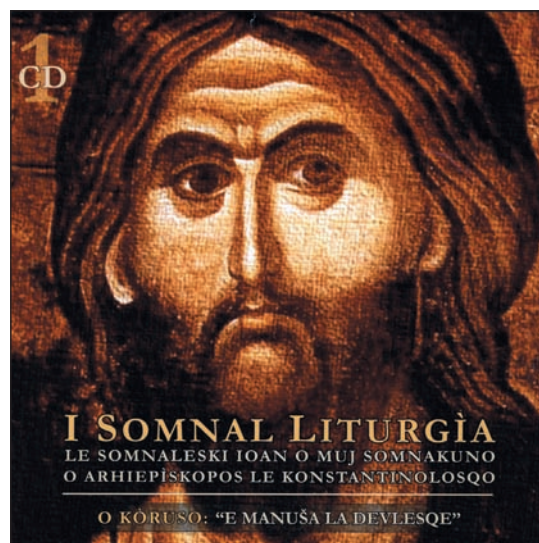
SO ŽANAV, SO NA ŽANAV?

1. Anŕar so nămo si e rroma anŕar tumari komuniteta?
2. Savo si e čhibăqo diàlekto, kaj von (thaj vi tume) vakăren les?
3. So aver nămură rromenqe maj prinžanen?
4. So butikeren von?
5. Klasaqi buti:
 - a. Xramosaren p-i jekh patrinŕri jekh pučhipen anŕar sosŕe tume kamen te arakhen palal rroma anŕar amaro them thaj vi aver thema!
 - b. Den tumari patrinŕri jekhe kolegosqe, so kamel te del ambold tumare pučhipnasqe. Sa kadja, vi tume – kana žanen te ambolden pučhimatenŕe tumare kolegurenqe – lien lenŕar vi i xramosardi patrinŕri!
 - c. Kana anŕ-i klăsa agorden savorre pučhimata, dikhen kas si maj but patrinŕră, kon dăš maj but amboldimata!

ŽANENAS KE...?

- o rromano poeto, o *Sorin Sandu Aurel*, amboldăš rromane čhibăŕe, *I somnal liturgia*, kaj sas inkerdi anŕ-o dekembro 2008, ka-i Bari Khangeri "Radu Vodă" – anŕar o București – kaŕar o barorašaj e Bukureštošo, o episkopo o *Varsanufie o Prahovăno*? Le šukar devlikane dila si dila bade le terne rašajenŕar anŕar o koruso "E manuša le Devlesqe" thaj ašti te aven šunde anŕar kadava kompaktdisko!

"Lian i decìzia te zas ka-o licèvo vaj ka-i SAM, p-o jekh than anθar e thana dine le rromenqe?"

Te / kana va, atùnć, zi k-i dàta 20 aprìlo 2009, si te thos jekh zenutno mangipen ka-o Sekretariàto le Generalone Školaqo kaj siklòs, anθ-o savo te sikaves kaj kames te siklòves p-e speciàlo thana dine kaθar E Edukaciaqo, e Rodipnasqo thaj le Inovaciaqo Ministèro e rromane siklòvnenqe, ka-o Licèvo vaj ka-i SAM.

E školaqo Sekretariàto si les o vunzilipen te del tuqe i lìsta le siklāripnasqe jekhimatenqi anθar o thanipen vi / vaj o žudèco kaj bešes, k-ašti te alosares kaj te siklòves.

Kana kames te des konkūrso p-e speciàlo thana dine le rromenqe, anθ-i periòda 11-16 jùnio 2009, si te pheres tuqe e xramosaripnasqo dosièro kadale dokumenturença:

- **Andrexramosaripnasqo mangipen**, kaj lies les vaj kaθar o direktoràto le školaqo kaj agordān i VIII-to klàsa, vaj kaθar Žudecosqi Admisiaqi Komìsia vaj le Bukureštosqi;
- **zenutno lil** (kana si tut) **vi e biandipnasqo ćertifikàto, anθ-i ćacārđi kòpia**);
- **ćacāripen e notença** line k-e jekhutne themesqe tèze;
- **matrikolo lil vaš e V-to - VIII-to klàse** (e ginavipnaça le generalone mediaqo);
- **E sastipnasqi fiša**;
- **Xramosardi rekomendācia**, anθar i rig e prezidentosqi jekhe civikone, kulturalone vaj politikane organizaciaqo le rromenqi, thamikanes odārđi, kaj ćacārel ke tu san e rromenqi etniaθar.

Te avel tut jekh kasavi rekomendācia, na si te aves anθar kodoja organizācia!

E mangimata vaš o andrexramosaripen p-e speciàlo thana le rromenqe lien pen kaθar e žudecosqi Admisiaqi Komìsia vaj le Bukureštosqi zi **k-i dàta 16 jùnio 2009, i òra 16,00** (e mangimata ćhutine / registrisarde palal kadaja dàta ći si line *anθ-o ginavipen*).

- **Anθ-i periòda 18-20 jùnio 2009**, e Žudecosqi Admisiaqi Komìsia vaj le Bukureštosqi kerel o dinipen / o ulavipen le specialone thanenqo kodole rromane kandidaturenqe, save thovdine / mekhle jekh andrexramosaripnasqo mangipen. O dinipen le specialone thanenqo kerel pes palal sar thavden / xulōn e admisiaqe mèdie vi palal e alosarimata avile anθar i rig le kandidaturenqi.

O ulavipen le specialone thanenqo kerel pes publikone kidipnasθe (anθ-i situācia kana e speciàlo thana le rromenqe na savorre sas line, von avena dine vaš o laćharipen le specialone situacienqo)".

Kana / Te tu alosardān kadava drom, si te keres kadala phirda, te phires palal kadava kalendàro:

I jekhto admisiaqi etàpa anθ-e licevosqo vi profesionàlo themutno siklāripen: (vaš e siklòvne save ći pherde 18 berša zi ka-o 13 septèmbro 2009 vi vaš kodola, save ći alosarde vi nić andrexramosarde pen p-e speciàlo thana le rromenqe zi **k-i dàta 16 jùnio 2009, i òra 16,00**).

- **18-25 jùnio 2009:** o pheripen le alosaripnasqe fišenqo kaθar e agorutne le VIII-tone klasaqe vi kaθar penqe dada aj daja.
- **3 jùlio 2009:** **O ulavipen p-o kompùtero le thanenqo anθ-e licevosqo vi profesionàlo themutno siklāripen** (vaš e agorale le VIII-tone klasaqe).
- **4 jùlio 2009:** O afišaripen anθ-e siklāripnasqe gimnaziàlo jekhimata le listenqo le agorutnença, save line jekh than aj aven anθar kodola škòle. Sa kadja, prezentisarel pes i lìsta

le biline / bimangle thanenča, anθ-e siklāripnasqe licevosqe thaj profesionālo jekhimata anθar o žudèco vaj o Municìpio Bukurèšti.

- **6 jùlio 2009:** O afišaripen - kaθar svāko siklāripnasqo licevosqo thaj profesionālo jekhipen - e listaqo le kandidaturenqi, save sas repartizime an-kodova školutno jekhipen.

Kana na reslān te andrexramosares tut ži k-i dāta 3 jùnio 2009 ka-o licèvo vaj ka-i SAM, maj si tut jekh šānsa! Atùnçi, av ka-i dujto admisiaqi etàpa anθ-e licevosqo vi e profesionālo themutno siklāripen!

Kadaja etàpa si organizisardi vaś kodola kandidaturā, save ċi pheren 18 berśa ži ka-o 13 septèmbro 2009, tha' vi vaś kodola rromane siklōvne, save ċi alosarde vaj nić andrexramosarde pen p-e speciālo thana le rromenqe, ži ka-o 16 jùnio 2009, ċi line rig ka-o jekhto ulavipen le thanenqo vaj line rig, tha' ačhile birepartizime palal i jekhto Admisiaqi etàpa). Keripnasqe phirda:

O kalendāro vaś i dujto admisiaqi etàpa anθ-e licevosqo vi e profesionālo themutno siklāripen:

- **6 -10 jùlio 2009:** O andrexramosaripen anθ-i dujto admisiaqi etàpa ka-o licèvo vi ka-i SAM (anθ-i kadaja etàpa aśti te aven vi e siklōvne rromane etniaqe, save na alosarde te lien jekh speciālo than).
- **13 jùlio 2009:** O ulavipen, anθar o kompùtero, le kandidaturenqo anθar i dujto etàpa e admisiaqi.
- **6-16 jùlio 2009:** O anipen le andrexramosaripnasqe dossierurenqo, le ċaće (originalone) siklōvipnasqe dokumenturenča, ka-e siklāripnasqe jekhimata, kaj von sas line sar siklōvne.

Te xasardān vi kadala duj anglutne etàpe, maj si tut jekh palutni šānsa: *i trinto admisiaqi etàpa anθ-e licevosqo aj le profesionālo themesqo siklāripen!*

Kadaja etàpa si kerdi vaś e kandidaturā kaj na pheren 18 berśa ži k-i dāta 13 septèmbro 2009, vaś rromane siklōvne, save na line rig kaj ni jekh ulavipen le thanenqo, na sas ulavde p-e thana anθ-e anglutne etàpe, na andrexramosarde pen anθ-i periōda sikavdi anθ-i metodologìa vaj save agordine penqi školutni situācia palal e anglutne etàpe). Dikhen o telutno kalendāro!

- **1 àugusto 2009:** O afišaripen e thanesqo kaj keren pen e pròbe vi e grafikosqo dikhindoj e aśtimatenqe pròbe vaj o ekzāmeno dikhindoj e zanglimata le modernone vaj e dajaqe čhibēnqe;
- **1-5 septèmbro 2009:** O thavdipen le aśtimatenqe probenqo vaj le probenqo, kaj dikhen e zanglimata anθar i modèrno vaj anθar e dajaqi čhib;
- **1-10 septèmbro 2009:** O ulavipen le thanenqo le agorutnenqe le VIII-tone klasaqe, save na line rig kaj nić jekh ulavipen le thanenqo, na sas ulavde p-e thana anθ-e anglutne etàpe, na andrexramosarde pen anθ-i sikavdi periōda anθ-i metodologìa vaj save agordine penqi školutni situācia palal e anglutne etàpe;
- **12 septèmbro 2009:** O tradipen le rezultaturenqo, dikhindoj o ulavipen le thanenqo karing o Themutno Admisiaqo Cèntro.

Te inkeren godí!

Jekhtovar, kana sas dine le rromenqe speciàlo siklòvipnasqe thana, ka-o licèvo, sasas anθ-o berś 1990, kana, k-e trin Pedagogikane Škòle (e sas Pedagogikane Licèvurǎ), sas dine 55 thana, te aven anglekerde, maškar e berśa 1990-1995, le anglutne rromane čhavorenqe siklǎrne, vaś e anglutne śtar klàse!

Palal, anθar o berś 2000, sas buxlǎrdi i palèta le thanenqi thaj sas dine kasave thana k-e savorre licevosqe sèkcie, k-e sa specializàcie, kaj kamen te andrexramosaren pen e rromane siklòvne ka-i enǎto klàsa. Svakone berśesθe, po 2500-3000 rromane ternorre lien kasave thana thaj nakhen ka-i IX-to klàsa. **Av vi tu!**

RAJKO DJURIĆ

LIL KAθAR O DR. RAJKO DJURIĆ e Loredanaqe le Mihaly-osqi

"Čhaj!e Loredan!e,

O *Jekhto rromano Kongrèso* sas inkerdo p-o 8 aprìlo 1971, anθ-o Lòndono. I inicitìva te ovel kerdo o kongrèso dia o *Slobodan Berberski*, rrom, poèto anθar o Beogràdo, khethanes e rromençar anθar i Bari Britània, Čehoslovàkia, Frància, Špània thaj aver phuvǎ, thaj o kongrèso sas inkerdo.

O Slobodan Berberski sas alosardo prezidentosqe, o Grattan Puxon, žurnalisti anθar o Lòndono, sas generàlo sekretàri, o Jan Cibùla, dòktoro mèdiko anθar o Bern (Švejcària) - viceprezidènto, o Juan de Dios Ramirez, žurnalisti anθar i Barcelòna, sar mèmbro le Prezidiumosqo th. a.

O Slobodan Berberski
(1919-1989)

P-o akava kongrèso, ande i decìzia te avel o 8 aprìlo o Internacionàlo dīves e rromenqo, o rromano hìmmo te ovel i dīli "Gelem, gelem", o rromano stjàgo (zèleno – o simbòlo e phuvàqo, vùnato – o simbòlo e devlesqo, maškaral -i loli ròta, o simbòlo la Indiaqo, o zivdipen, sar boldel pes sar i ròta, so si o simbòlo anθ-o hinduizmo thaj budismo).

Me semas atòska studènto p-i filosofia, teologìa thaj fizikaqi himìa ka-o Univerzitèto anθ-o Belgràdo. Semas responsàbilo palal e pučhimata, save dikhenas i edukàcia, i rromani čhib vi o holokàusto thaj personàlo sekretàro le prezidentosqo. Jekhto dàta p-o kongrèso avile zene Indiaqe, sar o Wahendra Riši thaj vaver.

O jekhto kongrèso sas les jekh simbolikano manaj, tha' akava kongrèso putardà o drom e rromenqe anθ-i UN [I organizacia le Unisarde Themenqi], karing e evropaqe institùcie. Kadava kongrèso čirdà trujal pesθe i rromani inteligència.

Palal akava kongrèso, anθ-i Genèva sas *O dujto rromano kongrèso*, p-e savo sas alosardo o *Dr. Jan Cibula*. Kothe, avilo vi o aktòro *Yul Brinner*, kaj sas alosardo sar onorìfiko prezidènto. *O trinto rromano kongrèso* sas ka-o Göttingèno, anθ-i Germània, thaj o alosardo prezidènto sas o *Šait Balić*. *O štarto rromano kongrèso* sas kerdo anθ-o 1990, anθ-i Varšàva, thaj me semas alosardo prezidènto thaj ačhilem zi ka-o berš 2000. Napal, o *Emil Šćuka* sas alosardo sar prezidènto ka-o *panzto rromano kongrèso* (2000) thaj palal lesθe avile vi aver, ka-o *šovto rromano kongrèso*, kerdo anθ-o berš 2004, ka-o Lanciano – Itàlia, vaj ka-o *eftato rromano kongrèso*, anθar o berš 2008, kaj o rromano xramosarno, o *Bajram Haliti*, sas alosardo generàlo sekretàro e Rromane Uniaqo.

Me dikhlem atòska, maškar e berša kana semas prezidènto, kaj vùni gaže na mangel le rromen, save si akadèmikurà, le zangle manušen, le manušen save roden čacípen. E gažikane političarà roden maškar e rroma analfabèturà, saven von tretiren sar "čaće rromen"! Von dikhle, kaj kasave "čaće rroma" majlokhes bikinen o čacípen e rromenqo thaj putaren o vudar "e gypsy industri".

Sar dikhes, svàko revolùcia maj anglal si uži thaj čáci; napal voj liel te xal pesqe čhaven thaj kòrkorro pes. Akalesθar, me xramosardem anθ-i pustik "I rromani istòria" thaj "I istòria le holokaustosqi le rromenqo". Liduj si ka-o raj Saräu. But baxt thaj sastipen!"

15 Mârco 2009, ka-o Belgràdo

Devleça!

O Rajko Djurić

Te inkeren godī!

O palutno, o eftato rromano kongrèso, sas organizisardo maškar e dīvesa 23 aj 25 oktòbro 2008, ka-o Zagreb, anθ-i Kroàcia.

Rajko Djurić

LIL KAΘAR O DR. RAJKO DJURIĆ le rajesqe le Sarau-esqe

"Bari si manqe i pativ te lekharav anθar o *Gheorghe Sarău*, savo lilă pesqe butăça jekh baro than anθ-i història e rromenqi. Vov putardă e rromenqe o vudar e Universitetosqo anθ-o București thaj kerdă katèdra e rromologiaqi. Lesqi iniciatìva thaj buti kerde o suno e rromenqo ćacipen te ovel!

Akava ćacipen, sar o kham, sikavdă o than thaj o drom e rromenqo, sar anθ-i Rumùnia, *geja* vi anθ-e but *vaver* phuvă, thaj bute terne rromenqe putardă e jakha thaj e godi.

But rroma studirisarde jekhto var i rromani ćhib, i rromani literatùra, i rromani història, i rromani kultùra. Telal o vast e Sarau-esqo, o rromano spìrito vazdă pes anθar o prăxo, *zìvdilo* thaj lilă te baröl.

Kana dikhel pes sode rromane *sikavne* keren avdives buti anθ-e škòle, anθ-e institùcie, save keren buti rromane laćhimasqe anθ-i Rumùnia, kozom zi akana inkliste pustika, le savenqo *autòri* thaj *redàktori* sasas Sarău, kozom *simpoziùma*, *seminàrà*, *nilajesqe škòle* sesas organizuime tala' lesqo vast, *atòska šaj phendöl pe'*: baxtali si i phuv anθ-i savi *gasavo* manuś, sar kaj si o Sarău, bijandilo thaj baxt si e Rromenqe kaj gasavo manuś, sar o Sarău, arakhadilo maśkar lenθe!

Lesqi buti sikavel lesqo baro zanglipen thaj buxlo horizònto, les sar but laće organizatores thaj pedagògo, tha' sar manuśes, savo o manuśikanipen prinzarel thaj *praktikuil*.

Mirri bari pativ lesqe *godolesqe* so kerdă sar manuś thaj profèsoro! Sar manuś, saves si les than anθ-i història e Rromenqi /.../

Beograd, 25.04.2009

Morre phralesqe, e Georgesqe le Sarauesqo

gili śunav
ileça rovav
ka merav...
gili Devlesqe
dur morr' ilesqe
aśunav sar me
Merav.
Merav thaj gilabav,
Mekav i gili
Te ovel baxt tiri!

(Rajko Djurić, ka-o Bukurèsti, 10.12.2006)

Savorrenqe

[le rromane lautarenqe kaθar o restaurànto Zàrištea]

Baśal geja sar morr' ilo
Marel
Sar an manθe i vodī phabal
Morr' zìvdipe' sikav,
angleder so merav:
sa te zanav –
sa so sasas, so te ovel.
Baśal!
O Devel pe phuv te xulöl
Tuqe o vast te unzarol,
Upre, pe lesqo than te zas,
Thaj me thaj o Del te rovas!

Rajko Djurić (*Bukurèsti*, ka-o restaurànto Zàrištea, 10.12.2006)

O Bajram Haliti

(b. 1955)

anθar i Itàlia, aj si organizisardi kaθar aver rromano poèto vi muzicìsto, o Santino Spinelli.

O Bajram Haliti si vi o editòro e rromane rivistaqo "Ahimsa", thaj, anθar o berś 2008, ka-o eftato Rromano Kongrèso, vov sas alosardo generàlo sekretàro e Rromane Uniaqo.

Pesqe poezienθe xatären pen sa vrjåma indikane elemènturå, i relåcia maškar e rroma vi i Ìndia si svakovar jekh kondicionålo isipen. Na bute vrjamaθar, pesqo poèmo "Tadz Mahal" sas amboldino asamikane indikane çhibåθe kaθar o Dr. Parag Kr. Bhattacharyya thaj sas publikisardo anθ-jekh šel mîe kotora.

Das maj tele jekh anθar pesqe poèzie, anavårdi *Xoli*.

O BAJRAM HALITI, rromano xramosarno anθar i Sèrbia

O Bajram Haliti si bijando p-o 21 maj, anθ-o berś 1955, ka-o Gnjlilane, anθar o Kosovo.

Vov si prinzardo na nùmaj sar rromano rivistenqo aj televiziaqo žurnalìsto, sar jekh zoralo aktivìsto, tha' vi sar jekh laçho rromano poèto. Pesqe poezienqe lila - sar jekh maškarthemutno prinzaripen - line maj but prèmiurå, sar si kodola line ka-o internacionålo konkùrso rromane kreaciaqo, "Amico Rom", jekh rromani artistikani kompeticia, kaj thavdel pes svakone berśesθe, ka-o Lanciano, jekh fòros

XOLI

(kaθar o Bajram Haliti)

*An-o konc-lågeri Aušvic-Birkenaw
Avdïves si Xoli
I Fèsta e rangenqi si.*

*Rodav tut
Te uçarav tut
E maj laçhe prakritaqe rangençar
Thaj kamlipnaça...
An-amaro konc-lågeri
Avdïves si Xoli...*

*Tu, e bare balenqi,
Tu, e xaråle jakhenqi,
Sar o rat, lole vuštenqi
Uçutni!e,
O kamlipen garaves
Telal e Veneraqo taxtaj.*

*Cirdav kaθar e jakha i perdåva,
Tu na san xuråvdi
An-e mulikane šeja,
Na-i sandùko e mulenqo...*

*Ajråt si amaro
Garavipnasqo ratåqo xapen
Po barrastalo skamin avilem.*

*Andar o pråxo
Inkalav i sastrunali suv, tati,*

*Thovav la
An-tiro šero
Nakhavav o
Drab.*

*Ajråt, ni kamav
Te phabarav tuqe i paluni memeli
E sterilizuime thava
Te phandav.*

*O, Devl!a,
Vazde la anθar o mulikano suno,
Mekh t-açhel amençar!*

*Xoli si avdïves...
I Fèsta e rangenqi
Thaj o maj baro dïves k-e Rroma.
Bibaxt bari,
An-o konc-lågeri
I sasti phuv ratvalili.*

O Constantin Stobescu

Jekh rumunikano xramosarno kerdäs jekh paramiči palal e bixatärimata, save šaj te inklön maškar e manuša, anθar e politikane kàuze vaj, vi maj nasul, maškar e thema. Kadava tèksto sas amboldino po but biše čhibēnθe thaj vakärel amenqe palal / anθar e bixatärimata maškar verver nàcie anθar o vaxt / vrjåma kana i sas Jugoslåvia sasas tradini kaθar o Tito. So si i manipulacia le manušenqi, sar resel pes e manuša te aven zungale, sar bimanuša, sar zukela, le averenqa, sar resen te mudaren le averen, arakhasa kadale tekstosθar. Vi maj but, kadava zungalipnasqo čhand, te akceptisares vaj na varekas, buxlärdäs pes vi avere themenθe, vi amenθe, sar ekzèmplo, anθ-i kodoja anglutni komunistikani periòda.

O MÀRKO

Avenas duj jekhe bradäça pherdi *pap*-eça vi jekhe makhnäça te astaren afišurä, akharindoj k-e verver spektäkulurä anθ-o amaro fòros, sä vråma kulturålo fòros. Jekhe dïvesesθe, dikhlem bare čudaça, p-e barranga / zìdurä jekh karikatùra manušesqi, kas sas les anθ-o vast jekh tover ratvalo – "O Mudarno, o Tito". I imågina delas šòkos vi daravelas. Semas dòsta tikno te xatärav. Šundemas, vakärindoj pes palal "o perutno Tito". Na dikhlemas les nijekhvar. Na zanavas ke o perutno anθar o vèsto, o dizidènto tradno / šerutno, reselas "O Mudarno". E afišurä sasas astarde p-e zìdurä, khosle pen anθar e brišinda vi e balvaläθar, na randäs len nikon. Aver kasave na maj sas astarde. Palal cira berša, maškar o Bukurèšti vi o Bèlgrado sasas palemline e normålo relàcie. Aver afišurä akharenas ka-i promòcia jekhe jugoslavikane filmesqi anθ-o fòros Jåši. Anθ-i nasul sàla e sas čirkosqi "Sidoli", bešle - pašal thanutne oficiålurä - vi diplomåturä, e realizatòrurä vi e šerutne aktòrurä le filmesqe, kaj sasas te avel sikavdo. Bešavas anglal, maškar o ekråno vi e savorre kadala personåzurä, avindoj man te ašti te patäs - jekh favorutno akharipen, tha' na sasas man maj but sar dešujekh berša. Liindoj anθ-o dikhpen so avelas te avel kothe, trebulas te ankalaven man anθar i sàla, te arakhen man anθar mirro tikno beršipen vi mirre jakha, tha' dòsta sasas von paxojsarde anθ-e lenqi postùra vi anθ-e raxamä, save abä arakhenas len anθar o šil e salaqo. Dikhlem, kadä, o maj zoralo thaj - si te prinzarav - jekh anθar le maj lače filmurä, save me dikhem len varekaj. I àkcia sasas ka-o agor jekhe serbikane partizanurenqi grupaqo, anθ-e palutne dïvesa le maripnasqe. Astarde le soldaturenθar, von sasas ingerde anθ-jekh xar, trujalisardi le rukhenθar thaj, kothe, čhinenas lenqe šere, sar anθ-jekh rituålo le ačhipnasqo vi le lokhäripnasqo - vaš svåko viktima jekh aver mudarno. Nùmaj jekh ratvalo tover, o kroatikano tover. Vi e manušesqi dråma. Jekh čirikli xurändili kothar, anθar e zèlena suvale rukha, rodindoj xastraipen karing o uçipen e devlesqo. Sasas ke astarenas laqe xurävipnasθar e terne odä, phagle anθar i truj e xaräqi. Paše e čhinde ačhilipnasθar jekhe rukhesqo, jekh terno sërbo ažukerelas o "xastraipen". Sasas te avel viktima jekhe mudarnesqi, paše čhavorro, tha' na sas te avel kadja! O Mårko n-aštisardäs, čhindäs pes thaj našlås dilårdo te čhadel maškar e rukha... Lesqo than sas lino averesθar, jekh bimilaqo mudarno, aj pesqi uçhalin vi i uçhalin pesqe keripnasqi, zinzärindoj pes intål i rig e ekranosqi, karing o plafòno e salaqo, vi voj – i uçhalin - sar sasas te xasarel pes anθ-jekh fatålò hipèrbola e nasulipnasqi. Inklistem avri anθ-o šil, jekh šil maj lačo sar kodova šil so sasas anθre, e daräça / e trašaca e ratvale toveresqi thaj vi kodole xatäripnaça e čhadipnasqo le čhavesqo, kana vov našlo... Khané na paruvdilo / na paruvdäs pes atunçaθar thaj, çaçes phenav tumenqe, i imaginàcia sas la jekh dòsta but tikno ròlo ka-ašti te phanden pen e butä! E plakåturä, e

afišurã anθar e šovardeš - eftavardeš berša sikaven amenqe le but prinzarde krisalo herovos, le Winnetou-os, anθ-jekh kolorime, rangãrdi filmosqi koprodukcija, anθ-i but zangli jugoslavikani prèeria, kaj kerenas e filmurã. Pašal o årko / o cirdalo vi e vranovde tìlorre, vov phiravelas jekh šukar... *tomahawk!* O Hujli, jekh brigadiro le enãvardeše beršenqo, šudrãrel amenqe o rat anθ-e vène / ratesqe thava, anθ-jekh horror pòza, mekhlo brigaça, e arakhipnaça karing pesqo serbikano trofèos, lino anθar o zungalipen e toverosqo, kaj marel vi prasal kaθar o imaginàro le filmosqo anθar e nasul rodimata mirre éhavorripnasqe...

Palal but berša, reslem ka-o kher e Markosqo. Lošajlo, falas les ke avela vrãma te dikhas amen, falas ke ame prinzanasas amen... O Devel dias vi lesqe vi zivipen, vi loša. Sasas les štar éhave thaj kerdãs butĩ te barãrel len anθ-e manušenqo kamipen. Andãs man anθa o maj "baro kher", sar phenen e slãvurã le maj importantone thanesqe, o than kaj keren pen e meselã e xabematença, anθ-jekh bari sòba po avre échandeqi, sar kodola kheresqe sòbe / sàle, kaj sine dine le turisturenqe, jekh than kaj arakhel pes o svìnto odĩ anθar pesqo odĩ e manušesqo, kaj zivel / trail planinãθe. Astarde le zidurenθar síne e patrèturã pesqe éhavenqe, terne, zorale, trin éhave vi jekh éhaj. Nùmaj jekh patrèto na-i les kali dori. O Devel dias, o Devel lias! Jekh vurdonesqo akcidènto lias jekhe éhaves.

Jekhe beršeça maj anglal, kerdãsas pes pãça. Jekh vurdon "Alfa Romeo" našelas, nevo, karing Zãgrebo, phraleça vi phenãca, jekh but precizo jag puškaqi ačhavdãs len; avelas anθar jekh anθar le pùske dine le serburenqe kaθar o kroàto Tìto.

Vi kana s-ol duj vakãras i italianikani éhib, o Mårko lošarel pes ke me xatãrav i kroatikani éhib, "*i hrvatska*", thaj vi maj phenel vov manqe ke, anglal te avel les le savorre nasulimata, opral veša vi mirifiko lenã, opral kadala azbajle e nasulesθar thema, maj nakhle amerikane rakète e naveça le indianikane toveresqo...

Dekèmbro 2007

O rromano amboldipen (2009): kaθar o profesòro, o *Gheorghe Sarãu*

MARCEL KURTHIADE (COURTHIADE) NAKHLE 990 BERŠ ! BIANILI JEKH NÀCIA

Anθ-e palutne berša, inklisle maj but teòrie, dikhindoj i història le rromenqi. Amaro profèsoro, o raj o dr. Marcel Courthiade, anθar o Parizo, phenel ke e rroma cirden pen anθar o Kanauz. Dikhen sosθar alosardem aj redaktisardem duj-trin kotora anθar pesqe artìkukură, save vakären e rromane historiaθar. (*Gheorghe Sarău*)

*
* *

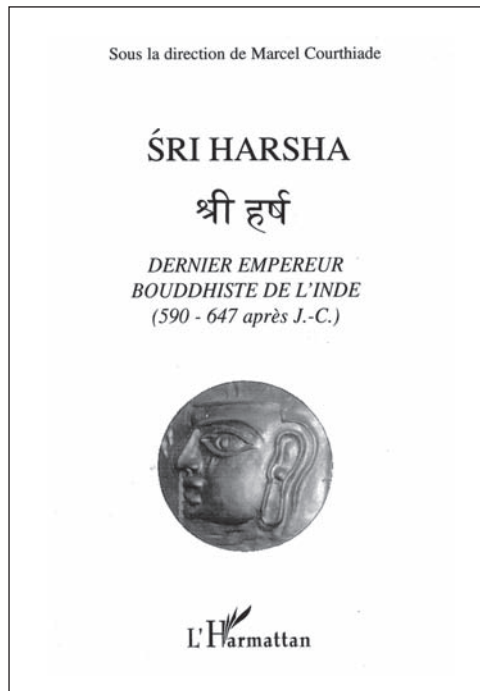
E historikane publikàcie šaj ulavdòn anθa duj grupe: pe jekh rig si rodlàrimasqe bută, kaj sikavdòn neve arakhimàta thaj argumentàcia (butvar vi polemika) pal-o ćacipen jekhe teoriaqo, tezaqo ja hipotezaqo thaj pe aver rig si publikàcie, save zanaven buxles e manušen pal-odova so arakhlilo anθar-e rodlàrimasqe bută. N-ašti sol duj te oven anθa jekh publikàcia, sar n-ašti vi te rodes drom maškar o veš, vi te lingres tuça bute manušen.

Sar durile e proto-rroma anθar i India? E Indiaqi origina e rromenqi

Savorre avdives zanen so e rromani nàcia avel anθar i India. Vi e anglune rroma so aresle anθ-i Evròpa kòrkorre mothovde so si von Indiaqe manuša, sar sikaven verver but purane dokumèntura de kaθar-o berš 1422 (xronika e forosqi Forli, Itàlia). Ni avile an-i Evròpa sar bizangle manuša, sas len an-i godi lenqi història aj o drom so phirde. Maj palal, ašundile aver tèze pal-e rromenqi origina thaj e India cerra bisterdili sar dadesthan e rromenqo – si te mothovas maj palal pala' kaja tèma. E rroma maj phenensas so aven e Indiaθar nùma' e bare gaze ni pakaje len, ni ašunde len seriòz sa zi kana jekh doš sikavdàs palem e ćacutni origina e rromenqi. Kaja doš sas e konfùzia maškar-e vòrba CINGANA thaj e vòrba CINGHALA anθ-i diskùsia maškar jekh ungriko rašaj thaj trin terne studèntura Indiaθar, save maladile an-i Holàndia. Kaja doš zangavdàs o seripen pal-e rromenqi ćacutni origina Indiaθar thaj e komparàcia maškar i rromani lèksika thaj i lèksika e ćhibaqi hindustani dušlardàs o pučhipen.

I India anglal so durile laθar e proto-Rroma

Pal-i India angl-o duròpen e rromenqo laθar, šaj te phenas but, no vasno si akathe te liparas so o nivèli e kulturaqo sas but opre sar filozòfia, mùzika, literatùra, politika thaj kola. An-o 7-to šeliberš, jekh thagar anθar o Thanešvar, o Harša Vardhan, kidlàs sa e phuvă e nordutne Indiaqe (maj but diplomaciaça) te kerel jekh baro prathagaripen thaj vazdlàs o fòro Kanauz (paš-o adivesutno fòro Lakhnau, nadur anθar i Agra, kaj si o Taz Mahal), kaj te ovel politikano šerutno fòro e Indiaqo. ćacimasθe, pal-e Haršasqo meripen, lesqo prathagaripen ulavdilo kotora - kotora no o Kanauz ačhilo sar kulturàlo, spirituàlo thaj dombikano (artìstiko) šerutno fòro zi ka-o 11-to šeliberš. šaj te phenas so odothe avensas manuša so kamensas te siklòn mùzika, devlikano teàtro (sar khelensas paš-e lače thana thaj avera khangeră), thaj verver profèsie kasave. O fòro, so sas 6-kilometrenqo uço paš-i len Gànga, sas pinzardo vi pal-e lače sunga (parfìmură) so kerelsas thaj bikinelsas zi but dur. But barvalo sas kodlesqe so but manuša anensas sovnakaja thaj kućbarra vaš e devela – o šerutno devel e forosqo sas e Kali Durga, prinzardi vi sar ćhaj Bangi (sanskritikanes, Kanja Kubza – so dias maj palal e forosqo anav Kanauz).

O Afganistano an-o 11-to šeliberš thaj e Mahmudosqe ràzie an-i India

An-o berš 999, jekh manuš, o Mahmùdo anθar o Gàzni (jekh fòro na dur p-e mismerig kaθar-o Kabùlo – ži avdìves šaj te dikhen les p-i màpa) kerdilo sultano e Afganistanosqo. Lesqo sas vi o Xorasano kaθar-e Kaspiàno Deräv ži k-i len Amu Daria. Kaj te vèzdel pesqo them, sas siklo te phirel an-i India, te mudarel aj te thabarel sa pe pesqo drom, aj maj but te lurel (te éorel zoràça) sa e sovnakaja, e kučbarra, sa so mol sas but kaj te anel sa anθa pesqo fòro. Maškar o b. 1001 thaj o b. 1027, o Mahmùdo xutlă 17 var p-i India, kerindoj 17 ràzie, na te liel phuvă ja te anel nevi religia ja politika, sar ušarelsas pes, sadaj te lurel mangin. anθa sarkon fòro so liel sas, vov mudarel sas e muršen thaj butvar vi e zuvlijen, nùma kana astardăs o Kanauz, an-o b. 1018, andăs len savorren, 53.000 manušen but bare kvalifikaciaça anθar verver bută (mùzika, teàtro, arxitektùra, strategia thaj kola), phirindoj, phandavde zinzirençar, ži ka-o Gàzni. Andăs peça vi 385 vastinën (slònura) thaj 3.000.000 sovnakune dirhama (sar avdìves maj but desari milijardura rupune / èvrora) – gaçi barvalo sas o fòro Kanauz. Čacìmasθe, astardăs bute manušen vi anθar o fòro Mathùra, so perelsas vi vov an-o thagaripen e Kanauzosqo thaj andăs len an-o Gàzni. E lovençar so córdas / lurdăs anθar o Kanauz, o Mahmùdo vazdlăs jekh bari zamia (e <Devlesqi Manglărđi>) – so lesqe kerde arxitektura anθar o Kanauz, jekh universiteta thaj jekh sar - muzeum – sar mothovel o Firışta, ašundo purano historiàno e Indiaqo. Lesqo res astarindoj e Kanauzesqe manušen sas te vèzdel o anav e forosqo Gàzni, so sas les ambìcia te kerel lesθar <e sundalesqo šerutno fòro>.

Sar maladile e indiaqe manuša e evropaqe dasençar? E anglutne rroma an-e Evròpa

O Trušulmaripen n-as jekh but pativalo maripen: e "Gesta" mothovel amenqe sar verver grupe paruvensas penqe durusta thaj nakhensas kaθar jekh rig p-i aver. But manuša ni patănsas e averen. Maj but paruvensas e Armènură aj Siriànură, tha' vi e Egiptànură zumavde te phandlòn e dasençar mamuj-e Selćuklië. Dur lenθar sas i pativ. Jekh relàcia sas but vasni: sig pala' so Evropaqe dasa (franža) bešlărdile an-e Pašutni àzia, e Venècia lias te kerel kinbikin e Selćukliençar, an-e zeja e Romaqe Papasqe, so ni kamelsas. Tha' e love sas maj bare thaj phandile kaj te kinen aj te bikinen an-e Pašutne Aziaqe fòrură kaj sas but mangina anθar-e durutni Àzia. Interesànto fàkto si so e

anglutne rroma so si prinzarde an-i Evròpa arakhlòn an-e Veneciaqe phuvă p-o (derăvăqo) drom: Kipros, Navplio aj Motòni an-i Grèkia, Krìti aj ionikane muruśoja thaj vi e Raguzaqe Repùblika (o fòro Dubrovnik thaj nesave phuvă trujal). Śaj patăs so e anglutne rroma aresle an-i Evròpa pe kodova drom thaj ande o anav "Egiptànură" zi k-i Venècia, kodolesqe so anθa lenqe kana "Egiptànură" sas sades lenqo anav an-e Evropaqe čhibă. E konfùzia sas văze maj bari, kodolesqe so sas 600-e berśenθar maj anglal vi čaće Egiptànură an-o Balkàno (avdìves prinzarde sar Balkano-Egiptànură vaj Aśkalìe) thaj odolesqe so e rroma, sar vi e Egiptànură, prinzarenas e magìa sar psixologikani profèsia (dorakàripen, drabaripen thaj kola) – so n-aśti biralsas i khangeri. Ni zanel pes so ondilo kadale rromençar, śaj bilile maśkar gazenθe, śaj maśkar neve rroma so avile pala' lenθe an-i Evròpa an-o 14-to śeliberś, kana o tikno turkikano endaj Osmàno barilo thaj peravdăs e Selćuklien, pala' 200 berśa Konyaço devlèto, anθa savo živde aj butisajle rroma maśkar vi avera ètnie. Athòska avile kadala "neve" rroma an-e Evròpa, nakhindoj prdal-o Balkàno. Von ni zanensas i història e Egiptosqi (ja n-as lenqe interesànto, ja zanensas so "Egiptànura" n-as lenqo anav an-e avera čhiba) thaj kana e Evropaqe manuśa pučhle len "kaθar aven?", sas lenqe naturàl te phenen "anθar-i India" thaj odolesθar arakhas sa e dokumèntacia maśkar o berś 1422 thaj o berś 1630, kaj rroma phenen so aven Indiaθar. Maj palal, palem bisterdòl e rromenqi čaćutni origìna Indiaθar thaj buxlòl palem e paramìci e Egiptosqi, verver interpretaciençar, kodolesqe so kana e rroma phenensas "Indiaθar" n-as reàkcia maśkar gazenθe (i Ìndia sas văze biprinzardi) thaj kana phenensas "Egipstosθar", foran sas but žal aj simpatia lenqe e gazenθar: sas prinzardo o them vi anθar i Biblia, vi anθar verver Truśulmarimàta. Normàl si so i paramìci učhardăs sig o čaćipen, tha' palem śaj patăs so i Ìndia ni bisterdili sa. Madikh so 150 berśa na-i lipardi an-e pustika, śaj patăs so e zantre manuśa liparenas la an-o dīvàno kana densas dùmă jekh avreça.

Akana si e rroma an-i Evròpa thaj śirdel e dokumèntacia savi mothovel berś pal-o berś sar sas lenqo živipen pe amaro kontinèto...

Phralikanes

o Dr Marcel Kurtiade / Courthiade

Maśkarthemutni Rromani Ùnia & INALCO

ZANENAS KE...?

- Vi anθ-i Rumùnia inkliste varesode lila, save vakären anθar / palal i història le rromenqi? Anθ-o berś 1998, inkliste duj kasave lila, jekh xramosardo kaθar o *Viorel Achim*, o aver - kaθar o *Gheorghe Sarău*. Nakhle berśesθe, anθ-o 2008, ka-i Editùra "Sigma" inklisto o lil *Rromii. Incursiune în istoria și limba lor* [E rroma. Nakhavipen anθar lenqi història vi čhib]. Kothe, araken pen maj but informàcie, save dikhen i relàcia maśkar i rromani čhib vi e neve indikane čhibă vakărdine anθ-o purano them le rromenqo, Indiaθe.

Rromano - rumunikano dikcionàro

(e lava vi e fòrme maladie anθ-o školutno lil)

A

abäv, ~a. s. m. v. *biav*

aćar, ~ a s. m. obicei, ~uri.

aćhel vb. intr. 1. a rămâne. 2. a tăcea. 3. a înceta, a se opri.

adēs adv. azi, astăzi.

amboldel vb. 1. a întoarce. 2. a învărti. 3. a răsuci. 4. a traduce.

astarel vb. 1. a apuca, prinde, a lua (ceva). 2. a începe să..., aprinde să..., a se apuca să... 3. a ține (unul la altul). 4. a fixa (un gard etc.).

aśunel vb. v. *śunel*.

B

bangărel vb. I. a strâmba, a îndoi. II. tr. (și fig.) a se strâmba.

barval / o, -i, -e, -e adj. bog / at (-ată, -ați, -ate).

barr, ~a. s. m. 1. piatră, pietre. 2. cetate, cetăți.

baśavn / o, -e s. m. lăutar, ~i; instrument / ist, -iști.

biav, ~a. s. m. nun / tă, -ți.

bilaźavd / o, -i, -e, -e adj. nerușin / at (-ată, -ați, -ate).

butġkern / o, -e s. m. muncitor, ~i.

C

cambàl / o, -ură s. m. țambal, ~e.

cirdel vb. 1. a trage. 2. ~ pes a (se) trage.

càxr / a, -e s. f. cort, ~uri.

còxa / a, -e s. f. fust / ă, -e.

Ć

ćajl / o, -i, -e, -e adj. sătul (-ă, -i, -e).

ćen, ~ă s. f. cerc / el, -ei.

ćerxan, ~ă s. f. stea, stele.

ćero(s), ~ură s. m. cer, ~uri. v. și *Devel*

ćingar, ~a. s. f. scandal, ~uri.

ćoral adv. 1. hoțeste. 2. pe furiș, pe ascuns.

ćorr / o, -i, -e, -e adj. 1. sărac (~ă, ~i, ~e); amăr / ât (-âtă, -âți, -âte). 2. mizerabil (~ă, ~i, ~e).

ĆH

će interj. fa!

ćhinărel vb. 1. a rupe. 2. a sfâșia, 3. a tăia, 4. a toca.

ćhumid / i, -ă. s. f. palm / ă, -e.

ćhungr / i, -ă. s. f. 1. coadă, cozi, costiț / ă, -e. 2. (fig.) rând, ~uri, coadă, cozi.

D

dandarel vb. a mușca.

derăv, ~a. s. f. mare, mări.

Devel, ~a. s. m. 1. Dumnezeu. 2. cer, ~uri.

demavel vb. a aplauda, a bate din palme.

dini / pen [-mos], -mata. s. m. cadou, ~uri; dar, ~uri.

diskriminàci / a, -e s. f. discrimin / are, -ări.

dġvesarel vb. a sărbători o zi.

dòsta adv. destul, suficient.

drabarn / i -ă s. f. 1. femei / e, -i care ghicește / ghicesc viitorul. 2. vrăjitoare, vrăjitoare.

drun, ~a. s. f. săgeată, săgeți.

durmilaj, ~a. s. m. toamnă.

duruvl-i, ~ă s. f. 1. bute, buți. 2. fluier, ~e.

duśel vb. a mulge.

E

edukàcia s. f. educație.

ekzàmen / o, -ură s. f. examen, ~e.

e-mail / o, -ură s. m. e-mail, -uri.

enăvardešto num. ord. invar. al nouăzecilea, a nouăzecea.

etnikan / o, -i, -e, -e adj. etnic (~ă, ~i, ~e).

F

famili / a, ~e. *s. f. famili / e, ~i.*
fiteśsav / o, -i, -e, -e *pron. nehot., adj. nehot.*
fiecare.
fôr / o, -ură *s. m. oraș, ~e; târg, ~uri.*

G

gad, ~a. *s. m. cămașă, cămăși.*
gàlben / o, -a **I.** *adj. galben.* **II.** *s. m. gâlben / o, -ură galben (moneda de aur), ~i.*
gavorr / o, -e *s. m. (dim.) sătuleț, ~e; sătuc, ~uri.*
gavutn / o, ~i, ~e, ~e. **I.** *adj. săt / esc (-ească, -ești, -ești); rural (~ă, ~i, ~e).* **II.** *s. m. gavutn / o, -e.* **1.** săte / an, -ni. **2.** țăran, ~i.
giv, ~a. *s. m. grâu.*
glàž / a, -e *s. f. sticl / ă, ~e.*
god / ı, -ă *s. f. 1. creier, ~e. 2. minte, minți; gândir / e, -i.*
grastăr / i, -ă. *s. m. herghelegi / u, ~i; grăjdar, ~i.*
gugli / pen [-mos], -mata. *s. m. 1. dulceață, dulcețuri. 2. dulce, dulciuri.*
guruvn / i - ă *s. f. vac / ă, ~i.*

X

xaben, xa(be)mata *s. m. 1. mâncare, mâncăruri. 2. aliment, ~e. 3. prânz, ~uri; dejun, ~uri.*
xacărel *vb. a pricepe; a percepe; a simți; a înțelege.*
xakaj, ~a. *s. m. drept, ~uri (la ceva).*
xamime *adj. invar. amestec / at (-ată, -ați, - ate).*
xanamik, ~a. *s. m. cuscr / u, ~i.*
xarnărel *vb. a scurta.*
xarr, ~a. *s. f. vale, văi.*
xastral *vb. a scăpa, a salva.*
xer, ~a. *s. m. măgar, ~i.*
xoxavi / pen, [-mos], [-mata] *s. m. minciun / ă, ~i.*
xol / i, ~ă *s. f. 1. (anat.) fiere; bil / ă, -e. 2. mâni / e, -i.; supăr / are, -ări; necăjir / e, -i.*
xor *adj. adânc (~ă, ~i).*
xoraxaj, ~a. *s. m. 1. turc, ~i. 2. rrom spoitor, rromi spoitori, cositorar, ~i.*

xulavi / pen[-mos], -mata. *s. m. 1. împărțir / e -i. 2. despărțir / e, -i. 3. pieptănătur / ă, -i. 4. deosebire / e, -i.*
xunavn / i, -ă. *s. f. sap / ă, -e.*
xurăl *vb. a zbură.*

H

hej! *interj. hej!*
històri / a, -e *s. f. istori / e, -i.*

I

idè / a, -e *s. f. idee, idei.*
il / o, -e. [a] *s. m. inim / ă, -i.*
ingerel *vb. tr. 1. a duce. 2. a purta. 3. a conduce.*
intăl **1.** *prep. dincolo (de); peste. 2. adv. de dincolo de, dintr-acolo.*
inzarel *vb. a întinde.*
ıta *interj. iată!*
izdral *vb. a tremura.*
iz *adv. ieri.*

İ

ıl *art. hot., m. f., pl., nom. (var. pentru art. (I)e = le = e = il) ıl grasta = (I)e grasta = le grasta.*

J

jag, ~a. *s. f. foc, ~uri.*
jekhi / pen [-mos], -mata. *s. m. 1. unitate, unități (numeric / ă, -e). 2. coeziun / e, -i. 3. (numărul) singular. 4. uniun / e, -i.*
jekhtone *num. ord. jekhto la caz. obl.; le ~ manušen pe primii oameni.*
jekhvar *num. adv. o dată.*

K

kabinèt / o, -ură *s. m. cabinet, ~e.*
kadava *pron., adj. dem., m., sg., nom. acesta.*
kadă *adv. 1. așa; la fel; 2. atunci.*
kajekh *pron., adj. nehot. vreunul, vreuna [dajekh].*
kakav / i, -ă. *s. f. căld / are, -ări.*
kalărd / o, (-i, -e, -e). *adj. înnegr / it, (-ită, -iți, -ite).*

kami / pen [-mos], -mata. *s. m.* dorinț / ă, -e; vrere, vreri; dor, ~uri.; iubir / e, -i; dragoste.

karing I. *prep.* către, spre, (în)spre. **II.** *adv.* încotro, unde.

kaštutn / o,(-i, -e, -e). *adj.* din lemn.

kanral / o, -e. *1. s. m. (fig)* poliți / st, -ști. *2. adv.* kanral / o, (~i, ~e, ~e). spin / os (-oasă, -oși, -oase).

kingărel *vb.* *1.* a umezi. *2.* a uda. *3.* a muia.

kothar *adv.* de acolo.

kothe *adv.* acolo.

kovànc / a, -e *s. f.* nicoval / ă, -e.

kris, ~a. *s. f.* *1.* lege, legi. *2.* judec / ată, -ăți. *3.* rându / ală, -eli. *4.* tribunal, ~e.

kurk / o, -e. *s. m.* *1.* săptămân / ă, -i *2.* duminic / ă, -i.

KH

kham, ~a. *s. m.* soare, sori.

khanikaj *adv.* nicăieri.

khethanes *adv.* în comun, împreună.

khonik *pron. neg.* nimeni.

khur, ~ă *s. f.* *1.* călcâi, ~e. *2.* copit / ă, -e. *3.* toc, ~uri (încălțăminte).

L

labărd / o (-i, -e, -e). *adj.* utiliz / at (-ată, -ați, -ate); folos / it (-ită, -iți, -ite).

lačhari / pen [-mos], -mata. *s. m.* *1.* îmbunătățir / e, -i.; amelior / are, -ări. *2.* repar / are, -ări.

lavutâr / i, -ă. *s. m.* lăutar, ~i; instrument / ist, -iști.

lažan / o, (-i, -e, -e). *adj.* rușin / os, (-oasă, -oși, -oase); timid, (~ă, ~i, ~e).

ling, ~a. *s. m. (lingv.)* gen, ~uri.

lošal / o, -i, -e, -e *adj.* bucur / os (-oasă, -oși, -oase); vesel (~ă, ~i, ~e).

luludörr / i, -ă. *s. f. (dim.)* floriceică, floricele.

lùrd / o, -e *s. m.* sold / at, -ați.

M

màm / i, -ă. *s. f.* bunic / ă, -i.

mard / o, (-i, -e, -e). *adj.* băț / ut, (-ute, -uți, -ute).

maruth, ~a. *s. m.* nor, ~i.

maškarthemutn / o, -i, -e, -e *adj.* internațional (~ă, ~i, ~e).

melal / o, -i, -e, -e *adj.* murdar (~ă, ~i, ~e).

mest / o, -i, -e, -e *adj.* liber (~ă, ~i, ~e).

muxl / i, -ă. *s. f.* ceață.

N

našavd / o, -i, -e, -e *adj.* (iz)gon / it (-ită, -iți, -ite).

navărel *vb.* a numi, a denumi.

navn / i, -ă *s. f.* substantiv, ~e.

nijekh *pron. neg.* nimeni.

O

opralutn / o, -i, -e, -e *adj.* de sus, superi / or (-oară, -ori, -oare).

opre-tele *adv.* aproximativ.

organizàci / a, -e *s. f.* organizați / e, -i.

orsar *adv.* oricum.

P

palikerel *vb.* a mulțumi.

pàp / us, -ură *s. m.* bunic, ~i; moș, ~i.

pašasal *vb.* a zâmbi, a surâde.

pativ *s. f.* cinste, respect, onoare, stimă, considerație.

pètalo, pètala *s. m.* potcoavă, ~e.

pišot, ~a. *s. m.* foi, ~uri.

printisarel *vb.* a tipări.

PH

phandi / pen [-mos], mata *s. m.* *1.* legare, legări; legătur / ă, -i. *2.* pușcări / e, -i.

pheras, ~a. *s. m.* *1.* glum / ă, -e. *2.* cuvânt, cuvinte. *3.* vorb / ă, -e.

phov, ~ă *s. f.* sprânceană, sprâncene.

R

rangărel *vb.* a colora; a ilustra.

res, ~a. *s. f.* scop, ~uri; țel, ~uri.

rigărel *vb.* a împărți, a delimita.

runz *s. f.* curent electric.

RR

rroj, ~a. s. f. lingur / ă, -i.

rromanesθe adv. rromanes, în manieră rromă.

S

sad / o, -i, -e, -e adj. simplu (~ă, ~i, ~e).

salivàr / i, -ă. s. m. căpăstru.

sanărel vb. a subția.

sarsav / o, -i, -e, -e adj. pron. nehot. fiecare, oricare.

sasuj, ~a. s. f. soacr / ă, -e.

sastrăr / i, -ă. s. m. 1. fierar, ~i. 2. potcovar, ~i.

silaj, ~a. s. m. cleșt / e, -i.

stad / ȳ, -ă s. f. șapcă, șepci; căciul / ă, -i; pălări / e, -i.

strafin, ~a. s. f. fulger, ~e.

Ś

śajarel vb. a face posibil, a permite.

śand / o, -i, -e, -e adj. calm (~ă, ~i, ~e), blând (-ă, blânzi, ~e), liniștit (~ă, liniștiți, ~e).

śingal / o, -i, -e, -e I. adj. corn / ut (-ută, -uți, -ute). II. s. m. 1. jandarm, ~i. 2. polițist, polițiști.

śopn / i, -ă. s. f. scară, scări.

śunel vb. a auzi, a asculta, a audia.

T

tàbor / o, -ură s. m. tabără, tabere; șatr / ă, -e.

telutn / o, -i, -e, -e adj. inferi / or (-oară, -ori, -oare), de jos.

telal prep. sub.

tover, ~a. s. m. secur / e, -i.; top / or, -oare.

traś, ~a. s. f. 1. frică. 2. temer / e, -i.

truj, ~a. s. f. roată, roți.

trujarel vb. a încercui, a înconjura, a da roată / ocol.

TH

tham / i, -ă s.f. leg / e, -i.

thanutn / o, -i, -e, -e adj. subst. I. loca / l (~ă, ~i, ~e). II. s. m. localni / c, -i.

them, ~a. s. m. țară, țări.

U

uć / o, -i, -e, -e adj. înalt, (înaltă, înalți, înalte).

užărel vb. a curăța; a face curat.

V

varekana adv. cândva; câteodată.

vastn / o, -i, -e, -e adj. import / ant, (-antă, -anți, -ante).

vàz / i, -ă. s. f. câmp, ~uri; livadă, livezi.

vras, ~a. s. m. abur, ~i.

vunžil / o, -i, -e, -e adj. dat / or (-oare, -ori, -oare).

Z

zlag, ~a s. f. cercel, cercei.

zumavi / pen [-mos], -mata s. m. prob / ă, -e; încerc / are, -ări.

Ž

žukerd / o, -i, -e, -e adj. aștept / at, (-ată, -ați, -ate).

žutisarel vb. a ajuta.

Ž

žamutr / o, -e s. m. giner / e, -i.

živutr / o, -e s. m. ființ / ă, -e; animal, ~e; viet / ate, -ăți.

žut, ~a. s. m. evreu, evrei.

žut / o, -e s. m. perech / e, -i.

Rumunikano - rromano dikcionàro

(e lava vi e fòrme maladie anθ-o školutno lil)

A

acasă *adv.* khere.

acestea / aceștia *pron., adj. dem.* kadala [var: adala, akala, gadala, kadola, kala].

acoperi *vb.* 1. (el / ea acoperă) učarel. 2. (a pune acoperișul) čhatlărel.

actual (~ă, ~i, ~e) *adj.* akanutn / o (-i, -e, -e).

acuza *vb.* doșalărel.

adânc (~ă, ~i, ~e) *adj.* xor (*inv.*).

aduna *vb.* kidel.

alături *adv.* pașal, paše.

alun, ~i. *s. m.* (i) pendexlin, ~a.

aplauda (el / ea aplaudă) *vb.* 1. demavel [var: demel]. 2. marel e vasta.

astăzi *adv.* avdives [var: adives].

auz / it (-ită, -iți, -ite) *adj.* (a)șund / o (-i, -e, -e).

Ă

ăia *pron.* kodola.

ăla *pron.* kodova.

ăsta *pron.* kadava.

ăștia *pron.* kadala.

B

bătrân (~ă, ~i, ~e). *adj.* phur / o (-i, -e, -e).

bea *vb.* piel [var: pel].

blestem, ~e. *s.n.* arman, ~ă / armaja.

bog / at (-ată, -ați, -ate) *adj.* barval / o (-i, -e, -e).

botez, ~uri. *s.n.* (o) boli / pen [-mos], -mata.

bulibaș / ă, -i *s. m.* e rromenqo șrutno.

C

caia, -caele (*cui de potcoavă*) *s. f.* candr / o, -e.

capr / ă, -e *s. f.* (i) buzn / i, -ă.

car, ~e. *s. n.* (o) vurdon, ~a.

cărbun / e, -i. *s. m.* (o) angar, ~a.

către *prep.* karing.

cinst / it (-ită, iți, ite) *adj.* patival / o (-i, -e, -e).

citi (el / ea citește) *vb.* drabarel, čitil, gin(av)el.

coleg, ~i. *s. m.* 1. kolèg / o, -ură. 2. (o) amal, ~a.

cort, ~uri. *s.n.* 1. (*la căld.*) căaxr / a, -e. 2. (*la ursari, dar și la căld.*) katùn / a, -e.

D

dacă *conj.* te, kana.

dansator, ~i. *s. m.* kheln / o, -e.

datori / e, -i. *s. f.* dut / ȳ, -ă.

deșt / ept (-captă, -epti, -epte) *adj.* godăver (*inv.*).

doar *adv.* nùma(j), fèri / fèrdi.

dumneavoastră *pron. pers.* Tume; *Domniile Voastre*; Tumare Rajimata.

dușmăni / e, -i. *s. f.* (o) biamali / pen [-mos], -mata.

E

egal (~ă, ~i, ~e). *adj.* barrabarr (*inv.*).

elibër / are, -ări *s. f.* (o) vestări / pen [-mos], -mata.

existent / ă, -e *s. f.* 1. (o) isi / pen [-mos], -mata. 2. (o) traja / o, -ură.

extern, (~ă, ~i, ~e). *adj.* avrikan / o, (-i, -e, -e).

F

farfuri / e, -i. *s. f.* 1. (castron) čar / o, -e. 2. (o) tiàri, -ă.

farmec, ~e. *s. n.* (i) šuk, ~ă.

folosi (el / ea folosește) *vb.* 1. labărel. 2. istemal.

frățește *adv.* phralikanes(θe).

fulger, ~e. *s. n.* 1. (i) strafin, ~a. 2. e Devlesqi jag.

G

gazet / ă, -e. *s. f.* žurnàl / o, -ură.

geam, ~uri. *s. n.* valin, ~ă.

grădiniț / ă, -e *s. f.* (*învăț.*) 1. angliškòla, -e. 2. (i) xurdelin. 3. (*dim.* <bar) baròrr / i, -ă.

grăun / te, -ți *s. m.* (i) kukin, ~a.

guvern, ~e. *s. n.* 1. (o) govèrn / o, -ură. 2. (o) raji / pen [-mos], -mata.

H

hain, (~ă, ~i, ~e). *adj.* zungal / o (-i, -e, -e).
harnic, (~ă, ~i, ~e). *adj.* butărn / o (-i, -e, -e).
hățuri *s.n., pl.* cirditòră.

I

iapă, iepe *s. f.* (i) grastn / i, -ă.
iepur / e, -i. *s. m.* (o) șoșoj, ~a.
ilegal (~ă, ~i, ~e). *adj.* 1. bithamikan / o, (-i, -e, -e). 2. bilegàlo (*invar.*).
izgoni (el / ea izgonește) *vb.* nașărel; nașavel; pàldel.

Î

împăr / at, -ați *s. m.* (o) thagar, ~a; ražn / o, -e.
îndrăzn / eț (-eață, -eți, -ețe) *adj.* 1. tromal / o, (-i, -e, -e). 2. ilvaž (*inv.*).
îndurer / at (-ată, -ați, -ate). *adj.* dukhavd / o (-i, -e, -e).
înjurătur / ă, -i *s. f.* (o) kuși / pen [-mos], -mata.

J

jura (el / ea jură) *vb.* 1. xal solax. 2. xasovel.
justiție *s. f.* (o) thami / pen [-mos].

L

lacrim / ă, -i *s. f.* (i) asvin, ~ă [*pl.* asva].
leg / e, -i. *s. f.* (i) legì / a, -e; (o) kanòn / o, -ură; (i) kris, ~a.; (i) tham / i, -ă.
localnic (~ă, ~i, ~e). *adj.* thanutn / o, (-i, -e, -e).
lovitur / ă, -i *s. f.* (i) čamedin / i, -ă; (i) dab, ~a.

M

mărăcin / e, -i. *s. m.* kanr / o, -e.
măsur / are, -ări *s. f.* (o) mapi / pen [-mos], -mata.
mătura (el / ea mătură) *vb.* šilavel / šilavel, šulavel.
mir / are, -ări *s. f.* (o) opralazbali / pen [-mos], -mata.
murdar, (~ă, ~i, ~e). *adj.* melal / o (-i, -e, -e).

N

naș, ~i. *s. m.* kirv / o, -e.
necinst / it (-tă, -iți, -ite) *adj.* žuklăn / o (-i, -e, -e).

necredinci / os (-oasă, -oși, -oase) *adj.* bipatřval / o (-i, -e, -e).
numi (el / ea se numește) *vb.* anavărel pes; bučhol.

O

obligha (el / ea obligă) *vb.* dutřsarel.
odihni *vb.* (el / ea se odihnește) dinglòl.
omorî (el / ea omoară) *vb.* mudarel.
opri (el / ea oprește) *vb.* 1. ačhavel. 2. terdòvel.
oricare *pron. nehot.* varesav / o (-i, -e, -e).
ostaș, ~i. *s. m.* 1. xelavd / o, -e. 2. lùrd / o, -ură.

P

pagub / ă, -e *s. f.* (o) ziland, ~a.
pantalón, ~i. *s. m.* (i) kàlc / a, -e; (e) xoleva.
pantof, ~i. *s. m.* (i / o) tirax, ~a.
pădurar, ~i. *s. m.* (o) vešar / i, -ă.; vešn / o, -e.
pedeapsă, pedepse *s. f.* (i) pun / i, -ă.
plăcint / ă, -e *s. f.* marikl / i, -ă.
prejudec / ată, -ăți *s. f.* (o) anglokrisi / pen [-mos], -mata.

R

rapid *adv.* sig.
răspuns, ~uri. *s. n.* (o) angledi / pen [-mos], -mata.
repara (el / ea repară) *vb.* lačharel.
rezultat, ~e. *s. n.* (o) resi / pen [-mos], -mata.
rușine *s. f.* (i) laž [*var.* (o) lažavo].

S

săgeată, săgeți *s. f.* (i) drun, ~a.
sărbăt / oare, -ori *s. f.* (o) barodřves, ~a.
sclav, ~i. *s. m.* 1. (o) sklàv / o, -ură. 2. bimestutn / o, -e.
scop, ~uri. *s. n.* (i) res, ~a.
scump (~ă, ~i, ~e). *adj.* kuć (*inv.*).

Ș

șans / ă, -e *s. f.* kismèta /, -e; (o) baxti / pen [-mos], -mata; (i) phendl / i, -ă; (i) șàns / a, -e.
șterge (el / ea șterge) *vb.* khosel.

T

târg, ~uri. *s. n.* 1. (o) pàzar / i, -ă. 2. (i) diz, ~a.

totdeauna *adv.* savaxt.

traduce (el / ea traduce) *vb.* 1. ambodel. 2. nakhavel. 3. irinel (i čhib).

tremura (el / ea tremură) *vb.* 1. rasinel. 2. izdral.

tunde (el / ea tunde) *vb.* muravel.

turm / ă, -e *s. f.* (o) čhund, ~a.

Ț

țară, țări *s. f.* (o) them, ~a; (i) phuv, ~a [-ă].

țigară, țigări *s. f.* (i) drabul / i, -ă; (i) thuval / i, -ă; (i) cirdutn / i, -ă.

U

a ucide (el / ea ucide) *vb.* mudarel.

uita (el / ea uită) *vb.* bistrel / bistarel.

umbr / ă, -e *s. f.* (i) učhal, ~a.

V

vecin (~ă, ~i, ~e). *adj.* perutn / o (-i, -e, -e).

veșnic (~ă, ~i, ~e). *adj.* savaxtutn / o (-i, -e, -e).

vrabie, vrăbii *s. f.* (i) čirikl / i, -ă.

vreun, vreo *adj. pron.* nehot. kha-jekh; da-jekh.

Z

zid, ~uri. *s. n.* 1. (o) zid / o, -ură. 2. (o) duvar, ~a. 3. (o) barrang, ~a.

O ANDER

O rromano himno, <i>Gelem, gelem</i>	4
O jekhto školaço dīves	5
O rromano them	9
O Vešorro	15
O godāver čhavorro	21
O bašavno	25
Suno fală man	30
O kaštàri thaj pesqo suno	33
O Kalo, murro amal	37
I Delia Grigore	41
K-o abāv	44
O sastrāri	48
O gilavno	51
I Baxt thaj i Godī, tha' vi i Godī thaj i Baxt	55
Pherdile sune!	59
O dinipen	63
E došale love	67
Sar keres, kadă arakhes	70
E čhajaqi kris	73
Lilorre k-ël amala	77
O lùrdo	80
O terno, le love thaj o phuro	84
Țav vi me škòlaθe!	87
Mirri mami, i drabarni	90
O drabarno	94
Te siklōvas vi maj but! Alosaripnasqe tèkstură (o prezentisaripen thaj e alosarimata si kerde kaθar o Gheorghe Sarău)	97
Rromano – rumunikano dikcionàro	109
Rumunikano - rromano dikcionàro	113

Lucrare realizată și tipărită în 8.000 de exemplare
cu sprijinul Reprezentanței UNICEF în România, cu fonduri
oferite de Comitetul Național German pentru UNICEF.

ISBN: 978-973-1733-09-8

Editura: **VANEMONDE**